

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM
VAZIRLIGI
TERMIZ DAVLAT UNIVERSITETI**

DAVLYATOV AZIM ARSLONOVICH

Korxonalarda moliyaviy mexanizmlarni takomillashtirish imkoniyatlari
(Surxon paxtasanoat hududiy aktsionerlik birlashmasi misolida)

Ixtisoslik: 5A230102-Iqtisodiyot (tarmoqlar va sohalar bo'yicha)

Magistr akademik darajasini olish uchun yozilgan
DISSERTATSIYA

Ilmiy rahbar: prof. M.E.Xaydarov

Termiz – 2015

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA
O'RTA MAXSUS TA'LIMVAZIRLIGI
TERMIZ DAVLAT UNIVERSITETI**

Magistratura bo'limi
Iqtisodiyot kafedrası
2014-2015 o'quv yili

Magistratura talabasi: Davlatov A.A
Ilmiy rahbar: prof. M.E.Xaydarov
5A230102 Iqtisodiyot (tarmoqlar va sohalar bo'yicha)

**Mavzu: Korxonalarda moliyaviy mexanizmlarni takomillashtirish
imkoniyatlari (Surxon paxtasanoat hududiy aksionerlik birlashmasi misolida)**

MAGISTORLIK DISSERTATSIYASI ANOTATSIYASI

Mavzuning dolzarbligi. Mamlakatimiz taraqqiyotining ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyoti yo'lining tanlanishi xo'jalik yuritish shakllarining xilma-xilligi hamda tadbirkorlik faoliyatini kuchayishini taqozo etadi. Bu xol respublikamizda ishlab chiqarish va noishlab chiqarish, sanoat va qishloq xo'jaligi korxonalari faoliyatining shakllanishi, xo'jalik yuritishi va ishlab chiqarishni tashkil etishning turli-tuman yangi shakllarini tashkil topishiga va o'zfaoliyatini yuksaltirib borishiga olib kelmokda.

Bugungi ishlab chiqarish va noishlab chiqarish korxonalarining bugungi kundagi eng asosiy muammolardan biri ishlab chiqarishni moliyalash manbalarini shakllantirishdan iborat. Chunki ishlab chiqarishni moliyalash manbalarini shakllantirishdagi mustaqillik investitsiyalarga nisbatan extiyojni oshishiga olib kelmoqda. Shunga kura ishlab chiqarish maqsadining asosligini asoslash hamda uni investitsiyalash masalalarini hal etish davr talabi bo'lib, ularni hal etishda alohida ilmiy izlanishlar va moliyalashtirish manbalarini nazariy jihatdan tahlil etish muhim ahamiyatga ega.

Ilmiy tadqiqot maqsadi. Bozor munosabatlarga asoslangan iqtisodiytizimni shakllantirish tajribasidan ma'lumki, sanoat korxonalarini moliyasini tashkil etishda ichki va tashqi investitsiyalarning o'rne beqiyos kattadir. Xususan, sanoat korxonalarida ortiqcha kapital manbaiga ega bo'lish, bu ushbu korxonalarning ayrim sohalariga yangi investitsion loyihalarni ishga tushirishda yuzaga keladigan

moddiy ta'minot muammosini xorijiy sarmoya hisobidan qoplash va hokazo birlamchi muammoli masalalarni yechimini topishda xorijiy investitsiya mablag'lari alohida xarakterlanadi. Tadqiqotmavzusini tanlashdan ko'zlangan dastlabki va asosiy maqsad yuqorida sanab o'tilgan vazifalarni yechimini topish uchun, mamlakat, xususan sanoat korxonasi moliyasini tashkil etish va shakllantirishda nafakat xorijiy investorlar kapitali, shuningdek, ichki imkoniyatlar kapitalini imkon qadar ko'proq jalb etishning yangicha usullarni ishlab chiqish va takliflar berish hamda jalb etilgan moliyaviy aktivlarni yangi innovatsion loyihalar asosida ishlab chiqarishga jalb etishdan iborat.

Ilmiy tadqiqotning vazifalari. Ushbu maqsadga erishishda quyidagi vazifalar xarakterlanadi:

- Bozor munosabatlari sharoitida sanoat korxonalari moliyasini tashkil etish va shakllantirishning o'ziga xos xususiyatlarining nazariy asoslarini o'rganish;

- Korxonalar faoliyatini moliyalashtirish investitsiyalardan foydalanish va ular samaradorligini oshirish yo'llarini tahlil etish;

- Bozor munosabatlari sharoitida sanoat korxonalarida o'zkapitali va moliyaviy aktivlarini boshqarishning davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanishiini o'rganish;

- Bozor munosabatlari sharoitida sanoat korxonasining ishlab chiqarishdagi moliyaviy manbaalardan foydalanishning ob'ektiv shart-sharoitlari va imkoniyatlarining hozirgi holatining moliyaviy iqtisodiy tahlil etish;

Tadqiqot ob'ekti. sifatida Surxondaryo viloyatidagi Surxonpaxtasanoat hududiy aksionerlik birlashmasi tanlab olindi.

Ilmiy tadqiqot predmeti. Korxonalar moliyasi va moliyaviy mexanizmini takomillashtirish masalalari

Tadqiqotninguslubvauslubiyati: Magistrlik dissertatsiyasini yozish jarayonida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A. Karimov asarlari, O'zbekiston Respublikasining Qonunlari, Vazirlar mahkamasi Qarorlari, turli professor olimlarning mavzu doirasida olib borgan tadqiqotlaridan foydalanildi.

Shuningdek tahlil yuritishda induksiya, deduktsiya, tahlil va bog'liqlik, mavhumiylikdan aniqlikka siljish usullari bilan bir qatorda analiz, sintez, statistik va matematik ko'rsatkichlardan foydalanildi.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi. Tadqiqotning dastlabki ilmiy yangiligi shu bo'ldiki, tadqiqotda sanoat korxonasi faoliyatini moliyalashtirish manbalari vaularidan oqilona foydalanishning yangicha noan'anaviy yo'nalishlari ishlab chiqildi.

Tadqiqotning ilmiy-amaliya ahamiyati. Ma'lumki, Surxondaryo viloyati O'zbekiston Respublikasining eng chekka hududida joylashgan. Keyingi yillarda viloyat yalpi hududiy mahsulotining asosiy tashkil etuvchi manbaasi qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishining salmog'i yuqori bo'lmoqda. Buning asosiy sababi sanoat korxonalarining moddiy va moliyaviy resurslari bilan bog'liq muammolar mavjudligidir. Bu esa sanoat korxonalarining iqtisodiy potentsialini yaxshilash borasida bir qator yangicha amaliy islohotlar o'tkazish, iqtisodiyotning sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish bilan bog'liq bo'lgan yangicha sohalarini ishga tushirish hisobiga iqtisodiyotni mustahkamlashni talab etadi.

Bozor munosabatlari sharoitida paxta sanoat korxonalari faoliyatining moliyalashtirish manbalari va ulardan oqilona foydalanishning istiqbolli jihatlarini taklif etishga yo'naltirilgan ushbu ilmiy tadqiqot ishi yuqoridagi masalalarni ijobiy hal etishda amaliy yordam berishi, shubhasiz.

Tadqiqot ishining hajmi: Magistrlik dissertatsiyasi kirish qismi, uchta bob, sakkizta paragraf, xulosa va takliflar, ilovalar va foydalangan adabiyotlar ro'yxatidan iborat.

Kirish qismida mavzuning dolzarbligi, tadqiqotning o'rganilganlik darajasi, maqsad va vazifalari, ob'ekti, uslub va uslubiyati, ilmiy yangiligi, ilmiy-amaliy ahamiyati va hajmi ko'rsatilgan.

Birinchi bob uch qismdan iborat bo'lib, birinchi qismda bozor munosabatlari sharoitida sanoat korxonalari moliyasini tashkil etish va shakllantirishning o'ziga xos xususiyatlarining nazariy asoslarini o'rganish, ikkinchi qismda sanoat korxonalar faoliyatini moliyalashtirishda investitsiyalardan foydalanish va ular

samaradorligini oshirish yo'llarini tahlil etish, uchinchi qismda xorijiy investitsiyalarning milliy iqtisodiyot va uning barqarorligini ta'minlashda tutgan o'rni va kutilayotgan va olinayotgan samaralarning tahlili keltiriladi.

Magistrlik dissertatsiyasining **ikkinchi bobi** ham uch qismdan tashkil topgan bo'lib, ikkinchi bobning birinchi qismida bozor munosabatlari sharoitida sanoat korxonasining ishlab chiqarishdagi moliyaviy manbaalardan foydalanishning ob'ektiv shart-sharoitlari va imkoniyatlarining hozirgi holatining moliyaviy iqtisodiy tahlil etiladi, ikkinchi qismda sanoat korxonasini boshqarish va tartibga solishda moliyaviy manbaalaridan foydalanishdagi o'ziga xos xususiyatlari o'rganiladi, uchinchi qismda sanoat korxonasi faoliyatni moliyalashtirishda moliyaviy manbaalarni jalb qilishdagi ayrim muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari Surxon paxta sanoat hududiy aksionerlik birlashmasi misolida tahlil etiladi.

Uchinchi bob Surxon paxta sanoat hududiy aksionerlik birlashmasi faoliyatini moliyalashtirish manbaalari va rivojlantirish istiqbollariga bag'ishlangan bo'lib, ikki qismdan iborat. Birinchi qismda Surxon paxta sanoat hududiy aksionerlik birlashmasi faoliyatini moliyalashtirish va rivojlantirishda investitsiya va investorlar xizmatidan foydalanish ko'rsatilib o'tilsa, ikkinchi qismida Surxon paxta sanoat hududiy aksionerlik birlashmasi faoliyatini moliyalashtirish orqali ishlab chiqarishni hamda korxonaning rivojlantirish istiqbollari tahlil etiladi.

Ilmiy rahbar:

prof. M.E.Haydarov

Magistratura talabasi:

Davlyatov A.A.

THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN
THE MINISTRY OF HIGHER AND SECONDARY SPECIAL
EDUCATION

THE TERMEZ STATE UNIVERSITY

Department of magistracy Master : Master: Davlatov A. A.

The chair of economics Scientific head: **prof. M.E.Xaydarov**

Academic year: 2013-2015 **5A230102** economics (on branches)

Theme: Chance of developing of enterprises` financial system (the example of Surkhan cotton region industry)

THE ANNOTATION OF MASRTER`S DISSERTATION

The actuality of the research: A socially oriented market economy is managing to choose the path of development of the country as well as the business requires a diversity of forms. The natural production and non-production in the country, the formation of industrial and agricultural enterprises, agricultural activity and the production of various new forms of organization and increase its activity is carried out. Today, the manufacturing and non-manufacturing enterprises in the production of one of the main problems are to formulate funding sources. The formation of the sources of financing for the production of investment is leading to increased demand for independence. Therefore, in order to produce according to demand and addressing issues in its investment period based on scientific research to solve them as a separate and important theoretical analysis of the sources of financing.

The aim of the research: The urgency of this issue, and finally with the width of the permanent role in the improvement of the economy, which is the focus of research scientists. In particular, foreign scholars on the subject went to John L Rodionov, but the MD., Porter RS, Deveryuks D. Roberts, light and scientific innovations, local scientists have created Zheng and Gulomov SS AbdullaevYo.A.

Umurzakov J.Sh. Dodoboev Yu. Abduhamidov Wahhabi A. Ishbutaeva A. H. Eshniyozova X. Nizamov Sh.lar managed to carry out a series of scientific research.

The task of the research: The experience of the formation of market-based economic system, the role of finance domestic and foreign investments in the organization of industrial enterprises great uncomperation. In particular, industrial companies an extra source of capital, the launch of this new investment projects in various sectors of the enterprises to cover the expense of the start-material supply problems arising from foreign investment funds and foreign investments, etc. The primary finding solutions to the problems characterized separately. Its first and main goal of selecting the subject of research to find solutions to the above-mentioned tasks of the country, particularly in the industrial venture capital finance and foreign investors, not only in the formation of the organization, as well as internal capital as much as possible to new methods of attracting and to make recommendations and procedures involved in the production of new innovative projects on the basis of financial assets is to attract.

The object of the research: Surkhandarya for the cotton industry as a joint stock association, were selected.

Methodology of the study: Master's thesis on the works of the President of the Republic of Uzbekistan Islam Karimov, the laws of the Republic of Uzbekistan, the Cabinet of Ministers, a professor of various scientific studies conducted within the framework of the subject is used. In addition induction deductive conducting the analysis, correlation analysis and methods obstruct accuracy and mobility, as well as analysis, synthesis, and statistical and mathematical indicators used.

The subject matter of the research: The first scientific novelty of this research was the study of industrial enterprises and the rational use of new sources of financing the activities of non-traditional areas has been developed. Scientific and practical significance of the study. As it is known, is located in the most remote areas of the region of the Republic of Uzbekistan. In recent years, the gross regional product, which is the main source of agricultural production, is high in the heavens.

The methodology of the research: The main reason is the presence of industrial enterprises' problems associated with material and financial resources. The economic potential of the industry and a number of new practical reforms to improve the economy related to the production of industrial production due to the launch of the new areas will be required to strengthen the economy.

The methods of the research: Research facilities in the Surkhandarya region Surkhandarya for the cotton industry as a joint stock association were selected.

The practical significance of the research: In recent years, the gross regional product, which is the main source of agricultural production, is high in the heavens. The main reason is the presence of industrial enterprises' problems associated with material and financial resources. The economic potential of the industry and a number of new practical reforms to improve the economy related to the production of industrial production due to the launch of the new areas will be required to strengthen the economy.

The volume of research work: master's thesis, three chapters, eight paragraphs, conclusions and recommendations, the list of applications, and the use of literature. Access to part of the topic, the discount rate, the goals and objectives, objects, methods and methodology, scientific novelty, the size of the scientific and practical significance.

The first chapter consists of three parts, the first part of the finance and the creation of industrial enterprises in the conditions of formation of market relations in the second part of the study of the theoretical foundations of the characteristics of industrial investments and financing activities, and to analyze ways to improve the efficiency of the use of the third part of foreign investment and its role in ensuring the stability of the national economy and are expected and the results of analysis. Master's thesis in the second chapter consists of three parts, the first part of the second chapter, the use of the financial sources of production of industrial enterprises in the conditions of market relations in the objective conditions and capabilities of the current financial and economic analysis, industrial management

and regulation of the second part sources of financing, explores the use of specific features, and the third part of the industrial enterprises of the financial resources mobilization to finance regional issues and ways to overcome them Surkhan cotton industry are analyzed in the case of joint-stock association. The third chapter in the cotton industry Surkhan joint organization is dedicated to funding sources and prospects of the development of the activity, which consists of two parts. The Surkhan in the cotton industry in the first part of joint activities of the association and the development of investment and financing services rendered to investors, the second part of the cotton industry Surkhandarya regional production through the joint financing of the activities of the association and the development prospects of the company are analyzed.

Scientific head:

prof. M.E.Xaydarov

Master:

A. A. Davlatov

MUNDARIJA

	KIRISH	10
I bob	KORXONALAR MOLIYASINI TASHKIL ETISH VA SHAKLLANTIRISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI.....	15
1.1	Korxonalar moliyasini tashkil etish va shakllantirishning o'ziga xos xususiyatlarining nazariy asoslari.	15
1.2	Korxonalar faoliyatini moliyalashtirishda investitsiyalardan foydalanish va ular samaradorligini oshirish yo'llari.....	
1.3	Korxonalarining moliyaviy aktivlarini boshqarishni shakllantirish.....	
II bob	SANOAT KORXONALARIGA MOLIYAVIY RESURLARNI JALB QILISH VA TAQSIMLASHDA MOLIYAVIY BOZORDAN FOYDALANISH VA INVESTITSION FAOLIYAT.....	31
2.1	Bozor munosabatlari sharoitida sanoat korxonasining ishlab chiqarishdagi moliyaviy manbaalardan foydalanishning ob'ektiv shart-sharoitlari va imkoniyatlarining hozirgi holatining moliyaviy iqtisodiy tahlili	31
2.2	Sanoat korxonasini boshqarish va tartibga solishda moliyaviy manbaalaridan foydalanishdagi o'ziga xos xususiyatlar.....	40
23	Korxona faoliyatni moliyalashtirishda moliyaviy rejalashtirishning mohiyati va mazmuni.....	46
III bob	SURXON PAXTASANOAT HUDUDIY AKTSIONERLIK BIRLASHMASI FAOLIYATINI MOLIYALASHTIRISH MANBAALARI VA RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI.....	51
31	Surxon paxtasanoat hududiy aktsionerlik birlashmasi faoliyatini moliyalashtirish va rivojlantirishda aktsionerlik kapitalidan foydalanish.....	51
32	Surxon paxtasanoat hududiy aktsionerlik birlashmasi faoliyatini moliyalashtirish orqali ishlab chiqarishni hamda korxonaning rivojlantirish istiqbollari.....	61
	XULOSA	70
	ILOVALAR	75
	FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI	

KIRISH

Mavzuning dolzarbligi. Mamlakatimiz taraqqiyotining ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyoti yo'lining tanlanishi xo'jalik yuritish shakllarining xilma-xilligi hamda tadbirkorlik faoliyatini kuchayishini taqozo etadi. Bu xol respublikamizda ishlab chiqarish va noishlab chiqarish, sanoat va qishloq xo'jaligi korxonalari faoliyatining shakllanishi, xo'jalik yuritishi va ishlab chiqarishni tashkil etishning turli – tuman yangi shakllarini tashkil topishiga va o'z faoliyatini yuksaltirib borishiga olib kelmokda. Bugungi ishlab chiqarish va noishlab chiqarish korxonalarining kundagi eng asosiy muammolardan biri ishlab chiqarishni moliyalash manbalarini shakllantirishdan iborat. Chunki ishlab chiqarishni moliyalash manbalarini shakllantirishdagi mustaqillik investitsiyalarga nisbatan extiyojni oshishiga olib kelmokda. Shunga ko'ra ishlab chiqarish maqsadining asosligini asoslash hamda uni investitsiyalash masalalarini hal etish davr talabi bo'lib, ularni hal etishda alohida ilmiy izlanishlar va moliyalashtirish manbalarini nazariy jihatdan tahlil etish muhim ahamiyatga ega.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida Respublikada amalga oshirilayotgan iqtisodiy siyosat mulkchilikni barcha shakllaridan birday foydalanish, natijada erkin bozor, pul munosabatlariga asoslangan, iqtisodiy tizim va huquqiy demokratik davlat barpo etishga qaratilgan. Bunday maqsadni amalga oshirishda albatta, ortiqcha kapital tanqisligining yuzaga kelishi rivojlangan davlatlar tajribasidan yaxshi ma'lum. Yuzaga kelgan bunday tanqislikni bartaraf etishda mamlakat iqtisodiyotiga kiritilgan sarmoyalardan oqilona foydalanish maqsadga muvofiqdir. Bozor munosabatlari sharoitida sanoat korxonalari faoliyatining moliyalashtirish manbalari va ulardan oqilona foydalanishda hamda investitsion loyihalarni xorijiy investor kapitali hisobiga moliyalashtirish investitsiya mablag'lari bilan birga yangi va zamonaviy texnologiyalarni ham iqtisodiyotga olib kirishini alohida e'tiborga olish lozim.

1. Mavzuning o'rganilganlik darajasi. Ushbu mavzu dolzarbligi va iqtisodiyotni takomillashtirishda tutgan o'rnining nihoyat darajada kengligi bilan doimiy ravishda quyidgi tadqiqotchi iqtisodchi olimlar Gozibekov D.E, Golovkova

N.S., Zabolatnaya N.V., Herbakova I.G., Goziev D.G, Gulomov S.S, Abdullaev Yo.A., Davidyanu D.B, Zaxarov A.N, Ionov V.I, Ishmuhamedov A.E., Axmedov D.K., Vaxobov A., Igoshin N.V va boshqalarning diqqat markazida bo'lgan va atroflicha o'rganilgan¹.

Tadqiqot mavzusining maqsadi va vazifalari. Bozor munosabatlariga asoslangan iqtisodiy tizimni shakllantirish tajribasidan ma'lumki, sanoat korxonalarini moliyasini tashkil etishda ichki va tashki investitsiyalarning o'ri bekiyo kattadir. Xususan, sanoat korxonalarida ortiqcha kapital manbaiga ega bo'lish, bu ushbu korxonalarning ayrim sohalariga yangi investitsion loyihalarni ishga tushirishda yuzaga keladigan moddiy ta'minot muammosini xorijiy sarmoya hisobidan qoplash va hokazo birlamchi muammoli masalalarni yechimini topishda xorijiy investitsiya mablag'lari alohida xarakterlanadi. Tadqiqot mavzusini tanlashdan ko'zlangan dastlabki va asosiy maqsad yuqorida sanab o'tilgan vazifalarni yechimini topish uchun, mamlakat, xususan sanoat korxonasi moliyasini tashkil etish va shakllantirishda nafaqat xorijiy investorlar kapitali, shuningdek, ichki imkoniyatlar kapitalini imkon qadar ko'proq jalb etishning yangicha usullarni ilab chikish va takliflar berish hamda jalb etilgan moliyaviy aktivlarni yangi innovatsion loyihalar asosida ishlab chiqarishga jalb etishdan iborat.

Ushbu maqsadga erishishda quyidagi vazifalar xarakterlanadi:

- Bozor munosabatlari sharoitida sanoat korxonalari moliyasini tashkil etish va shakllantirishning o'ziga xos xususiyatlarining nazariy asoslarini o'rganish;
- Korxonalar faoliyatini moliyalashtirish investitsiyalardan foydalanish va ular samaradorligini oshirish yo'llarini tahlil etish;
- Bozor munosabatlari sharoitida sanoat korxonalarida o'z kapitali va moliyaviy aktivlarini boshqarishning davlat tomonidan qullab-quvvatlanishiini o'rganish;

¹Gozibekov D.E. Investitsiyalarni moliyalashtirish masalalari. T. "Moliya", 2003, Golovkova N.S., Zabolatnaya N.V., Herbakova I.G. Finansova-ekonomicheskoe sostoyanie predpriyatiya: Uchebnoe posobie. BUPK. Belgorod, 2003, Goziev D.G. Investitsiyalarni moliyalashtirish masalalari. T.: «Moliya» – 2003 y, Gulomov S.S. Investitsiyalarning loyixaviy tahlili. T.: 2008 yil, Davidyanu D.B. Pokazateli i otsenka effektivnosti i ekonomiki v usloviyax ro'nochno'x otnosheniy (Makro i Mikrourovni). Stavropol. "Kavkazskiy kray", 2008, Zaxarov A.N. i dr. Upravleniie kachestvom produktsii. Uchebnoe Posobie, BUPK. Belgorod. 2003, Igoshin N.V. «Investitsiy»- M.: «Finansy», 2009, Ionov V.I. «Investitsionnoe proektirovanie» –M.: «Izdelstvo PRIOR», 2008 Ishmuhamedov A.E., Axmedov D.K. «Loyixa tahlili» –T.: TDIU, 2008

- Bozor munosabatlari sharoitida sanoat korxonasining ishlab chiqarishdagi moliyaviy manbaalardan foydalanishning ob'ektiv shart-sharoitlari va imkoniyatlarining hozirgi holatining moliyaviy iqtisodiy tahlil etish;

- Korxonalar faoliyatini moliyalashtirish manbaalari va ulardan oqilona foydalanish yo'llarini ishlab chiqish;

Tadqiqotning ob'ekti: Tadqiqot ob'ekti sifatida Surxondaryo viloyatidagi Surxon paxta sanoat hududiy aksionerlik birlashmasi tanlab olindi.

Tadqiqotning uslub va uslubi: Magistrlik dissertatsiyasini yozish jarayonida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimov asarlari, O'zbekiston Respublikasining Qonunlari, Vazirlar mahkamasi Qarorlari, turli professor olimlarning mavzu doirasida olib borgan tadqiqotlaridan foydalanildi.

Shuningdek tahlil yuritishda induksiya, deduktsiya, tahlil va bog'liqlik, mavhumlikdan aniqlikka siljish usullari bilan bir qatorda analiz, sintez, statistik va matematik ko'rsatkichlardan foydalanildi.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi. Tadqiqotning dastlabki ilmiy yangiligi shu bo'ldiki, tadqiqotda sanoat korxonasi faoliyatini moliyalashtirish manbalari va ulardan oqilona foydalanishning yangicha noan'anaviy yo'nalishlari ishlab chiqildi.

Tadqiqotning ilmiy-amaliy ahamiyati. Ma'lumki, Surxondaryo viloyati O'zbekiston Respublikasining eng chekka hududida joylashgan. Keyingi yillarda viloyat yalpi hududiy mahsulotining asosiy tashkil etuvchi manbaasi qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishining salmog'i yuqori bo'lmoqda. Buning asosiy sababi sanoat korxonalarining moddiy va moliyaviy resurslari bilan bog'liq muammolar mavjudligidir. Bu esa sanoat korxonalarining iqtisodiy potentsialini yaxshilash borasida bir qator yangicha amaliy islohotlar o'tkazish, iqtisodiyotning sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish bilan boqliq bo'lgan yangicha sohalarini ishga tushirish hisobiga iqtisodiyotni mustahkamlashni talab etadi.

Bozor munosabatlari sharoitida paxta sanoat korxonalari faoliyatining moliyalashtirish manbalari va ulardan oqilona foydalanishning istiqbolli jihatlarini taklif etishga yo'naltirilgan ushbu ilmiy tadqiqot ishi yuqoridagi masalalarni ijobiy hal etishda amaliy yordam berishi, shubhasiz.

Tadqiqot ishining hajmi: Magistrlik dissertatsiyasi kirish qismi, uchta bob, sakkizta paragraf, xulosa va takliflar, ilovalar va foydalangan adabiyotlar ro'yxatidan iborat.

Kirish qismida mavzuning dolzarbligi, tadqiqotning o'rganilganlik darajasi, maqsad va vazifalari, ob'ekti, uslub va uslubi, ilmiy yangiligi, ilmiy-amaliy ahamiyati va hajmi ko'rsatilgan.

Birinchi bob uch qismdan iborat bo'lib, birinchi qismda bozor munosabatlari sharoitida sanoat korxonalari moliyasini tashkil etish va shakllantirishning o'ziga xos xususiyatlarining nazariy asoslarini o'rganish, ikkinchi qismda sanoat korxonalar faoliyatini moliyalashtirishda investitsiyalardan foydalanish va ular samaradorligini oshirish yo'llarini tahlil etish, uchinchi qismda xorijiy investitsiyalarning milliy iqtisodiyot va uning barqarorligini ta'minlashda tutgan o'rni va kutilayotgan va olinayotgan samaralarning tahlili keltiriladi.

Magistrlik dissertatsiyasining **ikkinchi bobi** ham uch qismdan tashkil topgan bo'lib, ikkinchi bobning birinchi qismida bozor munosabatlari sharoitida sanoat korxonasining ishlab chiqarishdagi moliyaviy manbaalardan foydalanishning ob'ektiv shart-sharoitlari va imkoniyatlarining hozirgi holatining moliyaviy iqtisodiy tahlil etiladi, ikkinchi qismda sanoat korxonasini boshqarish va tartibga solishda moliyaviy manbaalaridan foydalanishdagi o'ziga xos xususiyatlari o'rganiladi, uchinchi qismda sanoat korxonasi faoliyatni moliyalashtirishda moliyaviy manbaalarni jalb qilishdagi ayrim muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari Surxon paxta sanoat hududiy aksionerlik birlashmasi misolida tahlil etiladi.

Uchinchi bob Surxon paxta sanoat hududiy aksionerlik birlashmasi faoliyatini moliyalashtirish manbaalari va rivojlantirish istiqbollari bag'ishlangan bo'lib, ikki qismdan iborat. Birinchi qismda Surxon paxta sanoat hududiy aksionerlik birlashmasi faoliyatini moliyalashtirish va rivojlantirishda investitsiya va investorlar xizmatidan foydalanish ko'rsatilib o'tilsa, ikkinchi qismda Surxon paxta sanoat hududiy aksionerlik birlashmasi faoliyatini moliyalashtirish orqali ishlab chiqarishni hamda korxonaning rivojlantirish istiqbollari tahlil etiladi.

I BOB. SANOAT KORXONALARI MOLIVASINI TASHKIL ETISH VA SHAKLLANTIRISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

1.1. Sanoat korxonalari molivasini tashkil etish va shakllantirishning o'ziga xos xususiyatlarining nazariy asoslari.

Prezidentimiz I.A.Karimov hozirgi kun mamlakat iqtisodiyotida iqtisodiyotni erkinlashtirish va islohotlarni chuqurlashtirishning ustuvor yo'nalishlaridan biri iqtisodiyotga xorijiy sarmoyalarni yanada ko'proq jalb etishga qaratilganligini aytib, xorijiy sarmoyalarni jalb etmay turib, ayniqsa, yetakchi tarmoqlarda chet el sarmoyasi ishtirokini kengaytirmay turib, iqtisodiyotimizda tarkibiy o'zgarishlarni amalga oshirish va modernizatsiyalash, korxonalarimizni zamonaviy texnika bilan qayta jihozlash hamda raqobatga bardoshli mahsulot ishlab chiqarishni yo'lga qo'yish mumkin emasligini alohida ta'kidlab o'tgan edilar.

Respublikamizning bozor iqtisodiyotiga o'tishi, ilgari davlat tasarrufida bo'lgan korxonalarni turli mulkchilik shaklida bo'lgan korxonalarni taqazo etdi, chunki mulk o'z egasini topmas ekan bozor sharoitida raqobatbardosh tovarlar ishlab chiqarmaydi, bozorda o'z o'rnini topish hamda bozor iqtisodiyotiga bosqichma-bosqich o'tish samarasiz bo'ladi. 1991 yil 15 fevralda Respublikamizda «Korxonalar to'g'risida»gi qonun qabul qilindi. Undan keyin «Yer to'g'risida», «Davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirish to'g'risida», «Tadbirkorlik faoliyati va uni qo'llab-quvvatlash to'g'risida», «Ijara to'g'risida», «Aksionerlik birlashmalari va aktsiyadorlarni xuquqlarni ximoya qilish to'g'risida», «qishloq xo'jaligi korxonalarini sanatsiya qilish to'g'risida», «Bankrotlik to'g'risida», «Xususiy korxonalar to'g'risida» va boshqa bir qator qonunlar qabul qilinib turli mulkchilik shaklidagi korxonalarning faoliyatini yuritishni xuquqiy asoslarini yaratib berdi. Bu qonunlar respublikamizga chet el investitsiyalarini kirib kelishi uchun keng yo'l ochib berdi, chunki qonunlarda chet el investitsiyalariga juda ham ko'p moliyaviy yengilliklar berish ko'zda tutilgan.

Sanoat korxona moliyasi bu iqtisodiy pul munosabatlarni pul xarakati mobaynida vujudga kelib turli xil pul fondlarini xosil qilishni bildiradi.

Sanoat korxona moliyasi o'z munosabatlarini amalga oshirishda to'rtta guruxga bo'linadi.

1. Boshqa korxona va tashkilotlar bilan.
2. Korxonaning ichki moliyasi.
3. Yuqori tashkilotlar bilan.
4. Moliya-kredit tizimi bilan.

Moliya-kredit tizimi bilan aloqalar quyidagilar:

1. Xar xil daromaddagi byudjet bilan.
2. Banklar bilan.
3. Sug'urta tashkilotlar bilan.
4. Byudjetdan tashqari fondlar bilan.
5. Fond bozorlari bilan.
6. Investitsiya fondlari bilan.

Sanoat korxonasi pul fondlari bilan:

1	Ustav kapitali
2	Asosiy vositalar fondi
3	Aylanma mablag'lar fondi
4	Qo'shimcha kapital
5	Zahira kapital
6	Jamg'arma fondi
7	Valyuta fondi.
8	Investitsiya fondi
9	Iste'mol fondi
10	Amotizatsiya fondi
11	Byudjetga to'lovlar fondi va boshqa fondlar

Chet elga eksport qilingan tovarlar uchun soliqlardan imtiyozlar bo'ldi. eksportdan kelgan tushumni 30% ini korxonaning valyuta fondiga to'g'ridan to'g'ri joriy schyotga o'tkazildi va uni davlatning zahira, ya'ni valyuta zahirasi o'tkaziladi. Korxona o'z sof foydasini pul fondlariga sarflaydi. Korxonaning fond

bozorlari bilan bo'ladigan munosabatlari turli xildagi fondlarni xosil qilish, ularni shakllantirish va foydalanishdan iborat. Masalan: Ustav fondi. Ustav fondiga, hisobiga korxonaning asosiy vositalari va aylanish mablag'lari shakllanadi. Bu korxonaning o'z mablag'larining asosiy manbasi hisoblanadi.

Hissadorlik birlashmada ustav fondi chiqariladigan barcha aktsiyalar qiymati bilan teng bo'lishi lozim. Ish natijasiga ko'ra ustav fondi miqdorini ko'payishi yoki kamayishi mumkin, ya'ni qo'shimcha aktsiyalar chiqarish yoki ularning nominal qiymatini oshirish orqali ustav fondi ko'payishi mumkin. Muomaladan aktsiyalarni qaytarib olish tufayli esa ustav fondini kamaytirish mumkin.

Ustav fondi - korxonalarning o'z mablag'larining manbai hisoblanadi.

Bundan tashqari korxonalarning ustav fondi asosiy vositalarni qayta baxolash hisobiga, aktsiyalarni nominal qiymatidan ko'ra baland narxda sotish hisobiga, ishlab chiqarishga bepul asosiy vositalarni sotib olish hisobiga ko'payishi mumkin.

Asosiy vositalarni qayta baxolash: asosan chuqur iqtisodiy krizis vaqtida va pulning qadrsizlanishi hisobiga amalga oshiriladi, hozirgacha bizning respublikamizda asosiy vositalar 7 martadan ortiq qayta baxolangan bo'lib, bunday qayta baxolash joriy yilning 1 yanvar xolatiga baxolanib kelinmokda.

Zahira fondi bu fond foydadan ajratmalar hisobiga tashqil qilinadi. Fondning asosiy maqsadi bo'lib, favqulotda zararlarni qoplash, aktsiyalarni qayta sotib olish hisoblanadi.

Jamg'arma fondi bu fond korxonalarning ishlab chiqarishini kengaytirish uchun va ishlab chiqarishni rivojlantirish uchun mo'ljallangan. Bu fond o'z oldiga kuygan maqsadiga erishish uchun investitsiya fondidan va amortizatsiya fondidan foydalanadi.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida korxona moliyasi o'zining iqtisodiy mohiyatiga ko'ra, ob'ektiv kategoriyadir. Lekin xo'jalik yuritish amaliyotida birlashma ijtimoiy rivojlanish jarayoniga ta'sir etish uchun undan ongli ravishda foydalanadi. Ma'lumki, sanoat korxonalari moliyasi iqtisodiy mohiyatiga binoan mutloq kategoriyadir. Biroq, iqtisodiyotda moliyadan ijtimoiy taraqqiyot jarayonlariga ta'sir ko'rsatish vositasi sifatida foydalanish mumkin. Moliyaning shunday foydalanish

imkoniyati ularning tabiatida mavjud. Ushbu kategoriya mohiyatini to'la-to'kis bilish esa ijtimoiy ishlab chiqarishda moliyaviy mablag'lardan barakali va kuchli foydalanish imkonini beradi.

Moliyadan ijtimoiy ishlab chiqarishda foydalanishning mutloq shart-sharoitlari shu kategoriyaning taqsimlash va nazorat funktsiyalarida aks etgandir. Ulardan birinchisi, moliyaviy mablag'lar va maqsadli pul fondlarini ijtimoiy ishlab chiqarishning umumiy ehtiyojlari va alohida tuzilmalari talablariga binoan shakllantirish imkonini beradi. Ikkinchisi (moliyaviy mablag'larning muomalasi vositasida) birlashmadagi iqtisodiy jarayonlarning borishini aks ettirib, iqtisodiyotda va uning ayrim sohalarida ro'y berayotgan barcha jarayonlarni bexato qayd etib boradi.

Moliya munosabatlarning u yoki bu shakli shunday xususiyatga egadir. Sifat jihatdan moliyadan ijtimoiy ishlab chiqarishda foydalanishning ob'ektiv shart-sharoitlarini ro'yobga chiqarish moliyaviy mablag'lar muomalasi qanday aniq shakllarda ro'y berishiga bog'liq bo'ladi. Ayni tashkiliy shakllar tufayli moliyaviy mablag'lardan faol foydalanishning potentsial imkoniyatlari real voqelikka aylanadi. Kundalik xo'jalik faoliyatida moliyaviy mablag'lar kategoriyasining o'zigina emas, balki moliyaviy munosabatlar yuzaga chiqishining aniq shakllari muhim bo'lib, bu xilma-xil shakllar davlat tomonidan belgilanadi. Moliya kategoriyalari va ularning yuzaga chiqishining tashkiliy shakllari o'rtasida katta farq bor: birinchisi hamisha ob'ektiv bo'lib, mavjud ishlab chiqarish munosabatlarini aks ettiradi, ikkinchisi sub'ektiv bo'lib, odamlar faoliyati bilan bog'liq.

Tashkiliy shakllar tufayli moliyaviy mablag'lardan iqtisodiyotni boshqarishning faol vositasi, iqtisodiy kuchli omil sifatida foydalanish mumkin. Bu vosita ikkita boshlanmaga ega: birinchidan, u ob'ektiv mavjud iqtisodiy munosabatlarga bog'liq, ikkinchidan – davlatning qat'iy moliyaviy siyosatini amalga oshirish vositasi hisoblanadi.

Moliyaviy mablag'lardan iqtisodiy omil sifatida foydalanish, ularning jamoat ishlab chiqarishiga ta'siri darajasi ayni shu kategoriyaning mohiyati bilan belgilanadi.

Moliyaviy mablag'larning iqtisodiy tabiati, ularning ijtimoiy vazifalari shunday chegaralarni ham shart qilib qo'yadiki, bunda moliyaviy mablag'lar ijtimoiiy ishlab chiqarishga ta'sir ko'rsatish vositasi sifatida qo'llaniladi. Moliyaviy mablag'lar xo'jalik yuritishning iqtisodiy omili sifatida ijtimoiy ishlab chiqarishga sifat va miqdoriy jihatdan ta'sir ko'rsatadi. Miqdoriy jihatdan ta'sir – sarflangan, taqsimlangan va foydalanilayotgan moliyaviy mablag'lar nisbati bilan xarakterlanadi, sifat jihatdan ta'sir esa – ishlab chiqarish jarayoni qatnashchilarining moddiy manfaatlariga moliyaviy munosabatlarni tashkil etish shakllari orqali moliyaviy ta'sir ko'rsatishda aks etishi bilan belgilanadi. Ijtimoiy yoki jamoat ishlab chiqarishga miqdor jihatidan ta'sir ko'rsatish imkoniyati yaratilgan va taqsimlanayotgan moliyaviy mablag'larning hajmi bilan belgilanadi. Moliyaviy mablag'larning hajmi va ularni tasarruf etishga yo'naltirish ishlab chiqarishning qo'shimcha vositalarini taqsimlash (ular bilan ulgurji savdo qilingan taqdirda), korxonaning texnikaviy ta'minlanganligi darajasi va boshqalar nisbatiga ta'sir ko'rsatishi mumkin. Xo'jalik sub'ektlari ixtiyorida qoldirilgan moliyaviy mablag'lar miqdorini o'zgartirib, mablag'lardan nihoyatda samarali foydalanish yo'llarini belgilab, moliyaviy mablag'larni eng muhim sohalarga yo'naltirilishiga erishib, birlashma ishlab chiqarishi o'z talabiga mos yo'nalishda rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadi. Moliyaviy mablag'larning sifat jihatidan qayta ishlab chiqarish jarayoni qatnashchilarining moddiy manfaatlariga ta'sir ko'rsatish imkoniyatlariga bog'liq bo'lib, moliyaviy jihatidan ta'sir ko'rsatishda moliyaviy mablag'larning yirikligi emas, balki qay tariqa shakllantirilishi, ularning xarakati va xarakatlanishi, ulardan foydalanish qanday shakl va shart-sharoitlarda ro'y berilishi muhimdir, sifat ta'siri moliyaviy mablag'larning iqtisodiy taraqqiyot stimuliga aylanishi bilan bog'liq. Agar moliyaviy mablag'larni shakllantirish tartibi, pul fondlari va shakllantirish shartlari, qoidalari va usullari, shuningdek ularni yo'naltirish xilma-xil xo'jalik sub'ektlarining iqtisodiy manfaatlari bilan uyg'unlashtirilgandagina shunday aylanish sodir bo'ladi.

Moliyaviy mablag'larning ijtimoiy ishlab chiqarishga miqdor va sifat jihatidan ta'sir ko'rsatish imkoniyatlaridan yaqin vaqtlargacha to'la foydalanilmadi. Yaqin

o'tmish shundan dalolat beradiki, xo'jalik yuritishning quyi bo'g'ini, o'rta va oliy hokimiyat tabaqalarida ham faoliyatning moliyaviy tomoniga bepisandlik bilan qarab kelindi. qattiq ma'muriy-buyruqbozlik tizimi sharoitlarida yaxshi ish natijalari hisobiga yirik miqdorlarda moliyaviy mablag'larning olinishi sanoat korxonalariga ishlab chiqarishni kengaytirish, texnikaviy va texnologik yangilash, mablag'larni o'zlari istagan sohalarga safarbar etishi imkonini berar edi. Moliyaviy mablag'lar ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish davlat rejasiga ko'ra olinar va taqsimlanardi, bunda muayyan korxonada xo'jalik yuritish samaradorligi inobatga olinmas edi.

Moliyaviy mablag'larning jamoat ishlab chiqarishiga miqdor jihatidan ta'sir ko'rsatishi imkoniyatlariga ham shunday e'tiborsizlik qilindi. Moliyaviy tizimning barcha sohalari va bo'g'inlaridagi moliyaviy munosabatlar shakllari bir necha o'n yillar mobaynida jiddiy o'zgarmaganligini aytishning o'zi kifoya. Vaholanki, ular xo'jalik samaradorligini oshirish vazifalaridan kelib chiqadigan talablardan jiddiy orqada qolgan edi. Sanoat korxonalarining byudjetga to'lovlari fiskal xususiyatga ega bo'lib, daromadni taqsimlash va iqtisodiy rag'batlantirish fondlarini shakllantirish samarali xo'jalik yuritishdan manfaatdorlikka deyarli ta'sir ko'rsatmasdi, byudjetdan moliyaviy ta'minlash boqimandalik va moliyaviy mablag'lardan foydalanishda mas'uliyatsizlik kayfiyatlarini kuchaytirardi.

Shu sababli, 90 – yillarga kelib, iqtisodiyotda moliyaviy munosabatlarning barcha tizimlarini keskin qayta qurish davr talabi bo'lib qoldi. Tub o'zgarishlar va islohotlar moliyaviy o'zaro munosabatlarning shunday shakllariga o'tish imkoniyatini beradiki, ular iqtisodiyotda ijtimoiy yo'naltirilgan bozor munosabatlari qoidalari asosida faoliyat ko'rsatishga muvaffaq bo'lib, moliyaviy mablag'lardan samarali foydalanishga yordam beradi, ularning o'sishi uchun asos yaratadi. Moliyaviy sohadagi o'zgarishlarning yutug'i ko'p jihatdan ijtimoiy ishlab chiqarishga moliyaviy mablag'lar ta'siri uchun iqtisodiy imkoniyatlar ta'minlanishiga bog'liq bo'ladi. Moliyaviy mablag'lar ishlab chiqarishga ta'sir ko'rsatishi shubhasiz. Gap bu imkoniyatni nihoyatda puxtalik bilan to'la-to'kis hisodga olish, uni imkon qadar maksimal amalga oshirishdadir.

Sanoat korxonalari moliyaviy mablag'larikorxona iqtisodiyotga katta ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bu ikki narsaga bog'liq. Birinchidan, moliyaviy mablag'lar taqsimot kategoriyasi bo'lgani holda, ishlab chiqarish jarayoniga umumiy xizmat ko'rsatadi, ularning ta'sir doirasi taqsimot, ayirboshlash va ishlab chiqarishning boshqa darajalariga ta'sir bilan cheklanmaydi. Va ikkinchidan, moliyaviy mablag'lar taqsimlash xususiyatidan kelib chiqadigan iqtisodiy jarayonlarning katalizatori xususiyatiga ega ekani bilan belgilanadi.

Moliyaviy usul bilan amalga oshiriladigan taqsimot moddiy ishlab chiqarish sohasidan boshlanadi va moddiy ishlab chiqarish jarayonining to'rt bosqichi bilan belgilanadi. Bunda ayni mahsulot ishlab chiqarish bosqichi hal qiluvchi bosqich bo'lib, shu bosqichda ijtimoiy mahsulot yaratiladi. Taqsimot bosqichi ishlab chiqarish bilan yaqindan bog'liq bo'lib, unga bevosita dahldordir, chunki ishlab chiqarilgan mahsulotnigina taqsimlash mumkin.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida sanoat korxonalarida ishlab chiqarishni moliyaviy jihatdan ta'minlash – bu barcha ishlab chiqarish xarajatlarini xo'jalik sub'ektlari va davlat qo'lidagi moliyaviy resurslar hisobiga qoplashdir.

Moliyaviy resurslar – bu YAIM va milliy daromadni taqsimlash va qayta taqsimlash natijasida xo'jalik yurituvchi sub'ektlar va davlatning qo'lidagi u yoki bu vaqtda bo'lgan pul daromadlari va jamg'armalari yig'indisidir.

Moliyaviy resurslarning hajmi va tarkibi ishlab chiqarishning rivojlanish darajasiga, uning samaradorligiga bevosita bog'liq. Ishlab chiqarish masshtablari qancha yirik, uning samaradorligi yuqori bo'lsa, moliyaviy resurslarining hajmi shuncha katta bo'ladi. O'z navbatida, ishlab chiqarishga jalb qilingan moliyaviy resurslar uning o'sishiga va takomillashuviga shart-sharoit yaratadi.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida sanoat korxonalari faoliyatini asosiy moliyalashtirish resurslarning manbalari quyidagilardir:

1. Sof daromad. Sanoat korxonasi yalpi daromadining *sof daromad* qismi moliyaviy resurslarning asosiy manbasi hisoblanadi.

2. Tashqi iqtisodiy aloqalardan tushumlar. Bu manbaga ayniqsa, mustaqillik yillarida alohida ahamiyat berilmoqda. Bozor munosabat-lariga o'tishning 1-

bosqichidayok (1992-94 yillar) O'zbekiston BMT, XVF, Jahon banki, yevropa taraqqiyot va tiklanish banki, yevropa Ittifoqi Komissiyasi kabi nufuzli tashkilotlarga a'zo bo'lib kirdi va ular bilan faol iqtisodiy hamkorlik qilmoqda. Dastlab XVFDan 74 mln. AQSH dol-lari, Jahon bankidan 160 mln. AQSH dollar, 1993-94 yil ichida 21 mamla-katdan ja'mi 75 mln. dollar miqdorda turli maqsadlarga muljallangan yordam olindi. Tashqi savdo oboroti yildan yilga oshib bormoqda.

3. Korxona ustav fondining bir qismi – ustav kapitali mablag'larining yildan-yilga o'tuvchi qoldiqlari.

- *sug'urta tashkilotlaridagi rezerv fondlari;*
- *korxona tasarrufidja bo'lgan qimmatli qog'ozlarni bir qismini sotishdan tushgan tushum;*
- *ortiqcha mulklarni sotishdan tushum va boshqa.*

4. qarzga olingan va jalb qilingan mablag'lar:

- *bank kreditlari;*
- *kreditorlik qarzlari;*
- *davlat va xorijiy o'amda xalqaro tashkilotlar grantlari*
- *aktsiya va obligatsiyalar chiqarishdan tushum;*

Moliyaviy munosabatlarning turli-tumanligi moliyaviy resurslarning ham turli-tumanligini keltirib chiqaradi. Moliyaviy resurslarning asosiy elementlari quyidagilardir:

- *foyda;*
- *turli soliqlar (QQS, aktsizlar, foyda solig'i, mulkiy soliqlar, daromadi);*
- *sug'urta tashkilotlarining mablag'lari;*
- *amortizatsiya ajratmalari;*
- *tashqi iqtisodiy aloqalardan tushum;*
- *axolidan tushumlar.*

Moliyaviy resurslarning o'sishiga bir qator omillar ta'sir ko'rsatadi. Moliyaviy resurslarning o'sishi sanoat korxonasi daromadining hajmi va uning o'sishiga bog'liq ekan, daromadning o'sishiga ta'sir etuvchi barcha omillar moliyaviy resurslarning ham o'sishiga ta'sir ko'rsatadi. Ularga quyidagilar kiradi:

- 1. Ishlab chiqarish hajmi va samaradorligining oshishi.*
- 2. Mehnat unumdorligi.*
- 3. Fond sig'imini kamayishi.*
- 4. Fond qaytimining oshishi.*
- 5. Fond bilan qurollanishning yaxshilanishi.*

Shuningdek, sanoat korxonasi moliyaviy resurslarining har bir elementlarining oshishiga ta'sir qiluvchi omillar korxona moliyaviy resurslarining absolyut va nisbiy miqdorlarda o'sishiga ta'sir ko'rsatadi.

Sanoat korxonalari ixtiyoridagi moliyaviy resurslar *markazlashmagan moliyaviy resurslar* bo'lib, ular:

- kapital quyilmalarga;*
- aylanma mablag'larning oshishiga;*
- fan - texnika yutuklarini joriy qilishni moliyalashtirishga;*
- tabiat muhofazasiga va ijtimoiy maqsadlarga sarflanishi mumkin.*

1.2. Korxonalar faoliyatini moliyalashtirishda investitsiyalardan foydalanish va ular samaradorligini oshirish yo'llari

Xo'jalik faoliyatining elementlaridan biri investitsiya hisoblanadi.

Investitsiya lotincha "investire" (kiyintirish, yasantirish), nemischa "investition" so'zidan kelib chiqib, uzoq muddatga qandaydir ishga yoki korxonaga kapital mablag' qo'yishni bildiradi. Investitsiya so'zidan investor - omonatchi so'zi kelib chiqib, u momonat beruvchi shaxs, tashkilot yoki davlatni anglatadi. Investorlar qatoriga qimmatli qog'ozlarni sotib oladigan va bu bilan o'zlarining bo'sh mablag'ini joylashtiradigan yuridik hamda jismoniy shaxslar ham kiradi.

Moliyaviy va nomoliyaviy investitsiyalarni joriy qilish bo'yicha amaliy faoliyatlar majmuasi investitsion faoliyat deb yuritiladi. Asosiy fondlarni ishga tushirish, rekonstruktsiya va modernizatsiya qilish kapital qurulish deb yuritiladi.

Investitsiya - bu moliyaviy (pul) yoki real kapitalga mablag' qo'yish. U pul mablag'lari, kredit, qimmatbaho qog'oz shaklida olib boriladi va ko'chma, ko'chma bo'lmagan mol-mulkga, intellektual mulkga, ne'matlarga bo'lgan huquqga va boshqa qiymatliklarga qo'yiladi, ya'ni korxonaning barcha aktivlariga ishlatiladi.

Investitsiya (sarmoya) - bu foyda olish maqsadida muayyan ishga yo'naltirilgan uzoq muddatli kapital qo'yilmadir. Investitsiyalar moliyaviy va real bo'lishi mumkin.

Moliyaviy investitsiyaga qimmatli qog'ozlar, aksiyalar, ak-tsiyalarni sotib olish, foiz evaziga banklarda depozit xisob rakamlarga pul kuyish kiradi.

Real investitsiya esa kapital qurilish, ishlab chiqarishni rivojlantirish va kengaytirishga kapital kuyilishini anglatadi.

Normal faoliyat ko'rsatuvchi korxonalarning asosiy xo'jalik vazifalaridan biri maksimal daromad olish maqsadida uz pulidan unumli foydalana olish xisoblanadi. erkin bozor sharoitiga o'tish davrini boshdan kechirayotgan xar qanday mamlakatda muayyan moliyaviy kiyinchiliklarning kelib chiqishi tabiiy xoldir. Bunday xolatlar O'zbekiston Respublikasi ham istisno emas.

Mamlakat iqtisodiyotini yuksaltirishda, uning rivojlangan mamlakatlar qatoridan joy olishida ishlab chiqarishning jahon andozalari asosida yuritilishi muhimdir. Ishlab chiqarishga yangi texnika va texnologiyalarni jalb etishda xorijiy sarmoyalarga keng o'rin berilmokda. Bu borada shaxsan respublika Prezidentining o'zi jonbozlik ko'rsatmoqda. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining davlat mulkini xususiylashtirishda xorijiy sarmoyalarni jalb qilishni rag'batlantirish chora-tadbirlari to'g'risidagi qarori qabul qilingach, xorijiy investitsiyalar kiritish uchun yanada keng imkoniyatlar yaratildi. Shu bilan bir qatorda respublika iqtisodiyotiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi qator muammolar borki, ularning ayrimlari ustida tuxtalib o'tish maqsadga muvofikdir.

Iqtisodiy qonunlardan ma'lumki, moddiy-texnika, xom ashyo resurslarining zahiralari cheklangan bir paytda odamlarning extiyojlari usib bormokda. Bu esa ya'ni, yuqori unumli tejamkorlik bilan ishlovchi texnika va texnologiyadan foydalangan xolda ko'plab korxonalar barpo qilinishini va ish joylari yaratilishini taqozo etadi.

Rivojlangan davlatlarda ishga yarakli axolining 20% ga yaqini yirik korxonalarda, 80% dan ziyod qismi kichik korxonalarda va tijorat sohasida ishlasa, O'zbekistonda texnologiyalarning yetishmasligi, bu borada axborotning kamligi, normativ xujjatlar zarur darajada ishlab chikilmaganligi, umuman biznes ishida tajribaning yetishmasligi tufayli bu nisbatning butunlay aksincha ekanligi ko'zatilmokda.

Nomoliyaviy aktivlarga, ya'ni real kapitalga qo'yilgan investitsiya asosiy kapitalni yangilash va takror ishlab chiqarishga xizmat qiladi.

Moliyaviy (pul) kapitaliga (moliyaviy mablag'larga kredit sifatida, qimmatbaho qog'ozlarga) qo'yilgan investitsiyani bir qismi tezlik bilan real kapitalga aylanishi mumkin, ikkinchisi - kengroq, ya'ni qandaydir vaqt o'tgandan keyin, uchunchisi esa - umuman real kapitalga aylanmasligi mumkin (Masalan: chiqarilgan yoki sotib olingan qimmatbaho qog'oz o'z qiymatini yo'qotsa, oddiy so'z bilan aytganda sinsa). Shu sababli moliyaviy investitsiyada investorga moliyaviy xatar ko'proq bo'ladi.

Investitsiya moliya bozorining elementi hisoblanadi. Moliya bozori muayyan moliya muassasalari orqali o'zaro aloqada bo'ladigan mulk egalari bilan sarmoya, qarz oluvchilari o'rtasidagi munosabatni ifodalaydi.

Aksiya va obligatsiyalar investitsiya qimmatli qog'ozlari deb yuritiladi. Moliya bozorida qimmatli qog'ozlarning boshqa turlari - xazina majburiyatlar; depozit sertifikatlar; veksellar; varrantlar va hokazolar muomalada yuradi.

Investitsiya birlashmani iqtisodiy rivojlanishiga va har bir birlashma a'zosini moddiy farovonligini oshirishga ta'sir qiluvchi omil hisoblanadi.

Investitsiya korxona aktiviga, yangi mahsulot ishlab chiqish, ularni sifatini oshirish, mahsulotni sotishni va foydani ko'paytirish uchun qo'yiladigan mablag'. SHu sababli investitsiya ishlab chiqarishni kengaytirishni, kapitalni oddiy va kengaytirilgan takror ishlab chiqarishni, yangi ish joylarini tashkil qilishni, ish haqini va aholini sotib olish quvvatini oshirishni, davlat va mahalliy byudjetga tushumlarni ko'paytirishni ta'minlaydi.

Iqtisodiy nuqtai nazardan investitsiya asosiy va aylanma mablag'larni jamg'arishni anglatadi. Moliyaviy nuqtai nazardan moliyaviy resurslarni daromad (foyda) olish uchun to'plashni ko'rsatadi. Buxgalteriya hisobi nuqtai nazardan hisobotning aktiv va passivining bir necha moddalariga ishlatilgan kapital xarajatlarni birlashishini ifodalaydi.

Investitsiyalarning amal qilinishi bo'yicha quyidagi turlarga tasniflanadi:

1. Maqsadi bo'yicha - foyda olish uchun, ijtimoiy va ekologik ehtiyojlar uchun.
2. Ob'ekti bo'yicha - ishlab chiqarish va noishlab chiqarish.
3. Natural-moddiy ko'rinishi bo'yicha - moddiy, nomoddiy va moliyaviy.
4. Hududiy kelib chiqishi bo'yicha - milliy va chet ellik.
5. Moliyalashtirish manbalari bo'yicha - xususiy (amortizatsiya, foyda, sotilgan narsalardan tushum) va omonatga olingan (kredit, lizing va boshqalar).
6. Ishlab chiqarish investitsiyasini yo'nalishlari bo'yicha - asosiy kapitalni yangilashga, qo'zg'almas mulkni, aylanma mablag'ni ko'paytirish uchun, yangi mahsulot yaratish uchun, mahsulotni sifatini oshirish uchun.

7. Korxonani boshqarish huquqiga ega bo'lish omili bo'yicha: to'g'ridan to'g'ri yoki bevosita; portfel.

To'g'ridan to'g'ri yoki bevosita investitsiyalar - chet el kapitalini to'g'ridan-to'g'ri kiritilishini bildirib, investorga ushbu korxona ustidan nazorat qilish huquqini beradi. Investitsiyani ushbu turi transkontinental (boshqa qit'a kontinentga sarmoya kiritish), kapital qo'yilmalari hamda transmilliy (qo'shni davlatlarga kapital chiqarish sifatida amalga oshiriladi) kapital qo'yilmalar sifatida namoyon bo'ladi.

Portfel investitsiyalar litsenzion va franchayzing kelishuvlari, marketing xizmati haqidagi kontraktlar asosida tashkil qilinsa korxonalarni boshqarish huquqini beradi.

8. Amal qilish muddati bo'yicha - qisqa va uzoq muddatli investitsiyalar mavjud.

9. Kelib chiqish hududi bo'yicha - milliy va xorijiy investitsiyalar.

10. Tavakkalchilik darajasi bo'yicha - tavakkalchiligi past, ishonchli va tavakkalchiligi yuqori, spekulyativ investitsiyalar.

Investitsiyani bir turi bu - annuitet. Annuitet aholining shaxsiy investitsiyasi bo'lib, omonatchiga qandaydir bir davr ichida yoki doirasida unga daromad beradi. Annuitet asosan sug'urta va pensiya jamg'armalariga mablag' qo'yishni anglatadi.

Investitsiya muassasalariga moliya brokerlari, investitsiya kompaniyalari (dillerlar), investitsiya sohasi bo'yicha maslahatchilar, investitsiya fondlaridan iborat bo'lib, ular investitsiya bo'yicha vositachilik, qimmatli qog'ozlarni chiqarishni yo'lga qo'yish, ularni uchinchi shaxslar foydasiga joylashtirish bo'yicha kafolatlar berish, aktsiyalar chiqarish kabi ishlar bilan shug'ullanadi.

Investitsiya resurslari iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlanishini boshqarishning iqtisodiy omili vazifasini bajaradi. Investitsiya mablag'lari ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish jarayonlarida hamda aholining foydalanilmayotgan mablag'larini to'planish natijasida, ularni boshqa jarayonlarda ishlatilishini ta'minlaydi.

Korxona nuqtai nazaridan investitsiya manbalari ular o'z mablag'lari (foyda, amortizatsiya, boshqa pul jamg'armalari); qarzga olingan mablag'lar (bank krediti va boshqa tashkilotlarni omonatlari); boshqa jalb qilingan mablag'lar (aktsiya va

boshqa qimmatbaho qog'ozlarni sotishdan kelgan daromadlar); byudjet va byudjetdan tashqi mablag'lar tashkil qiladi.

Investitsiya tarkibida uning manbalari o'z aksini topadi.

Investitsiya manbalarini uning tarkibidan kelib chiqib moliyaviy va moddiy resurslarga ajratish mumkin.

Moliyaviy manbalarga - naqd pul; chet el valyutasi; xalqaro to'lov pullari; aktsiyalar; zayomlar; korxonalar mablag'lari; amortizatsiya fondi kiradi.

Moddiy resurslarga - xom-ashyo resurslari; ko'chmas mulk; jamoa-shirkat-xo'jalik mulki; fermerlar mulki; dehqon xo'jalik mulki; tadbirkorlar mulki kiradi.

Investitsiya manbalarini shakllantirishda moliya bozori va uning infratuzilmasi muhim ahamiyatga egadir. Moliya bozorining asosiy maqsadi muamoladagi ortiqcha bo'lgan pul resurslarini aktiv kapital sifatida ishlab chiqarishga jalb qilishdan iboratdir.

Moliya bozori juda keng ma'noli tushuncha bo'lib, u doimo paydo bo'ladigan jamg'armalardan samarali foydalanish jarayonini o'zida ifodalaydi.

Moliya bozori hayotda vujudga kelgan jamg'armalarni (oilada, korxonada) bir turdan (jamg'armalanishi) ikkinchi turga (real kapitalga aylanishi) o'tishini ta'minlovchi mexanizmdir.

Hozirgi zamon moliya bozorining asosini moliya muassasalari va vositachilar tashkil qiladi. Ular sotuvchilar va xaridorlar, hamda sotiladigan va sotib olinadigan tovar, pul va boshqa moliya aktivlari mavjud bo'lgan bozordir.

Moliya bozorining tasnifi ilovadagi 1.1.-chizmada tasvirlangan.

Investitsiyalarni ob'ektlarga qo'yish sohalariga qarab quyidagilarga ajratish mumkin:

- kam qo'llaniladigan investitsion mablag'lar, ya'ni, qo'riq (bo'sh yotgan) yerlarni o'zlashtirish, mehnat resurslaridan vaqtincha foydalanish (mutaxassislar va rahbarlardan) va h.k.;

- ma'lum hajmda talab qilinadigan investitsiya mablag'lari;

- rejalashtirilgan investitsiyadan olinadigan daromadga ta'sir etuvchi boshqa investitsion sharoitlar, ya'ni rejalashtirilgan asosiy investitsiya mablag'lariga

qo'shimcha investitsiya mablag'larini jalb etish yo'li bilan investitsiyadan keladigan foydani oshirish;

- faoliyatga qo'yilgan shakliga qarab, investitsiya o'z harakatida daromadlarni oshirish yoki kamaytirish, xavf-xatarni kamaytirish, mehnat jamoasini manfaatdorligini oshirish, ish sharoitini yaxshilash, ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarni muvofiqlashtirishga yo'naltirilishini ta'minlash zarur;

- qo'shimcha investitsiyalar xarajatlarni kamaytirish, samaradorlikni oshirish, mahsulot ishlab chiqishni va sotishni oshirish, qo'shimcha daromad olishni ta'minlashga yo'naltirilish kerak;

- ma'lum ishlab chiqarishga yo'naltirilgan investitsiyalar tarkibi ishlab chiqarishni ixtisoslashuviga qarab taqsimlanishi darkor;

- investitsiyalar resurslarni tejash, yangi mahsulot ishlab chiqish, korxona imdjini oshirish, tabiatni muhofaza qilish va hokazolarni ta'minlashi ham zarur.

Investitsiya faoliyati alohida tarkibiy qismlardan iborat bo'lib, investitsiya strategiyasini aniqlash, strategik rejalashtirish, investitsiyaviy loyihalashtirish, loihalarni tahlil qilish hamda investitsiyani samarasini aniqlash kabilardan iborat bo'ladi.

Korxona misolida investitsiya strategiyasini aniqlash - bu kelajak davrga korxonalarni asosiy faoliyatlarini rivojlantirish yo'llarini aniqlash, shu jumladan o'z mablag'lari hisobidan va boshqa investorlar hisobidan xarajatlarni qoplanish miqdorini aniqlash. Korxona aktivlarini hajmini va rentabelligini prognoz qilish. Strategik rejada aktivlarga bo'lgan ehtiyoj va uni ta'minlash resurslari uzoq muddatga aniqlanadi.

Investitsion loyiha bu investitsiyani texnik-iqtisodiy asoslash bo'lib, u investitsion faoliyat ishtirokchilarini (mulkdor, tadbirkor, bankir, davlat va xalqaro tashkilotlar kabilar) iqtisodiy axborotnomasi, ularni o'zaro aloqalarini bog'laydi hamda tushintiradi. qisqa qilib aytganda investitsiya loyihasi investitsiyadan foydalanish rejasini anglatadi.

Investitsiya loyihasini samaradorligini hisoblash - bu investitsiyadan keladigan samara ko'rsatkichlarini aniqlashni anglatadi.

Investitsiya loyihasini asosi bu kapital qo'yilmalarga bo'lgan ehtiyojni aniqlashdan iborat. Shu sababli Investitsiya loyihasi samaradorligi kapital qo'yilmalar samaradorligi orqali aniqlanadi.

Birlashma miqyosida kapital qo'yilmalar samaradorligi koeffitsienti (K_s) milliy daromadning o'sish miqdorini (ΔMD) kapital qo'yilmalar summasiga (K_k) nisbatan aniqlanadi. Ya'ni:

$$K_s = \frac{\Delta MD}{K_k}$$

Korxona miqyosida investitsiya samaradorligi (kapital qo'yilma) koeffitsienti ($K_{k.s.}$) quyidagicha hisoblanadi.

$$K_{k.s.} = \frac{M_k - T}{K} \quad \text{yoki} \quad \frac{F}{K}$$

Bu yerda: M_k - yillik ishlab chiqarilgan mahsulot qiymati;

T - yillik ishlab chiqarilgan mahsulot nitannarxi;

F - yillik foydaning miqdori.

Ko'p variantli kapital qo'yilmalar loyihasi samaradorligini aniqlash uchun har bir variantdagi xarajatlarni minimumga keltirish yo'li bilan aniqlanadi. YA'ni:

$$T_i + E_n * K \rightarrow \min$$

Bu yerda: T_i - i variantdagi xarajatlari;

E_n - kapital qo'yilmalar samaradorligi koeffitsienti;

K - kapital qo'yilmalar summasi.

Solishtirilayotgan variantlar har xil davrga mo'ljallangan bo'lsa, bunday sharoitda variantlar (V) keltirilgan koeffitsientlar bo'yicha aniqlanadi.

Ya'ni:

$$B = \frac{1}{(1 + E_{n-b})} * t$$

Bu yerda: ye_{n-b} - har xil davrdagi xarajatlarni keltirish normativi;

t - mablag'larni ishga tushirishdan samara olgungacha bo'lgan vaqt.

Investitsiya samaradorligini aniqlashda uning o'zini qoplash muddati, xavf darajasi, inflyatsiyani oshish tempi, kelajakda soliqlar miqdorini o'zgarishi kabilar hisobga olinishi shart. Chunki investitsiyani qulay va samarali sohaga qo'yish investorlar uchun muhim ahamiyatga ega. Jahon amaliyotidan shu ma'lumki pulni banklarda saqlash eng qulay hisoblanadi, chunki omonatchi undan protsent oladi.

Pulni investitsiya qilish (ishlab chiqarishga qo'yish yoki qimmatbaho qog'ozlar sotib olish) investorga faqatgina unga bank tamonidan beriladigan protsentdan ko'proq daromad keltirsagina foydalikroq bo'ladi. Bu investorlar uchun birinchi qoida bo'lib hisoblanadi.

Investorlarning ikkinchi qoidasi - investitsiya rentabelligi inflyatsiya darajasidan yuqori bo'lishi kerak.

Shunday qilib, investitsiya samaradorligini hisoblaganda yuqorida keltirilgan qoidalarda keltirilgan ko'rsatkichlarni solishtirma tahlili katta ahamiyatga ega.

Investitsiya loyihasini baholashda xarajatlar va daromadlarini har xil davrga solishtirma tahlili katta ahamiyatga ega. Chunki xarajatlar biron davrda ishlatiladi, daromad esa nafaqat biron davrdan kegin, u asosan xarajatlar amalga oshirgandan keyin kela boshlaydi. Shu sababli davriy pul qiymati degan tushuncha ishlatiladi. Ushbu ko'rsatkich oldin olingan 1 so'm keyin olingan 1 so'mdan qimmatroq turishini anglatadi.

Shu sababli iqtisodiy va moliyaviy tahlilda so'mning joriy va kelajakdagi qiymatini hisoblaydi, tahlil qiladi. Bunday hisob-kitoblar diskontirovaniya deb yuritiladi.

Diskontlashtirish investitsiya yoki pul oqimlarini kelgusidagi qiymatining joriy bahoda ifodalanishi tushuniladi.

Diskontlashtirish murakkab foiz hisoblashning teskari jarayonidir. Murakkab foiz usuli orqali investitsiyaning kelajak qiymati ($I_{k,q}$) quyidagicha aniqlanadi.

$$I_{k,q} \cdot q I_{j,q} \cdot (1 + CH)^p$$

Bu yerda: $I_{j,q}$ - investitsiyaning joriy qiymati;

CH - bank foizi stavkasi;

p - yillar soni.

Masalan: bank foizi 10% bo'lgan holda 5 yildan keyin 1 so'mning qiymati q $1 \cdot (1 + 0,1)^5 = 1,55$ so'mni tashkil qiladi.

Ushbu ko'rsatkichni diskontlashtirish usuli bilan investitsiyaning joriy qiymati aniqlanadi. Buning uchun investitsiyaning kelajak qiymatini ($I_{k,q}$ bank foizi) mo'ljallangan yillar soni darajasiga bo'lish bilan aniqlanadi, ya'ni:

$$I_{j,q} = \frac{I_{k,q}}{(1 + CH)^n} = I_{k,q} \cdot 1 / (1 + CH)^n$$

Masalan: bank foizi 10% bo'lgan holda 20 yildan keyingi 1 so'mning joriy qiymati q $1 : (1 + 0,1)^{20} = 0,1486$ so'mni tashkil qiladi.

Shunday qilib diskontlashtirish yilma yil ketma-ketlikda daromadlar, xarajatlar potoklarini diskont stavkasiga asosli bir-biriga keltirish yo'li orqali kelajakdagi daromad va xarajatlarni joriy qiymatini belgilab olish uchun investitsiyaning iqtisodiy va moliyaviy tahlil qilishda ishlatiladi.

1.3. Bozor munosabatlari sharoitida sanoat korxonalarini moliyaviy aktivlarini boshqarishda innovatsiya lizingining o'rni.

Bugungi bozor iqtisodiyoti sharoitida sanoat korxonalarida moliyaviy resurslarning yetishmasligi ushbu korxonalarni boshqarish axvolni yanada murakkablashtirmoqda. Sarmoyalar sohasidagi islohotlarning asosiy yunalishlaridan biri davlat tomonidan sarmoya kuzatishning kiskartirilishi hisoblanadi.

Investitsion soha islohotida xususiylashtirilgan korxonalarning sarmoyaviy faoliyatiga ham muhim o'rin ajratiladi. Korxonalar, mulkini va aksiyalarini sotish

xisobiga kapital qo'yilmalarini moliyaviy ta'minlash uchun qo'shimcha imkoniyatlarga ega bo'ladi, deb xisoblanadi. Ammo aktsiyalarga talabning sustligi va katta qismi mehnat jamoasi hamda ma'muriyatga birkutilganligi tufayli bir qator xolatlarda xususiylashti-rishning investitsion samaradorligi kutilgan natijadan past bulyapti.

Yana shuni ta'kidlash kerakki, ichki va tashqi sarmoldorlarni jalb etish uchun erkin bozorda uz aktsiyalarini joylashtirishda ularning manfaatdorliklari xisobga olinmagan, korxonada qiziqtirish mexanizmi yaratilmagan. 2011 yil boshidagi ma'lumotlarga ko'ra, aktsiyadorlik birlashmalari avval e'lon qilingan emissiya aktsiyalarining deyarli 39 mlrd. so'mligi sotilmagan va qayta joylashtirilmagan. Aktsionerlik birlashmalariga aylantirish jarayoni aktsiyalarni sotish va ikkilamchi bozorda ularning baxosini ko'tarish xisobiga qo'shimcha investitsiyalar tushirish manbaiga aylantirilmadi. Inflyatsiyaning pasayishi, bank foizi stavkalarining kamayishi va davlat kiska muddatli obligatsiyalarining daromadliligi iqtisodiyotning real tarmogiga katta miqdorda kredit resurslarini jalb etishga kumak berishi kerak. Lekin hozircha bu zahiralar yetarli emas. Shu sababli ishlab chiqarishni kengaytirishga intilayotgan korxonalar oldida investitsiya manbalarini izlash muammosi yuzaga keldi. Mamlakat ichkarisida moliyaviy zahiralar takchilligi sezilayotgani tufayli ko'plab korxonalar sarmoya ajrata oladigan, zamonaviy ishlab chiqarish va boshqaruv texnologiyasiga ega bo'lgan hamda chet el bozoriga chiqishga yordam beruvchi xorijiy hamkorlar topishga intilmokda. Bugungi kunda xorijiy sarmoyalarni keng kulamda jalb etish xalq xo'jaligini strukturaviy qayta ko'rishga erishishning muhim sharti, deb karalmokda. Lekin bu o'rinda eng asosiy muammo shundaki, bizning tadbirkorlarning o'ziga xos manfaatlari xar doim ham bir-biriga mos tushavermaydi. Ko'plab sabablar tufayli xorijiy investorlarning asosiy qismi iqtisodiyoti o'tish davrida bo'lgan mamlakatlarga sarmoyalar kuyishga fakatgina dividend va foizlar ko'rinishida pul ishlash yo'li deb qaramaydilar. Ular bunday sarmoya kiritishni o'z umumiy strategiyasining bir qismi deb xisoblaydilar. Xorijiy tadbirkorlarning asosiy maqsadi ertasi bor bo'lgan bozorda mustaxkam urnashib olish, moliyaviy okimlar ustidan nazorat urnatish, import va valyuta

cheklashlarini chetlab o'tish va ba'zan raqobatchi korxonani bozordan sikib chiqarishdan iborat. Shu sababli ham xorijiy investitsiyalarga iqtisodiyotni ko'tarishda asosiy xarakatlantiruvchi kuch sifatida karash mumkin emas. Xorijiy investitsiyalarni jalb etish, chet el tadbirkorlariga imtiyozlar yaratishda, avvalo, mamlakat manfaatidan kelib chiqish lozim. Shuni nazarda tutish kerakki, agar korxona ustidan nazorat yuritish xorijiy tadbirkorlar kulida bulsa, u xolda qaror qabul qilish xuquqi va daromad mamlakatdan tashqariga kuchadi. Korxona egalari nazarida foydali bo'lgan qaror mamlakat iqtisodiyoti uchun butunlay zararli bo'lib kolishi mumkin.

Misol uchun agar korxona tugatiladigan bulsa, uning xodimlari daromadi ham yukoladi, davlat daromadi kiskaradi, buning ustiga, davlat ishsiz xodimlarni ishga joylashtirish xarajatlarini uz zimmasiga olishi kerak bo'ladi. Aynan shu sababli ham xorijiy hamkorlarni jalb etishda, bu loyixada ishtirok etayotgan barcha tomonlar manfaatlarining mutanosibligiga asoslanish lozim. Ammo manfaatlar kelishib olingan taqdirda ham bu iqtisodiyoti o'tish davrini boshdan kechirayotgan mamlakatlar korxonalarining xorijiy sheriklar bilan hamkorligi muvaffakiyatli bo'ladi, degan ma'noni anglatmaydi. Odatda xorijiy investorlarni korxona faoliyatining 4 muhim jihati qiziqtiradi:

- ishlab chiqarish imkoniyatlari;
- korxonaning bozor nuqtai nazaridan tutgan mavqei va buning korxona rahbariyati tomonidan tushunilishi;
- boshqaruv tizimining axvoli;
- korxonaning ijtimoi muxit bilan munosabati;
- korxona rahbariyati tomonidan investitsion jarayon vazifalari va murakkabliklarining anglanishi.

O'zbekistondagi va shuningdek, iqtisodiyoti o'tish davrida bo'lgan boshqa mamlakatlardagi korxonalarning ko'plab rahbarlari xorijiy sheriklar bilan hamkorlik qilishga tayyor ekanligini bildirishmoqda. Ammo tadqiqotlarning ko'rsatishicha, ularning xarakatlari birmuncha bir-biriga ziddir. Bir tomondan, ma'muriyatlar o'z korxonalari ustidan nazoratni saqlab qolishni istasalar boshqa tomondan, xorijiy

investorlar o'tish davri uchun xos bo'lgan ko'plab ishlab chiqarish ob'ektlari tashkil qilinishi va moliyaziy muammolarni hal etishni uz zimmasiga oladi, deb xisoblaydilar.

Korxona rahbarlari va tashqi investorlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni kiyinlashtiruvchi sabablardan biri sifatida ularning investitsion jarayonni tasavvur etishlari kiyin kechishini ko'rsatish mumkin. Korxona rahbarlarining fikricha, investitsion jarayonning bir muncha murakkab bosqichi - bu sarmoya jalb etish va uni sarmoyadorga qaytarish, ya'ni hamkorlikning o'zaro oldi-berdi bosqichidan iborat. Olingan mablag'ning samarasi, uzlashtirish va foyda olish ular uchun muammo xisoblanmaydi.

Bunday munosabatni kiskacha quyidagicha ifodalash mumkin: «Menga pulni bering, uni qanday sarflashni o'zim bilaman». Lekin investorlar xayriya ishlari bilan shug'ullanishmaydi, yuqorida ta'kidlanganidek ular mablag'ni o'z shaxsiy manfaatlari yo'lida sarflashadi. Ularning o'z sarmoyalari qo'yilgan korxonani bevosita boshqarishda qatnashishga yoki bunday korxonani nazorat qilishga intilishlari shu bilan izoxlanadi.

Yuqorida qayd etilganidek, O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyoti ham bozor munosabatlariga o'tish jarayonida turgan davlat xisoblanadi va investitsion muxitning hamma xususiyatlari O'zbekiston uchun o'rinlidir.

Hozirgi paytda O'zbekiston iqtisodiyotiga turli mamlakatlar tomonidan kiritilayotgan sarmoyalarni, respublikadagi investitsion muxitning o'ziga xos xususiyatlarini:

1. Xalqaro moliya tashkilotlarining investitsiyalari;
2. Xalqaro banklarning investitsiyalari;
3. Chet mamlakatlar xukumatlari ajratgan investitsiya mablag'lari;
4. Millatlararo komlaniyalar investitsiyalari.

O'zbekistonga sarmoyalar dunyodagi turli kita mamlakatlari va xalqaro banklar tomonidan qo'yilmoqda. Yaqin yillargacha loyixa deganda, qurilish, qurilishi ko'zda tutilgan bino va inshootlarning xujjatlashtirilgan rejalari tushunilar edi.

Hozirgi kunga kelib bu tor tushunchaga aylanib, «Loyixa»ning butun mazmunini ifodalay olmay qoldi.

Loyixa to'g'risidagi hozirgi davr tushunchasi, bu kompleks tushuncha bo'lib, birlashma hayoti va faoliyatining turli tomonlarini o'zida mujassamlashtiradi. Masalan, turar joy binosi yoki sanoat ob'ekti qurilishi, ilmiy tekshirish ishlari dasturi, korxona rekonstruksiyasi, yangi tashkilot barpo etish, yangi texnika va texnologiyani yaratish, kinofilm yaratish, mintaqani rivojlantirish va x.k. Bularning barchasi loyixadir. Demak, loyixa deganda uning doirasida shakllangan maqsadlar va ularni amalga oshirish bo'yicha boshqaruv qarorlari hamda tadbirlar tizimi tushuniladi. Bunda uning elementlari quyidagilardan iborat: g'oya (muammo, masala), amalga oshirish vositalari (yechim) va amalga oshirish maqsadlari (yechim natijalari).

Loyihalarning hayotiyligini ta'minlash uchun ularni boshqarish uslublaridan foydalanish zarur bo'ladi. Loyihalarni boshqarish zaruriyati rivojlangan g'arb mamlakatlarida XX asrning 50-yillarida yuzaga keldi. SHundan boshlab loyihalarni boshqarish usuli va uslublari yaratila boshlandi.

Sanoat korxonasining qaysi tarmoqqa taalluqli ekanligiga, uning ko'lamini, tarkibiy tuzilmasi, ishlab chiqarish profiliga qarab, texnik tayyorgarlik ko'rish ishlarining hajmi sezilarli o'zgarishi mumkin va bunga bog'liq xolda texnik tayyorgarlik ko'rish davomiyligi va bu maqsadda qo'llaniladigan resurslarning hajmlari ham o'zgaradi. Ishlab chiqarishni tayyorlashning quyidagi shakllari ma'lum:

- *to'liq shakl*, bu shaklda ham texnik jihatdan murakkab profilli ommaviy va yirik seriyali ishlab chiqarish korxonasi mahsulotini takomillashtirish (modernizatsiyalash) yoki yangi mahsulot ishlab chiqarishga tayyorgarlik ishlarini tashkil etishda foydalaniladi va u o'zida «fan-texnika ishlab chiqarish» tizimi bo'yicha turli ishlar tsiklini mujassamlashtiradi;

- *kichik shakl*, bu shakl konstruktiv va texnologik jihatdan murakkab bo'lmagan mahsulotlarni ishlab chiqarishga tayyorgarlik ko'rishda qo'llaniladi;

- *texnologik shakl*, u murakkab qurilmalarni, texnologik liniyalarni,

boshqaruv tizimlarini joriy etishda qo'llaniladi.

Ko'rsatilgan shakllar o'rtasida aniq ko'zga tashlanuvchi chegara yo'k. Tarmoq xususiyatlariga ko'ra korxona bu shakllardan birini ko'proq qo'llashi yoki aralash shakllardan foydalanishi mumkin. Mashinasozlik sanoati, masalan, ommaviy va yirik seriyali ishlab chiqarish mahsulotlarini chiqarar ekan, odatda texnik tayyorgarlikning to'liq shaklidan foydalanadi

Ishlab chiqarishni texnik tayyorlash bo'yicha barcha ishlar quyidagi bosqichlardan iborat:

- texnik marketing;
- ilmiy tadqiqot, loyixa-konstruktorlik va tajriba-sinov ishlari;
- texnologik tayyorgarlik, ya'ni texnologiyani ishlab chiqish, qurilmalarni joylashtirish loyixasi, ishlab chiqarish potoklari, maxsus qurilmalar, asbob-uskunalarini loyihalash va tayyorlash, qurilmaparni sozlash va boshqalar;
- tashkiliy va ishlab chiqarish-xo'jalik ishlari: kadrlar tayyorgarligi, moddiy-texnika ta'minoti, moliyalashtirish va xokozolar kompleksi.
- Texnik tayyorgarlik ishlarining barcha bosqichlari o'zaro bog'liqdir. Masalan, tadqiqot ishlari marketingdan boshlanib, yangi mahsulot namunaparini ishlab chiqarishga bevosita tayyorgarlik ko'rish bosqichida tugaydi va o'z ichiga quyidagilarni oladi:
 - mahsulot narxining joriy va potentsial darajasini o'rganish;
 - yangi mahsulot va xizmatlarni reklama qilish shakllari va ko'lamini aniqlash, usullarini ishlab chiqish;
 - korxona boshqaruvi va tashkillanishini qayta ko'rish.

Sanoat korxonalari bo'yicha tuziladigan loyihalar asosan sanoat tarmoqlari korxonalarining qayta restrukturizatsiya qilinishini hamda qishloq xo'jaligi mashinasozligi, avtomobilsozlik, tibbiyot uskunalari va dori-darmon ishlab chiqarish, qog'oz ishlab chiqarish, tabiiy teriga ishlov berish va undan tayyor mahsulot ishlab chiqarish, korxonalarni yanada rivojlantirish masalalarining hal etilishini ta'minlashi lozim.

Sanoat korxonalarining bozordagi mavkei u ishlab chiqarayotgan mahsulotga bog'liq bo'lgani sababli, yangi mahsulotni loyihalashda eng yaxshi mahsulotlar, chet korxonalar jalb etiladi va ularning ishlari muvofiqlashtiriladi.

Ishni bajaruvchilarning ixtisosiga qarab, ish ular o'rtasida belgilangan standart bosqichlar bo'yicha taksimlanadi.

Buyumni loyihalashning standart bosqichlari quyidagi tartibdagi ishlarni amalga oshirishni nazarda tutadi:

- eskiz loyixani ishlab chiqish;
- tajriba-sinov namunasini tayyorlash;
- sinovdan utkazish;
- texnik loyixani ishlab chiqish;
- ishchi loyixani ishlab chiqish;
- tajriba partiyasini yoki buyumning tajriba nusxasini ishlab chiqish;
- sinov natijalari bo'yicha buyumni konstruktiv darajaga yetkazish;
- ishchi loyixaga aniqlik kiritish va uni rasmiylashtirish;
- ishchi loyixani ishlab chiqarishning texnologik tayyorlov organlariga oshirish.

Yangi mahsulot ishlab chiqarishni uzlashtirishda texnologiyalarni loyihalash buyumni loyihalash bosqichining davomi xisoblanadi. Loyihalash bosqichida yangi mahsulotning qanday bo'lishi aniqlansa, texnologik tayyorgarlik ko'rish bosqichida bu buyumning qanday usulda, qanday texnik qurilmalar yordamida tayyorlanishi aniqlanadi hamda buyumning yakuniy tannarxi va samaradorligi aniqlanadi.

Loyixani amalga oshirishda korxonaning xususiy mablag'i yetarli bo'lmagan taqdirda innovatsion lizingdan foydalanish mumkin.

Lizing kapital qo'yilmalarni moliyalashtirishning an'anaviy bank krediti va xususiy moliyaviy resurslardan foydalanish usullariga muqobil bo'lgan o'ziga xos shaklidir.

Lizing kompaniyasi, lizing oluvchi bilan tuzilgan shartnoma asosida, buyurtma berilgan qurilmalar, mashinalar, asbob-uskunalar (shu jumladan import bo'yicha olingan)ni ta'minotchi korxonalardan sotib oladi va ijaraga beradi. Lizing

korxonalarga zarur jixozlarni yoki transport vositalarini bir vaktda katta miqdordagi xarajatlarsiz olish hamda ishlab chiqarish vositalarining ma'naviy eskirishi bilan bog'liq yo'qotishlardan xalos bo'lish imkoniyatini beradi.

Lizing bo'yicha ijara to'loviga shartnomada belgilangan normativlar bo'yicha amortizatsiya ajratmalari, shuningdek, lizing kompaniyasining daromadi kiradi. Agar shartnomada, ijaraga berilgan mulklarga lizing kompaniyasi tomonidan xizmat ko'rsatilishi belgilab qo'yilgan bo'lsa, lizing bo'yicha to'lov miqdori xizmat ko'rsatish bilan bog'liq sarf-xarajatlar plyus shu summaga olingan foyda miqdoriga ortadi.

- kelishuv ob'ektini topshirish, tashish, qabul qilib olish, o'rnatish, xizmat ko'rsatish va saqlash bo'yicha tomonlarning xuquqlari va majburiyatlari;

- lizing to'lovlarining miqdori, ularni to'lash muddatlari va tartibi;

- lizing bo'yicha shartnoma muddati;

- mulkni sug'urta qilish shartlari;

- shartnoma muddati tugaganidan so'ng tomonlarning xuquqlari;

- shartnomani muddatidan oldin bekor qilish shartlari.

Lizing bo'yicha mulkni ijaraga olish uni sotib olishdan ko'ra korxonaga qimmatga tushadi: lizing qiymatiga mulk baxosidan tashqari, lizing kompaniyasining daromadi va sugo'rta to'lovlari qo'shiladi. SHunday bo'lsada, lizing bir qator afzalliklarga ega, jumladan:

• mashina va qurilmalarni vaktinchalik foydalanishga olish imkoniyati tug'iladi;

• mulkni tulik sotib olishdan ko'ra farqli ravishda mulk qiymatini birdaniga emas, balki qismlarga bo'lib to'lash;

• lizing kompaniyalari tomonidan moliyaviy va ayrim xollarda muxandislik-texnologik yordam olish.

II BOB. SANOAT KORXONALARIGA MOLİYAVIY RESURLARNI JALB QILISH VA TAQSIMLASHDA MOLİYAVIY BOZORDAN FOYDALANISH VA INVESTITSION FAOLIYAT.

2.1. Bozor munosabatlari sharoitida sanoat korxonasi ishlab chiqarishida moliyaviy manbaalardan foydalanishning ob'ektiv shart-sharoitlari va imkoniyatlarining hozirgi holatining moliyaviy iqtisodiy tahlili.

Bozor munosabatlari sharoitida sanoat korxonasi ishlab chiqarishiini moliyaviy ta'minlash moliyaviy manbaalardan biri korxona tomonidan muomilaga chiqarilgan qimmatli qog'ozlarni sotishdan tushgan mablag'lar bo'lishi mumkin. Bunday qimmatli qog'ozlarga aktsiya, obligatsiya, veksel va boshqalarni misol qilish mumkin.

Aktsiya xususiy xujjat sifatida birgalikda egalik qilish hukukini qayd qilish bilan birga barcha xissadorlik kapitalining umumiy summasida egalik ulushni ham qayd qiladi. Shuning uchun aktsiya o'zgaruvchan daromad hukukini beradigan qimmatli qog'oz bo'lib, uning o'sish yoki kamayish sur'ati barcha xissadorlar uchun umumiydir ,ammo o'z egasini oddiygina xo'jalik yurituvchi emas, balki , boshqaruv karorlarini qabul kiluvchiga aylantiradi.

Qimmatli qog'ozlar tizimida aktsiyalar katta rol egallaydi. qimmatli qog'ozlarning ushbu turi bozordagina emas, balki har qanday portfelda, hamma joyda ma'lum va mashhur bo'lib, investitsion kapitalni jalb qilishning muhim manbaidir. SHu bilan birga O'zbekistonda fond bozorida aktsiyalarning rolini ortikcha bo'rttirish mumkin emas, chunki bozor endigina shakllanmokda, uning ustiga qimmatli qog'ozlarning ikkilamchi oboroti mavjud emas. Xuddi shunday sharoitda aktsiyalar o'zining eng muhim afzalligini – qarzini o'zini xususiyatini yo'qotadi. Natijada ham investitsiya, ham emissiya tavakkalchiligi ancha oshadi. Hukukiy hujjat bo'lmish aktsiyalar qimmatli qog'ozlar bozorida eng murakkab iqtisodiy munosabatlarni boshqaradi, ularning bir maromda ko'llanilashi rivojlangan bozor infrastrukturasi orqali ta'minlanadi.

Aktsiya deganda, jamoa mulkiga asoslangan yoki davlat mulkini to'la xo'jalik asosida yuritadigan xissadorlik birlashmalari, korxona va tashkilotlari, tijorat banklari, kooperativ va boshqa muassasalar tomonidan chiqariladi, amal qilish muddati aniq belgilanmagan rivojlantirish maqsadida vositalar kiritishni tasdiqlaydigan xissadorlik birlashmaiga a'zolik, uni boshqarishda ishtirok etish hamda uning egasiga korxona foydasining bir qismini dividend shaklida olish huquqini beradigan qimmatli qog'ozdip.

Shu tariqa aktsiyalarning uchta asosiy xususiyati mavjud: muddatsizlik, aktsiya egasining investitsiyada to'g'ridan – to'g'ri ishtirok etishi, xo'jalik faoliyati natijalariga ko'ra kiritilgan sarmoyaga daromad olish huquqi.

Aktsiyalar emitentlarini mezoniga ko'ra turkumlanadi: **hissadorlik birlashmalari aktsiyalari, mehnat jamoalarining aktsiyalari**. Aktsiyalar **nomli** va **ko'rsatish** uchun chiqariladi.

Hissadorlik birlashmalari aktsiyalari ham o'z navbatida ular egalarining mulkini boshqarishdagi ishtirokiga qarab ikki xil bo'ladi: oddiy va afzallikka ega bo'lgan.

Aktsiyalar maxsus banklarda chiqariladi, u ham boshqa kuponlarga o'xshash maxsus himoya vositalariga ega: emitentning rasmiy nomi, manzili, qimmatli qog'oz – «Aktsiyaning» nomi, uning toifasi, tartib raqami, chiqarilgan vaqti, nominal qiymati, aktsiya egasi nomi, ustav fondi va ushbu nashrdagi aktsiyalarning soni, dividendlar to'lovining davriyligi, korxona rahbarining – emitentning yoki uning vaqilining imzosi.

Ayrim turdagi aktsiyalarning xususiyatlariga mufassal to'xtalamiz. Xususan, xissadorlik birlashmalari aktsiyalari. Ushbu qimmatli qog'ozlar egasining xissadorlik birlashmaining xususiy vositaliridan muayyan ulushi hamda birlashma faoliyatidan keladigan muayyan daromad olish huquqini tasdiqlaydi. Aktsiyalarda qayd qilinishi mumkin: bo'lgan yana bir huquq bor – aktsiya egasining korxona faoliyatini boshqarishdagi ishtiroki huquqi.

Afzalikka ega bo'lgan aktsiyalar faqat nomli chiqariladi, ular asosan xissadorlik birlashmalari xodimlari orasida tarqatiladi va ikkilamchi bozorga

kirmaydi. Respublikamizda ushbu aktsiyalarni chiqarish mexanizmi xali yaxshi ishlab chiqilmagan. Ammo bu borada xalqaro tajriba to'plangan. Bunay aktsiyalar qaytariladigan aktsiyalar shaklida chiqarilishi mumkin. qaytariladigan deganda emitentning ushbu aktsiyalarni sotib olish orqali chaqirib olishi tushuniladi. Sotib olish uchun maxsus sotib olish fondi barpo qilinadi, sotib olish butunlay yoki qisman tarzda amalga oshiriladi. qaytariladigan aktsiyalarni sotib olish emitentni vosita (mablag')ning ortiqcha turib qolishdan saqlash uchun amalga oshiriladi.

Afzalligi oshirilgan aktsiyalar konvertirlangan tarzda ham chiqarilishi mumkin. Bush uni bildiradiki, Ushbu aktsiyalarning egalari o'sha xissadorlik birlashmaining oddiy aktsiyalariga ham almashishlari mumkin. Bunday aktsiyalarni konversiyalash huquqini amalga oshirish aktsiya egasining xohishiga bog'liq.

Hissadorlik birlashmalarining ko'pchilik aktsiyalari oddiy aktsiyalar tarzda chiqariladi – ular ilab chiqarishni rivojlantirish bilan uzviy bog'liq, boshqacha aytganda, ular ikkita funktsiyani o'zida birlashtiradi: ishlab chiqarishni rivojlantirishga mo'ljallangan investitsion kapital bazasi hamda korxonani boshqarish shakli hisoblanadi.

Oddiy aktsiya egalari xissadorlik birlashmalari egalari hamda uning dastlabki sarmoyasini kirituvchilar hisoblanadi. Ularning manfaati fakatgina kiritilgan kapital uchun daromadlarni ko'tarishgagina emas, balki korxonani rivojlantirish uchun sarmoyani o'stirishga ham karatiladi. Bunda ular o'zlarining dastlabki sarmoyalarini ko'p marta ko'paytirishlari mumkin va aksincha, agar korxona sinsa, ular hamma narsadan ajralib kolishlari mumkin.

Oddiy aktsiya egalari ularga fakatgina sarmoya egasida mavjud bo'lgan muayyan imkoniyatlarni beradi. Bu imkoniyat eng avval daromad olish imkoniyatlari bo'lib, uning mikdori xo'jalik faoliyati natijalariga bevosita bog'likdir.

Ko'plab xissadorlik birlashmalari oddiy aktsiyalar bo'yicha dividendlarni muntazam to'lab turishga, bunday maksadlar uchun yo'naltirilgan sof foyda xissasini saklab kolishga intiladi. Divident har kvartalda, yilida ikki marta to'lanishi mumkin. Oraliq dividend birlashma direktorlar Kengashi tomonidan o'tgan kvartal

(yarim yil, yil) bo'yicha bitta oddiy aktsiya hisobiga to'lanadi. Bitta oddiy aktsiya yakuniy dividend miqdori xissadorlarning umumiy yig'ilishi tomonidan yil yakunlariga ko'ra direktorlar Kengashi taklifi bo'yicha orlik dividendlar to'lanishi hisobga olgan holda belgilanadi.

Divident yoki xissadorlik birlashmai tomonidan (uning kassasi orqali), yoki bank, yoki investitsion forma tomonidan emitentning topshirig'iga ko'ra chek bilan to'lov kaydnomasi, pochta (telegraf)dan o'tkazish orqali to'lanadi.

Tabiiyki, oddiy aktsiyalarning hammmasi ham investorlarning umidini ovlavermaydi. Shuning uchun ularni sinchiklab tahlil qilish va tanlash kerak. Bu tahlilning manbai xissadorlik birlashmalarining ahvoli to'g'risida bosilib chikiladigan ma'lumotdir.

Respublikamizda xissadorlik birlashmalari aktsiyalaridan tashkari mehnat jamoalarining ham aktsiyalari chiqarilishi mumkin. Ularning farki shundaki, ular mulk makomiga ega emas. Ularni sotib olish egasining ishga sarmoya sarflab, foyda evaziga ushbu sarmoyani ko'paytirish, shuningdek, boshqarishda ishtirok etishni bildirmaydi. Bundan tashkari, mehnat jamoasining aktsiyalari uchun chiqargan korxona xodimlari o'rtasidagina emas, balki ayrim shaxslar o'rtasida ham (nomli) tarkatilishi va bir shaxsdan boshqasiga berilishi mumkin emas. Mehnatiga ko'ra ushbu aktsiyalar bozor qimmatli qog'ozlar arsenaliga kirmaydi, ular bozor oborotidan chiqarilgan. Ushbu aktsiyalarning chikrailishi iqtisodiy emas, balki ko'prok sotsial psixologik ahamiyatga ega, ular mehnatkashlarning ijtimoiy faolliginioshirishga xizmat kiladi.

Korxona aktsiyalari barcha xo'jalik sub'ektlari: davlat, ijara va boshqa korxonalari chiqarishi mumkin. Ushbu turdagi qimmatli kog'lzlarning mazmuni spetsifik xususiyatlarga va cheklanishlarga ega.

Birinchidan, ushbu aktsiyalar mulkchilik hukukig ega emas, ular boshqarish ishida o'x egalariga ovoz berish hukukini kafolatlamaydi. Ularning egalari kiritgan sarmoya uchun daromad olishga o'z e'tiborini karatadi, ammo ushbu daromad orqali boshqarish ishlariga ta'sir ko'rsata olmaydi.

Ikkinchidan, korxona aktsiyalari fakat hukukiy shaxslar o'rtasida tarkatiladi.

Uchinchidan, korxonalarining aktsiyalarini mulkchilik hukukini o'zgartirmay chiqarishga intilishlari har doim ham investorning ushbu aktsiya sotib olish istagiga mos kelavermaydi. Mutanosiblikka erishish uchun emitent maxsus shart sharoitlar va kafolatlarni ishlab chikishi, ma'lum mikdorda mablag' sarflashi kerak. Ushbu xarajatlar qimmatli qog'ozlarni joylashtirishni afzalliklari orqali qoplanishi lozim, aks holda emissiya o'z iqtisodiy mazmunini yo'qotadi.

O'zbekiston Respublikasida sanoat ishlab chiqirish korxonalaridagi investitsiya jarayonini muhim uziga xos masalasi ogirlik markazini byudjet xisobidan moliyalashtirishdan, iqtisodiyot sub'ektlarining o'z mablag'lari, maxsus fondlar, bank-kredit institutlari va mintaqalar resurslari hisobiga moliyalashtirishga ko'chirishdan iboratdir. Bunda, bizning fikrimizga ko'ra, investitsiyalarni moliyalashtirishning turli manbalar tuzilmasini optimallashtirish yuli bilan ta'minlash, davlat sektorida tarmoqlararo proportsiyalarni nazorat qilish g'oyat muhim masaladir. Moliyalashtirish manbalari tuzilmasini optimallashtirish investitsiyalarni moliyalashtirishda korporativ mulk ishtirokini kengaytiradi, investitsiya tavakkalchiliklarini kamaytirgan xolda, moliyalashtirish jarayoni ishtirokchilari javobgarligini oshiradi, investitsiyalar samaradorligini ko'targan xolda, daromadlarning kapitallashuvini ta'minlash vazifalarini hal qilishga imkoniyatlar yaratadi.

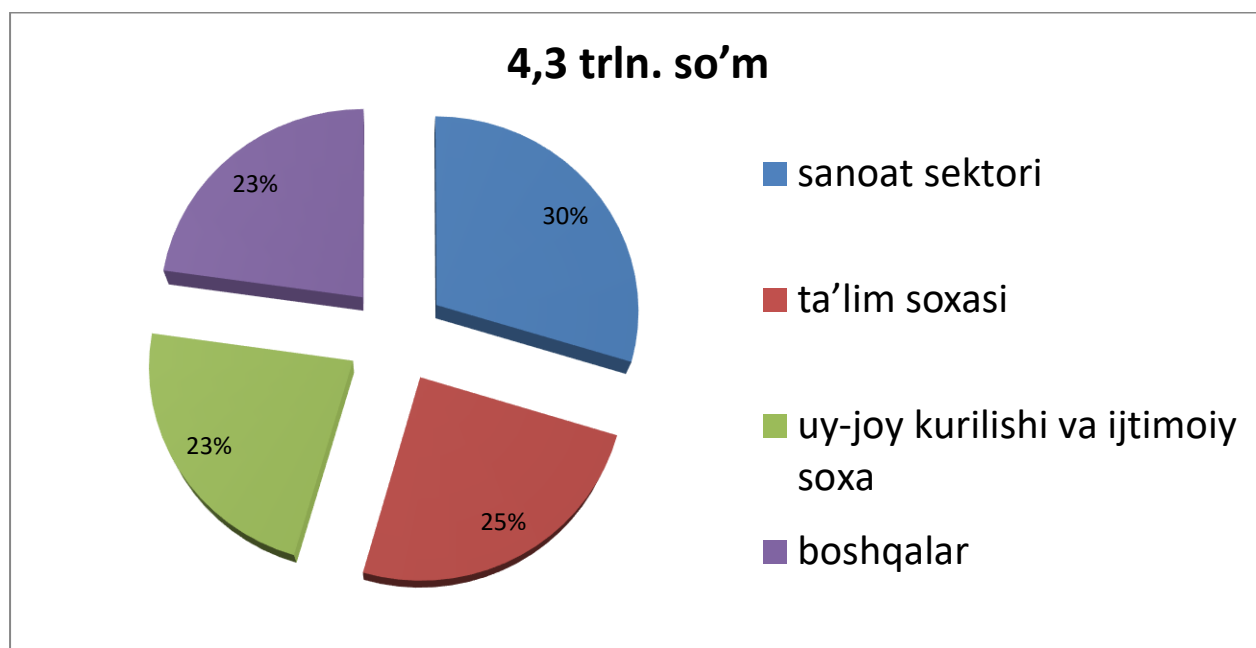
Sanoat korxonalarini moliyalashtirishda kredit resurslari hissasini ko'paytirish, bizning nazarimizda, moliyalashtirish natijalari uchun mas'uliyatni oshirishga yordam beradi, chunki ularning roli oshishi bilan bank va kredit tavakkalchiliklari darajasi ham o'sadi.

Davlat korxonalariga nisbatan amalda bo'lgan byudjetdan moliyalashtirish tizimi muayyan darajada boqimandalikni keltirib chiqaradi va buning ustiga ustak investitsiya faoliyatida ularga nodavlat sektori sub'ektlariga qaraganda imtiyozli sharoitlar yaratib beradi. Shu sababli davlat korxonalariga nisbatan, bizning fikrimizcha, byudjetdan moliyalashtirishni, belgilangan arzon, imtiyozli foiz stavkalarda, byudjet xisobidan shakllantiriladigan maqsadli maxsus fondlar mablag'laridan, moliyalashtirish bilan almatirish mumkin. Ularni kreditlash

shaklida, shuningdek, alohida moliyaviy lizing tarzida ishlatish mumkin bo'ladi. Qaytarib bermaslik sharti bilan byudjet xisobidan moliyalashtirishni muddatlilik, to'lovlilik va qaytarishlilik tamoillariga asoslangan kreditlash bilan almaltirish o'z samarasini beradi. Sanoat korxonealriga sinditsirlashtirilgan kreditlar berish korporativ ishtirok doirasini kengaytiradi, bu esa investitsiyalar samaradorligiga baxo berish darajasini ko'tarishga olib keladi, chunki ularni kreditlashda moliyalashtirish ishtirokchilari o'rtasida taksimlanadigan jami tavakkalchiliklar xisob-kitob qilinadi.

O'zbekiston Respublikasining 2013-2014 yillarga mo'ljallangan davlat investitsiyalar dasturida investitsiyalarning umumiy hajmi 4,3 trln. so'm qilib belgalangan. Ulardan 30 foizini sanoat sektorini, 25 foizini ta'lim soxasini rivojlantirishga, 23 foizga yaqinini uy-joy kurilishi va ijtimoiy soxaga, qolgan 23 foizini - transport, energetika, agrosanoat majmui va boshqa sektorlarni rivojlantirishga yo'naltirish mo'ljallangan (**1-chizma**).² Raqamlardan ko'rinadiki, investitsiyalar dasturida sanoat sektoriga ajratiladigan xissaning kupayganligini ijobiy omil sifatida baxolash mumkin.

1-chizma

²Prezident Islom Karimovning 2014yilda mamlakatimizni ijtimoiy –iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2015yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasi majlisidagima`ruzasidan.

Investitsiya faoliyatini moliyalashtirish tizimida yuz berayotgan uzgarishlar turli xalkaro investitsiyalar ishtirokining kengayishi va moliyalashtirish tizimiga mamlakat rezidentlari va norezidentlarining qo'shilishi munosabati bilan turli tavakkalchiliklar, jumladan siyosiy, valyuta va boshqalar doirasini kengaytirmoqda. Sanoat korxonalarni moliyalashtirishda xalkaro lizingning rivojlanishi, chet el investitsiyalari hamda kredit liniyalari investitsiya faoliyatini moliyalashtirish tizimida chet el investitsiyalari va qarzlariga xos qo'shimcha tavakkalchiliklarni ko'paytiradi.

Hozir respublikamizdagi moliyalashtirish va investitsiyalash tizimi davlat mexanizmini o'z ichiga oladi. Bizningcha, bu mexanizmning faoliyat doirasi asta-sekin torayib, uning o'rnini bozor mexanizmi egallashi lozim. Iqtisodiy faoliyatni erkinlanlashtirish, investitsiyalashning bozor mexanizmlaridan foydalanishni kengaytirishga, investorlarning o'zlariga, banklarga, moliya institutlariga, chet el investorlari, xalqaro kreditlar va qarzlariga xos tavakkalchiliklarni oshirishga olib kelishi kutiladi. Shubxasiz, iqtisodiyotda investitsiya kapitalini yetkazib beruvchilar - bu moliyaviy vositachilik kiluvchi moliya institutlaridir. Ular jismoniy va yuridik shaxslarning vaktincha bo'sh turgan mablag'larini jalb qilish yo'li bilan aylanishini tezlashtiradi. Rivojlangan mamlakatlarda moliya institutlari turli investorlarning ishonchini kozonganlar. SHu sababli O'zbekistonda ham, bizning nazarimizda, moliya institutlarininr depozit faoliyatini jiddiy tartibda jonlantirish, "uzun" depozitlarni jalb qilishga erishish lozim, chunki investitsiya kapitalini yetkazib beruvchilarning eng yiriklari xakikatdan ham yakka omonatchilar bulishlari mumkin. Kapital yetkazib beruvchi (ta'minlovchi) moliya institutlari tarzida faoliyat ko'rsatishlari mumkin bo'lgan muassasalar tarkibiga tijorat banklarini, kredit muassasalarini, sug'urta va nafaqa fondlarini, investitsiya kompaniyalarini, maxsus fondlarni, lizing kompaniyalarini, kredit uyushmalarini va boshqalarni kiritish mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Islom Karimov respublikadagi bank tizimining faoliyatiga baxo berib, kuyidagi firklarni bildirgan edi: "Shuni ta'kidlashni istardimki, bank tizimini rivojlantirish va mustahkamlash masalasi

doimo e'tiborimiz markazida bo'lib kelmoqda va bu o'zining ijobiy natijalarini bermoqda. Biroq, bu boradagi ishlarni yanada chuqurlashtirish va kengaytirish kerak. Nega deganda, aynan banklar, ta'bir joiz bo'lsa, butun iqtisodiyotimizni oziqlantirib turadigan qon tomirlari hisoblanadi, mamlakatimizning moliyaviy-iqtisodiy barqarorligi ko'p jihatdan ularning samarali faoliyatiga bog'liq.”³

Bozor munosabatlari sharoitida sanoat korxonalari faoliyatini moliyalashtirishda korxonalarga mablag' qo'yuvchilar - banklar, boshqa yirik investitsiya institutlari va resurslarni qarzga beruvchilarning manfaatlarini korxona manfaatlarini bilan o'zaro mos kelishini ta'minlashi lozim. Shuni ta'kidlash lozimki, sanoat korxonalariga investitsiyalarni byudjet usulida moliyalashtirishda mablag'larni qaytarish majburiyati bo'lmaydi, bu esa qarz oluvchilarning o'z faoliyatini yanada samaraliroq amalga oshirishda manfaatdor qilmaydi. Ikkinchi tomondan, byudjetdan moliyalashtirish qarz oluvchilarga faoliyat erkinligi va ijodiy tashabbus ko'rsatishni ta'minlamaydi, boqimandalik kayfiyatini uyg'otadi. Bizning nazarimizda, sanoat korxonalarini byudjetdan moliyalashtirish tizimini tubdan o'zgartirish lozim. Uning o'rniga davlat moliyalashtirilishini Yaponiya tajribasiga asoslanib, (davlat taraqqiyoti banklari yoki moliyalashtirish bo'yicha davlat korporatsiyalari tashkil qilish) davlat molya institutlari tizimi orqali amalga oshirish kerak bo'ladi. By institutlar mintakaviy rivojlanishdan boshlab eksport, import va chet ellardagi investitsiyalarni moliyattashtirishga kadar turli sohalarni kamrab olishi mumkin. Bunday amaliyot bugungi kunda uy-joy kurilishi uchun ssudalar berishda yaxshi natijalar bermokda. Fermer xo'jaliklari uyushmasi, Savdo sanoat palatasining kichik va urta biznesni, xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishdagi faoliyati bu sohalarni shakllantirish va tarakkiy ettirishda bevosita davlat tomonidan moliyalashtirishga misol bula oladi. SHu munosabat bilan, iqtisodiyotni liberallashtirish va erkinlashtirish sharoitlarida davlatning byudjetdan moliyalashtirish siyosati uni davlat moliya institutlari tomonidan moliyalashtirish va

³Prezident Islom Karimovning 2014yilda mamlakatimizni ijtimoiy –iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2015yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasi majlisidagima'ruzasidan.

kreditlash bilan almashtirishga karatilishi lozim buladi. Davlat moliya institutlarining fondlarini davlat obligatsiyalari chiqarish, mintakalarning maxsus munitsipal obligatsiyalarini joylashtirish, axolining pul mablaglari qo'yilmalari xisobidan shakllantirish mumkin. 2011 yilda O'zbekiston Respublikasi Tiklanish va taraqqiyot fondi xuddi shu maqsadda faolit ko'rsatmoqda.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida sanot korxonalari faoliyatini kredit bank krediti ya'ni qarzga beriladigan pul xisobiga ham moliyalashtirish mumkin. Kreditlash - axoli va korxonalar hamda banklarning bush turgan pul mablaglarini banklarda tuplanishi hamda muayyan xaq evaziga vaqtincha foydalanish uchun sanoat korxonalariga berilishidir.

Ishlab chiqarish vositalari ko'rinishidagi kapitalning tarmoqdan-tarmoqqa o'tish imkoniyatlari juda cheklangan. Lekin iqtisodiyotda xar doim iqtisodiy resurslarni, eng avvalo kapitalni tarmoqlar o'rtasida qayta taksimlash zaruriyati mavjud bo'ladi. Bu vazifani eng okilona tarzda kredit mexanizmi va uning tarkibiy qismi bo'lgan bank krediti bajaradi.

Bank krediti vositasida moliyaviy resurslar pul kapitali sifatida jamlanadi hamda tarmoklar va sanoat korxonalar o'rtasida bozor mezonlari asosida taksimlanadi. Kreditni belgilangan muddat davomida qaytarish va kreditdan foydalanganlik uchun muayyan xaq to'lash zarurligi kreditga olingan mablaglardan yuqori samara bera oladigan faoliyat sohalarida foydalanishga majbur etadi.

Shunday qilib, kredit iqtisodiyot samaradorligi darajasini oshirishga xizmat kiladi.

Bank kreditining muhim vazifalaridan biri - bu ishlab turgan korxonalar aylanma mablag'lari aylanishining uzluksizligini ta'minlashdan iborat. Bu asosan qisqa muddatli kreditlash vositasida amalga oshiriladi. qisqa muddatli kredit sanoat korxonasi ishlab chiqarish zahiralarini to'ldirishga, tovar-moddiy boyliklarini sotib olishga, ishlab chiqarilgan tovarlarni sotish jarayonida vujudga kelgan mablag'larning vaqtincha yetishmovchiligini to'ldirishga va boshqa shu kabi maqsadlarga yo'naltiriladi.

Bank kreditlari sanoat korxonalarining faoliyati samaradorligini oshirishga xizmat qilishi tufayli xalq xujaligida foydaning kapitallashuvi jaroyonlarini tezlashtiradi. Bu bozor iqtisodiyotini erkinlashtirish bosqichida, mamlakatda qo'shimcha ish joylarini yaratish nixoyatda zarur bo'lgan davrda juda muhim ahamiyatga ega.

Bozor munosabatlari shiroitida sanoat korxonalarinini moliyalashtirishda tijorat banklarining kreditlari kaytarilish muddatlariga karab kreditlar qisqa muddatli (1 yilgacha), o'rta muddatli (1 yildan 5 yilgacha) va uzoq muddatli (5 yildan ortik) kreditlarga bo'linadi. qiskq muddatli kreditlar odatda aylanma kapital (aylanma mablaglari) ning xarakatlanishi bilan bog'liq, uzoq muddatli kredit asosiy kapital (asosiy fondlar)ni takror ishlab chiqarilishi bilan bog'liq maqsadlarga yo'naltiriladi.

Ta'minot shakliga ko'ra bank kreditlari garovli, kafolatli va sugurtalangan kreditlarga bo'linadi. Ta'minlanishi talab etilmasdan berilgan kreditlar ishonch krediti deb yuritiladi.

Bank krediti muddatlilik, kaytaruvchanlik, ta'minlanganlik, maksadlilik va to'lovlilik koidalari asosida beriladi.

Kreditning qator funktsiyalari mavjud bulib, ular orqali kreditning mohiyati tulik ochib beriladi.

2.2. Sanoat korxonasini boshqarish va tartibga solishda moliyaviy manbaalaridan foydalanishdagi o'ziga xos xususiyatlar

Mamlakat iqtisodiyoti – murakkab xalq xo'jalik kompleksi bo'lib, uning barcha soha va tarmoqlari ham bir tekis rivojlanmaydi, chunki birlashma ehtiyojlari tez-tez o'zgaruvchan bo'lib, ishlab chiqarish esa bu o'zgarishlarga moslashishga xarakat qiladi. Buning natijasida iqtisodiyotda ayrim tarmoqlar rivojlanishining ilgarilab ketishi, ayrim soha va tarmoqlarning esa orqada qolishi mumkin. Ana shu nomutanosibliklarni bartaraf etish, butun xalq xo'jaligi kompleksining balansli rivojlanishini ta'minlash iqtisodiyotni boshqarish va tartibga solish orqali amalga oshiriladi. Bozor sharoitida sanoat korxonalarini boshqarish va tartibga solish, avvalo, o'z-o'zini tartibga solish va boshqarish orqali amalga oshiriladi. O'z-o'zini boshqarish:

- *xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning erkinligiga;*
- *sheriklarni va ular bilan bo'ladigan munosabatlar tanlash erkinligiga;*
- *o'z faoliyati usulidan mustaqil foydalanish erkinligiga asoslanadi.*

O'z-o'zini boshqarish sanoat korxonasining, shu jumladan moliyaviy bozorning amal qilishi bilan ta'minlanadi, lekin ayrim hollarda o'z-o'zini boshqarish iqtisodiyotni barqarorlashtirishga kuchsizlik qiladi va iqtisodiyotga davlatning aralashuvini taqozo qiladi.

Davlatning aralashuvi quyidagilarni hal qilish uchun zarur.

- *yirik tarkibiy o'zgarishlarni ta'minlash;*
- *iqtisodiy rivojlanishning samarali yangi yo'nalishlarini qo'llab-quvvatlash;*
- *ishlab chiqarish va ijtimoiy infratuzilma ob'ektlarini rivojlantirish bilan.*

Davlatning moliyaviy usullar yordamida iqtisodiyotga aralashuvi quyidagi vositalar orqali amalga oshiriladi:

- *davlat investitsiyalari orqali;*
- *solliqlar orqali;*
- *byudjet siyosati orqali;*
- *amortizatsiya siyosati orqali.*

Biroq, shuni alohida ta'kidlash lozimki, davlatning iqtisodiyotga shu jumladan, sanoat ishlab chiqarishiga aralashuvi, ayniqsa, bozor sharoitida ma'lum chegaraga ega bo'lib, faqat qonun yo'li bilan amalga oshirilishi kerak.

Iqtisodiyotni moliyaviy tartibga solishda **moliya tizimining bo'g'in va sohalari:**

- *korxonalar moliyasi;*
- *sug'urta tashkilotlari;*
- *davlat byudjeti;*
- *byudjetdan tashqari fondlar ishtirok etadi.*

Xo'jalik ichidagi va xo'jaliklararo nisbatlarni tartibga solishda asosan korxonalar moliyasi ishtirok etadi.

Sanoat korxonalarini moliyaviy tartibga solish usullari quyidagi maqsadlarga yo'naltirishi lozim:

1. Yangi texnologik liniyalarni va ishlab chiqarishni moliyaviy qo'llab-quvvatlash;
2. Ishlab chiqarish jarayonini sug'urtalashni rivojlantirish orqali moliyaviy tanglikka tushish ehtimolini kamaytirish;
3. Bozor kon'yunkturasi o'zgarishlari va iste'molchilar ehtiyojlariga nisbatan tez moslasha olishi uni jahon iqtisodiy inqirozi davrida yangi ish o'rinlarini yaratish va aholi daromadini oshirish borasida eng qulay va maqbul vositaga aylantirish;
4. Turli moliyaviy fondlarining mablag'larini jalb etish va ulardan samarli foydalanishni tashkil etish orqali korxona ehtiyojlarni qondirish;
5. Korxona xarajatlarini, korxona investitsiyalari orqali ilg'or texnologiyalar, fan yutuqlarini joriy qilishni ta'minlash;
6. Amortizatsiya siyosati orqali sanoat korxonasining moliya resurslarini jamg'arishga, ular asosiy natijalarining yangilanish darajasiga ta'sir ko'rsatish.

Foydalanish doirasida ijtimoiy rivojlanish jarayonlariga **moliyaviy ta'sirning uch asosiy yo'nalishini** ko'rsatish mumkin, ya'ni:

- kengaytirilgan takror ishlab chiqarish talab-ehtiyojlarini moliyaviy ta'minlash;

- iqtisodiy va ijtimoiy jarayonlarni moliyaviy tartibga solish;
- faoliyatning eng yaxshi natijalarini moliyaviy rag'batlantirish.

Sanoat ishlab chiqarishida moliyaviy mablag'lardan foydalanish muayyan natijalarga olib keladi, bu natijalarda shu kategoriyaning roli aniq ko'rinadi. Moliyaviy mablag'larning roli muomalada bo'lish shart-sharoitlari, jamoat ishlab chiqarishiga ta'siri yo'nalishlari, boshqa taqsimot kategoriyalari bilan bog'liqligi o'zgarishi kabi omillarga mos ravishda turlicha bo'lishi mumkin. Biroq, turli tarixiy davrlarda moliyaviy mablag'lardan foydalanish evaziga olinadigan natijalarning xilma-xilligidan qat'iy nazar yagona omil – moliyaviy mablag'lar vositasi ijtimoiy ishlab chiqarish jarayonlariga ta'sir ko'rsatish imkoniyati o'zgarmas va dahlsiz bo'lib qolaveradi.

Ishlab chiqarishni moliyaviy ta'minlash – bu xo'jalik sub'ektlari va davlat jamg'argan mablag'lar hisobiga ketgan ishlab chiqarish xarajatlarini qoplashdir. Moliyaviy mablag'lar ijtimoiy ishlab chiqarishning barcha sohalarida shakllantiriladi, keyin ular maqsadli sarmoya fondlari orqali taqsimlanadi va muayyan maqsadlarda foydalaniladi.

Moliyaviy mablag'larning muttasil shakllantirilishi, ulardan oqilona foydalanish ulkan ahamiyatga ega, chunki moliyaviy mablag'lar ishlab chiqarishni kengaytirishning muhim sarmoya negizi, xalq turmushi moddiy va ma'naviy darajasini oshirish manbai hisoblanadi. Moliyaviy mablag'lar hajmining kamayishi iqtisodiyotni rivojlantirishga moliyaviy ta'sir ko'rsatish imkoniyatlarini, dolzarb iqtisodiy va ijtimoiy vazifalarning hal qilinishini qiyinlashtiradi. Bu ishlab chiqarish va ijtimoiy sohalarga sarmoyalar qisqartirilishi, tasarrufdagi milliy daromad tarkibida iste'mol fondi kamayishiga olib keladi. Moliyaviy mablag'larning yetishmovchiligi ijtimoiy ishlab chiqarishning natural-tovar va qiymat strukturasining nomutanosibligiga, turli nomuvofiqliklarga olib keladi.

Moliyaviy mablag'larning hajmi va tarkibi ishlab chiqarish rivojlanishi darajasi, uning samaradorligi qancha yuqori bo'lsa, sarflanayotgan va foydalanilayotgan moliyaviy mablag'larning hajmi shunchalik ko'p bo'ladi. O'z navbatida ishlab chiqarishga sarflanayotgan moliyaviy mablag'larning ko'pligi

ishlab chiqarishning o'sishi va takomillashuvi uchun sharoitlar yaratadi. Moliyaviy mablag'lar qanday yo'nalishda va qancha sarflanayotganiga bog'liq ravishda ishlab chiqarishni qo'shimcha quvvatlar bilan ta'minlash imkoniyatlari yuzaga keltiriladi. Bu ishlab chiqarishning texnikaviy darajasining ortishiga, xalq xo'jaligi iqtisodiyotining tegishli sohalarida mehnat samaradorligi ortishi uchun shart-sharoitlar yaratilishiga olib keladi.

Ishlab chiqarish hajmining muttasil o'sishi va takomillashuvi moliyaviy mablag'lar ortishining asosidir. Biroq, 80-yillarning oxirida moliyaviy mablag'lar ortishi kamaydi, keyinchalik esa ularning o'sishi sur'atlari pasayib ketdi. Buning sababi sobiq ittifoq iqtisodiyotidagi tanazzul bo'lib, u yalpi milliy daromad va hosil qilingan milliy daromad ortishiga, sanoat mahsulotlari hajmiga va ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotning boshqa muhim ko'rsatkichlariga salbiy ta'sir ko'rsatdi.

Sanoat korxonasining moliyaviy mablag'larning shakllanishida korxona yalpi daromadi qiymatining barcha elementlari ishtirok etadi, bunda sanoat korxonasining daromadi asosiy manbaa hisoblanadi, uning sof daromad qismi ayniqsa muhim ahamiyatga ega. Aynan sof daromadning va uning muhim moliyaviy shakli – foydaning o'sishi moliyaviy mablag'lar o'sishining yuqori va past sur'atlarini shart qilib qo'yadi.

Bozor munosabatlari sharoitida sanoat korxonasining moliyaviy zahiralarni shakllantirish uchun zayomlar va jalb etilgan mablag'lardan ham foydalanish mumkin (bank qarzi, kreditor qarzdorlik, aktsiya, obligatsiya singari qimmatli qog'ozlarni sotishdan tushgan mablag'lar va boshqalar).

Shu bilan birga, bozor sharoitida korxona faoliyatining tartibga solish yo'li ancha ortadi, davlat soliqlar (soliq miqdori, ajratish tartibi, bunda imtiyozlar berish bilan) yordamida korxonalarning shaxsiy moliyaviy zahiralari bilan ta'minlanganlik darajasini oshirishga ta'sir ko'rsatishga intiladi. Davlat qayta tiklangan nisbatlarga ta'sir qiluvchi: jadal ammortizatsiya, mutaxassislar tayyorlash, ijtimoiy sug'urta va boshqalarga byudjetdan mablag'lar ajratish kabi boshqa moliyaviy omillarni ham qo'llaydi. Hosil qilingan nisbatlarni tartibga solishda ishlab chiqarish barqarorligini kafolatlaydigan sug'urtalash ahamiyati ham asta – sekin orta boradi. Sug'urtalash

kelgusida (majburiy ravishda tashkil etilgan holda) muvaffaqiyatsiz ilmiy – texnikaviy ixtirolar keltiradigan zararlar, shuningdek ish tashlashlar va siyosiy noroziliklar oqibatida olinmagan daromadni ham qoplay oladigan bo'ladi.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida sanoat korxonalaridagi nisbatni tartibga keltirish yoki muvofiqlashtirish uchun korxonalarning o'z mablag'laridan va davlat byudjetidan foydalaniladi. Bunda sanoat korxonalari moliya bozorida (sug'urta va boshqalarda ham) moliyaviy zahiralarni imkon boricha ko'proq foyda keltiradigan sohalarga sarflashga harakat qiladilar. Xususan, boshqa korxonalarning aktsiyalarini xarid qiladilar, sarmoyalarini ko'chmas mulkka sarflaydilar, banklar va davlatga qarz beradilar va h.k. Davlat esa o'z byudjeti va byudjetdan tashqari fondlardan foydalanib, faol amortizatsiya va boj siyosati yuritib, narx – navoga ta'sir ko'rsatib, shu bilan birga boshqa ishlarni amalga oshirib, ijtimoiy ishlab chiqarish tarmoq tarkibini tartibga keltiradi.

Sanoat korxonalaridagi nisbatlarni tartibga keltirish davlat mexanizmida byudjetga to'lovlar (daromadlar), shuningdek byudjetdan moliyaviy ta'minlash birdek muhimdir, lekin, bu ularning roli bir xil degan fikr emas. Byudjetga to'lovlar asosan sanoat korxonasining xususiy moliyaviy negizini (soliq stavkalari, imtiyozlar, sanksiyalar bilan) tartibga keltirishga qaratilgan bo'lib, o'z navbatida muayyan xo'jalik sub'ektida qoladigan xususiy moliyaviy zahiralarning unday yoki bunday ulushi kattaligigagina ta'sir ko'rsatadi. Byudjetdan moliyaviy ta'minlash boshqa rolni bajaradi – umumdavlat zahiralarni jalb etish yo'li bilan korxonalarning moliyaviy imkoniyatlarini kuchaytiradi. Bu iqtisodiyotning ayrim tarmoqlari jadal rivojlanishiga yordam beradi, yangi ishlab chiqarishlar va zamonaviy texnologiyalar praydo bo'lishi, ilmiy-texnikaviy jarayon jadallashishi uchun sharoit yaratib, xilma-xil tarmoqlar ravnaq topishini ta'minlaydi.

Korxonalar moliyaviy mablag'larni ijtimoiy ishlab chiqarish xududiy tarkiblariga tadbirkorlik hududlarini kengaytirish, shaharlar va yangi turar joy zonalarini rivojlantirishga mablag'lar ajratish yo'li bilan ta'sir ko'rsatadi.

Xo'jalik yuritishning bozor shakliga o'tilishida turli qiymat omillari orqali amalga oshiriladigan iqtisodiy rag'batlantirish ahamiyati ortmoqda. Ular orasida taqsimlovchi tabiatga ega moliyaviy rag'batlantirish alohida o'rin tutadi. Moliyaviy rag'batlantirish ishlab chiqarishga va umuman butun ishlab chiqarish jarayoniga jiddiy ta'sir ko'rsata oladi. Bu katta imkoniyatlar (katta yoki kichik darajada) turli shakl va usullar bilan amalga oshiriladi. Hozirgi davrdagi eng muhim vazifa iqtisodiyotni tanazzuldan olib chiqish, uni barqaror va puxta o'sish manbaalari bilan ta'minlash, xalq xo'jaligini moliyaviy sog'lomlashtirish, ijtimoiy ishlab chiqarish samaradorligini oshirishdan iborat. Bu vazifalarni hal qilishda moliyaviy rag'batlantirishdan foydalansa bo'ladi va shunday qilish lozim: ularga moliyaviy munosabatlarning shunday tashkiliy shakllari kiradiki, ana shular yordamida xo'jalik sub'ektlarining moddiy manfaatlariga ta'sir ko'rsatish mumkin. Bunday moliyaviy rag'batlantirish mablag'laridan investitsiyalashning uch asosiy yo'nalishida foydalanish mumkin:

a) sanoat korxonalarni texnikaviy qayta jihozlashni moliyaviy ta'minlash, buning natijasida yangi dastgohlar va qurilmalar paydo bo'ladi, muayyan tarmoq uchun xos mehnat vositalari jiddiy o'zgaradi, ishlab chiqarishni kompyuterlar bilan ta'minlash kuchayadi va boshqalar;

b) ishchi kuchini yuzaga keltirish, ularni kasbga o'rgatish, malakalarini oshirish, ishlab chiqarishning yangi jarayonlarida ishlay oladigan tarzda qayta yo'naltirish bilan bog'liq moliyaviy xarajatlar. Bu tadbirlarni moliyaviy ta'minlash natijasida mehnat zahiralarining umumta'lim va ilmiy-texnikaviy saviyasi oshib, ulardan samarali foydalanish imkoniyatlari ortadi, yuqori unumdor mehnat sharoitlari ta'minlanadi;

v) ijtimoiy ishlab chiqarishning tarmoq va xududiy tarkiblarida ildamlashni ta'minlovchi dasturlarning izchil amalga oshirish, xalq xo'jaligidagi nisbatlarni davr talab-ehtiyojlaridan kelib chiqib takomillashtirish. Iqtisodiyotning muhim tarmoqlari, ayniqsa mashinasozlik, jadal rivojlanishida ijtimoiy-madaniy sohaning ravnaq topishida, xalq xo'jaligi rivojlanishining ustun yunalishlarini zahiralar bilan ta'minlashda moliyaviy mablag'larning ahamiyati bugungi kunda juda kattadir.

Iqtisodiy rag'batlantirishda moddiy rag'batlantirish, ijtimoiy rag'batlantirish kabi rag'batlantiruvchi fondlarning shakllantirishi va ulardan foydalanishga katta e'tibor berilmoqda. Bunday fondlar quyi xo'jaliy darajalarida – korxonalarda tashkil etilib, ishchi xizmatchilarning jadal va samarali mehnatga davlat etishga, mehnat jamoalarini faoliyatning yakuniy natijalaridan manfaatdorligini ortishga qaratilgan bo'ladi. Bunga rag'batlantirish fondlarini shakllantirish manbaalarini maxsus tanlash, ularni shakllantirish va ulardan samarali foydalanishning alohida tartibi va qoidalari vositasida erishiladi.

Bozor munosabatlariga o'tilishida sanoat korxonasi moliya – xo'jalik faoliyatining eng yaxshi natijalarini maxsus rag'bat fondlari vositasida rag'batlantirish tizimi tubdan o'zgartiriladi. Birinchidan, ilgari yuqori boshqaruv tashkilotlari belgilab qo'yadigan rag'batlantirish fondlarini shakllantirish va ulardan foydalanish tartiblarini qat'iy ramkalarga solishdan voz kechishga to'g'ri kelgan, ikkinchidan, rag'batlantirish fondlari tizimini rang-barang qilish kerakligi shunday qayta qurishni taqozo etmoqda.

2.3. Korxona faoliyatni moliyalashtirishda moliyaviy rejalashtirishning mohiyati va mazmuni

Bozor iqtisodiyotini, bizning sharoitimizda kiska davr ichida yulga kuyishda, ishlab chiqarishni tezlashtirishda asosiy omillar sifatida tashabbus kursatish va sarmoyalarni samarali sarflash muhim ahamiyatga egadir. Chunki O'zbekiston tabiiy resurslarga boy va mehnat resurslari yetarli darajada.

Tanqis iqtisodiyotda iqtisodiy tanlov va uning yechimi bo'yicha qaror qabul qilish markaziy muammo bo'lib xisoblanadi.

Shunday ekan, iqtisodiyotdagi tanqislikni bartaraf etishda investitsiyalar asosiy o'rinni egallaydi.

Respublikamiz o'z mustaqilligini qo'lga kiritgach barcha soxada bo'lgani singari investitsiyalash va chet el investitsiyalarini jalb etish bo'yicha qator qonun va qaror, farmonlar qabul qilindi.

Bu qonun xujjatlarida nafaqat investitsiya faoliyatini tashkil etish balki chet el investitsiyalarni jalb etishning juda keng huquqiy kafolatlari va imtiyozlari tizimi o'z aksini topgan. Yaratilgan kulay investitsiya muxiti birinchi novbatda mamlakatdagi siyosiy va iqtisodiy barkarorlik bilan tavsiflanadi. O'zbekiston Respublikasining «Investitsiya faoliyati to'g'risida»gi qonuni (1998 yil 24 dekabr), «CHet el investitsiyalari to'g'risida»gi (1998yil 30 aprel), «Xorijiy investirlar huquqlarning kafolatlari va ularni ximoya qilish chora tadbirlari to'g'risida»gi (1998 yil 30 aprel) qonunlari va bir qator imtiyozlarni kafolatlovchi farmonlar e'lon qilindi.

Respublikamizda bozor munosabatlarining shakllanishi investitsiya faoliyatini rivojlantirish va uning rolini oshirishni talab qilmoqda.

Respublikamizda kichik va o'rta biznesning rivojlanishi investitsiya faoliyatiga bevosita bo'lik. Shunga mos ravishda investitsiya faoliyatini yaxshilash bo'yicha qator amaliy ishlar va imtiyozlar bajarilmokda. Respublikada investitsiyalar uchun ishonchli sug'urta bazasi yaratilmokda. Respublikamizda davlat investitsiya siyosatini amalga oshirish maksadida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining investitsiya dasturlari departamenti barpo etildi. 1998 yil fevral oyida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining xorijiy investitsiyalar bilan bog'lik loyihalarni amalga oshirish mexanizmini rag'batlantirish chora tadbirlari to'g'risidagi farmoni, shuningdek Vazirlar Mahkamasining 2000 yil 11 oktyabr oyidagi 393 sonli «Qo'shma korxonalarni tashkil qilishda chet el investitsiyalarni jalb qilish bo'yicha qo'shimcha chora tadbirlar to'g'risida»gi qarorlari kabi bir qancha me'yoriy xujjatlar va huquqiy asoslar qabul qilingan.

Bozor iqtisodiyoti sharoitda sanoat korxonalarida moliyaviy rejalashtirish orqali soliqlar to'langandan keyin o'z ixtiyorida qoladigan foydani ishlatish yo'nalishlarini belgilab oladi.

Moliyaviy rejalashtirishdan ko'zlangan maqsad moliyaviy resurslarning, kapital va zahiralarning kutiladigan hajmlarini moliyaviy ko'rsatkichlar kattaliklarini prognozlash asosida aniqlashdan iborat. Moliyaviy rejalashtirishning muhim jihati uning strategiyasi, ya'ni xo'jalik sub'ektlarining daromad (foyda) va xarajatlar markazlarini aniqlashdir. Xo'jalik sub'ektining daromad markazi unga maksimal foyda keltiruvchi bo'linmasi xisoblanadi. Xarajatlar markaziga xo'jalik sub'ektining kam rentabelli yoki umuman notijorat bo'lgan, lekin umumiy ishlab chiqarish jarayonida muhim rol uynovchi bo'linmalar ham kiradi. Masalan, g'arb davlatlaridagi ko'plab firmalar «saksonga yigirma» koidasiga rioya qiladilar, ya'ni 20% kapital sarfi 80% daromad keltirishi shart. Demak, qolgan 80% kapital qo'yilma fakat 20% foyda keltiradi.

Korxonalarda moliyaviy rejalar 5 yilga, bir yilga yoki chorak uchun tuziladi. Shunga mos xolda rejalar istiqbolli (strategik, shu jumladan 5 yillik), joriy va operativ bo'ladi. Istiqbolli moliyaviy reja rivojlangan ishlab chiqarishning sur'ati va nisbati kabi muhim ko'rsatkichlarini belgilaydi.

Moliyaviy rejalashtirish sanoat korxonasini boshqarishning tarkibiy qismi bo'lib, korxona pul mablag'larni tashkil etish, taqsimlash, qayta taqsimlash ishlatish jarayonini boshqarishdir.

Moliyaviy rejalashtirishni **asosiy ob'ekti** - moliyaviy resurslardir. Ular jami ijtimoiy mahsulot va korxona yalpi daromadining manbai bo'lib, ularning tarkibiga sanoat korxonasiining pul jamg'armalari, amortizatsiya ajratmalari, tashqi iqtisodiy aloqalardan tushadigan tushumlar, savdo va xizmat ko'rsatish hamda axolidan tushadigan daromadlar kiradi. Moliyaviy resurslarning tashkil topishi taqsimlanishi va ishlatilishi kredit mablag'larning harakati bilan, ishlash doirasi bir-biridan ajralishiga qaramay (ba'zan ular bir-birini to'ldira oladi va xattoki pul mablag'larini bir-biri bilan almashtira oladi), o'zaro bog'langan. SHuning uchun sanovat korxonasi tomonidan qarab chiqilganda moliyaviy rejalashtirish o'z ichiga kreditni rejalashtirishni ham oladi.

Moliyaviy rejalashtirishnnng asosiy maqsadi bo'lib:

- moliyaviy resurslar hajmining o'sishi va ularga bo'lgan ehtiyojlar ko'payishi mosligini ta'minlash; resurslarni tashkil topishi manbalarini ko'payishi mosligini ta'minlash; resurslarni tashkil topish manbalarini va ish manbalarini sarflashda konkret yo'nalishlarini aniqlash; xalq xo'jalik sohalari va regionlar orasida ularning taqsimlanishini optimal va proportsional ravishda belgilash maydonga chiqadi.

Moliyaviy rejalashtirish dastlabki va jamlangan bo'lib, moliyaviy rejalarni tuzish va ijro etish orqali amalga oshiriladi.

Moliyaviy menejerlar rejaning mezonlarni bir xil qilib olisholmaydi, chunki mezonlar sub'ektiv bo'lib, ularga ma'lum darajada tashqi sharoitlar ta'sir etadi. Ammo, rejalashtirish xech qachon to'liq xazfsizlikda bo'lishligini ta'minlamash va inqirozning oldini olishga undaydi.

Moliyaviy menejer quyidagi usullarni o'rganishi shart:

-aylanma kapitalga ta'sir etuvchi omillar: xom-ashyo, materiallarning baxosi, ishchilarning olish, sotuv baxosi, kredit shartlari, kapitalning aylanishi(pulning tovarga va qayta pulga aylanish davri);

-daromadga ta'sir etadigan omillar oldiniolish va hozirgi soliqqonunlari, xorijiy valyuta kursi, raqobatkapitalga, aksioner kapitaliga, kreditga ta'sir etuvchi omillarinflyatsiya va xukumat siyosati, foizlar stavkasi, to'lov balansi,kapitalga umumiy talab, investitsion siyosat(masalan: aksionerkapitalga karashli mulk).

Iqtisodiy barqarorlik bo'lmagan sharoitda odatda rejalashtirish usullari ham foydali bo'lmasligi mumkin. Ularga tashqi sharoitlar ta'sirining yetarli emasligi xosdir. egiluvchan tizimli rejalashtirish, asosida, borgan sari ko'proq tashqi shartlarning rivojlanishga taalluqli xar xil takliflarga asoslangan faoliyat tadbirlari ishlatiladi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida korxona rivojlanishiga imkon bo'lgan yo'llarini o'rganib va ishlab chiqish prognozlashtirish zarur uning asosiy vazifasi - kelajak davrda moliyaviy resurslar hajmini aniqlash, ularning manbalarini ifodalab va iloji boricha samaralirok ishlatish yo'llarini belgilamokdir.

Prognozlash, moliyaviy siyosatni amalga oshirishlar paydo bo'layotgan sharoitlarni yaxshilab urganib va kurib chiqishga imkon yaratadi, ichki va, tashqi

sharoitlarni inobatga olgan xolda tahlil qilib, sanoat korxonalarini moliyalashtirish va bozor sharoitida faoliyatini mustaxkamlashga kelajakda moliyaviy strategiyani aniqlashga imkon beradi.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida sanoat korxonalari taraqqiyoti sharoitlarini tashkil etishda boshlangich bo'lib - prognozlashtirish (yoki istiqbolni belgilash) maydonga chiqadi. U o'z ichiga, quyidagilarni oladi:

Birinchidan, aktsiya kursini, qurilishga berilgan litsenziyalarii buyurtmalarini hajmini, asbob uskunalarni yetkazib berish kabi bozor ko'rsatkichlarni sinchiklab ko'zatish. Tegishli statistik qatorlar ko'pincha umum iqtisodiy o'zgarishlar to'g'risida ogoxlantiradi.

Ikkinchidan, prognozlashtirish modellarining har biri iqtisod soxasining u yoki bu tomonini ilmiy tavsifini bergan xolda foydalanishni mo'ljallaydi. Model ichiga dinamik (o'zgarishlarga boy) ko'rsatkichlar ham kiritiladi, shu qatorda fiskal amaliyotida yuz berishi mumkin (extimoli) bo'lgan o'zgarishlar ham e'tiborga olinadi. Natija bo'lib, kelgusi yilga iqtisodiy o'sish, mexnat va kapitalbozorlarning axvolini prognozi bo'lishi kerak.

Kon'yunkturaviy prognoz baxolari siyosatchilarga kerak bo'lgani kabi, tadbirkorlar uchun investitsiyalar, mahsulotni ishlab chnkarish hajmi va boshqa ko'rsatkichlar to'g'risida mo'ljall bo'ladi.

E'tibor berish kerakki, amaliyotda iqtisodiy prognozlashtirish baxolarning to'g'riligani yetarli darajada ko'rsatib va tasdiqlab bera olmaydi, chunki yirik iqtisodiy o'zgarishlarni prognozlashtirish xizmati oldindan ko'ra olmaydi. Prognozlashtirishga to'sqinlik qiluvchi omillardan biri iqtisodiy siyosatning mafkuralashtirishdir. Moliyaviy rejalashtirish jarayoi iqtisodiy ko'rsatkichlardan foydalanish orqali amalga oshiriladi. Bunday iqtisodiy ko'rsatkichlar quyidagilardir: mahsulot ishlab chiqarish, tannarx, foyda va boshqalar. Bozor iqtisodiyoti sharoitida moliyaviy rejalashtirish jarayonini amalga oshirish ancha kiyinchiliklarga, tusiklarga duch kelinmokda.

Moliyaviy rejalarnn tuzish jarayoni asosan uch bosqichda olib boriladi:

Birinchi bosqich - o'tgan bazis yilida erishilgan hamma iqtisodiy ko'rsatkichlar bo'yicha, masalan, ishlab chiqarish rejasi, mahsulot realizatsiyasi, tannarx, asosiy va oborot fondlaridan foydalanish darajasi va shu kabilar bo'yicha chuqur iqtisodiy tahlil qilinadi. Iqtisodiy tahlil jarayoniga daromadlarning ko'paytirish yo'llari, moliyaviy resurslardan okilona foydalanish yo'llari va chora ko'rildi hamda shular asosida xomaki hisoblar hal qilinadi.

Ikkinchi bosqichda - birinchi bosqichdagi ma'lumotlarga asoslanib, daromad va xarajatlarning konkret turlari bo'yicha moliyaviy hisob-kitoblar qilinadi. Ma'lumki, moliyaviy ko'rsatkichlar sinoptik xarakterga egadir, ular butun ishlab chiqarish faoliyatining moliyaviy yakunlarini ko'rsatadi. Dastlab, shu ko'rsatkichlarga asoslanib ishlab chiqarishning o'sishi yuzasidan xulosalar qilinadi va shu asosda moliyaviy ko'rsatkichlarni o'sishi hisob-kitob qilinadi.

Uchinchi bosqichda - daromadlar va xarajatlar tenglashtiriladi, iqtisodiy tahlil jarayonida daromadlar va xarajatlarni o'sish yoki kamayish tendentsiyasi aniqlanadi. Moliyaviy rejalashtirish jarayonida quyidagi usullardan foydalaniladi: balans, normativ, koeffitsient, iqtisodiy tahlil va boshqalar. O'zaro bir-biriga bog'liq bo'lgan barcha moliya rejalari yig'indisi moliya rejalari tizimi deb yuritiladi. Bu moliya rejalari tizimi mintakalarda, xududlarda pul mablag'larni taqsimlashni, pul fondlarini tashkil etish va ulardan foydalanishni, takror ishlab chiqarish jarayonida moliyaning alohida zvenolari rolining ifodalanishini o'z ichiga olish. Moliyaviy rejalashtirish jarayonida bir necha xil rejalar tuziladi. Moliya rejalari tizimida sohalarda moliya asosiy o'rinni egalaydi va bu yerda daromadlar va xarajatlar ayniksa muhim rol o'ynaydi. Hozirgi paytda korxonalar moliyaviy rejalari biznes rejalar deb yuritilmokda.

Har qaysi reja mo'ljallangan davr uchun daromadlar va xarajatlar, moliya va kredit tizimlarining zvenolari o'rtasidagi aloqalar ijtimoiy sug'urtaga ajratma badallari, byudjetga to'lovlar, bank krediti to'lov va boshqalar aniqlanadi.

Bitiruv malakviy ishni tayyorlash jarayonida o'rganilayotgan Surxondaryo viloyat Termiz shahrida faoliyat ko'rsatayotgan Surxon paxta sanoat hududiy aksionerlik birlashmasi biznes rejasi tuzilgan.

III BOB. SANOAT KORXONASI FAOLIYATINI MOLIYALASHTIRISH MANBAALARI VA RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI

3.1 Surxon paxta sanoat hududiy aktsionerlik birlashmasi faoliyatining moliyalashtirish va rivojlantirishda aktsionerlik kapitalidan foydalanish

Sanoat korxonalari faoliyatini moliyaviy asoslarni shakllantirishda korxonalarni tashkil etishda shakllantirilgan nizom jamg'armalaridan foydalanish mumkin. Ushbu mablag'lardan asosiy vositalarni sotib olish hama korxonaning aylanma mablag'larni shakllantirishga, shuningdek talab darajasida moliyaviy xo'jalik faoliyatini yuritish uchun litsenziya olish, ishlab chiqarishga nou-xauni jariy

qilishga sarflanadi. Shunday qilib sanoat korxonalarining boshlang'ich mablag'lari mahsulot yoki xizmatning narxi shakllantiriladigan ishlab chiqarish jarayoniga investitsiya qilinadi. Sanoat korxonalari tomonidan ishlab chiqarilgan mahsulot yoki xizmatni sotish natijasida ushbu faoliyat pul ko'rinishini olgan xolda sanoat korxonasi xisob raqamiga kelib tushadi.

Quyidagi 3.1-jadvalda sanoat korxonasining kapital resurslarini shakllantirish va ulardan foydalanish yo'llari keltirilgan.

Javdavldan ko'rinadiki, sanoat korxonalarining molyaviy resursdarni shakllantirida korxonaning foydasi, amortizatsiya ajratmalari, kreditorlik qarzlari, qimmatli qog'ozlarni sotishdan olingan mablag'lar, ya'ni aksionerlik kapitali, pay vzooslari, sug'urta vzooslari, kredit va qarzlar, sanoat korxonasi mulklarini sotishdan tushumlar va boshqa tushumlardan foydalanish mumkin.

Aksionerlik korxonalari kapitali -bu fond birjalarida o'z kotirovkasiga ega bo'lgan hamda bir shaxsdan ikkinchi shaxsga erkin xolda o'tkazilagidan shuningdek taqdim etuvchisiga utsunlik beruvchi atsiyalarni muomilaga chiqarish orqali aksionerlik kapitalini shakllantirishdan yuzaga keladi.

Aksionerlik birlashmalari tomonidan o'z kapitalini shakllantirish maqsadida quyidagi turdagi qimmatli kogozlar emissiya qilinishi mumkin:

- Aktsiyalar;
- Obligatsiyalar
- Veksellar;
- Xosilaviy qimmatli kogozlar.

Sanoat korxonalari tomonidan o'z kapitalini shakllantirish maqsadida chiqaradigan qimmatli qog'ozlarining eng keng tarqalgan turi aktsiyalar hisoblanadi. "Qimmatli qog'ozlar bozori to'g'risida"gi qonunning 3 moddasida aktsiyaga quyidagicha ta'rif berilgan:

Aktsiya – o'z egasining aksiyadorlik birlashmai foydasining bir qismini dividendlar tarziga olishga, aksiyadorlik birlashmai boshqaruvida boshqarishda ishtirok etishga va u tugatilgandan keyin qoladigan mol-mulkning bir qismiga

bo'lgan huquqni tasdiqlovchi, amal qilish muddati belgilanmagan egasining nomi yozilgan emissiyaviy qimmatli qog'oz.

3.1-jadval

Sanoat korxonalarining kapital resurslarini shakllantirish va ulardan foydalanish yo'llari

Moliyaviy resurslar manbaalari	Moliyaviy resurslardan foydalanish						
	Kapital				Noishlab chiqarish jarayoniga investitsiyalar	Iste'mol uchun xarajatlar	Moliyaviy zahira
	To'g'ridan to'g'ri investitsiyalar	Venchur kapitali	Portfellinvestitsiyalar	Annuitet			
Foyda	*				*	*	*
Amortizatsiya ajratmalari	*				*		*
Kreditorlik qarzlari	*	*			*	*	
Qimmatli qog'ozlarni sotishdan olingan mablag'lar		*	*				*
Pay vzoslari	*				*	*	*
Sug'urta vzoslari							
Kredit qarzlari	*	*			*	*	
Mulklarni sotishdan tushumlar			*				
Boshqa tushumlar	*				*	*	*

Boshqacha qilib aytganda, aktsiya sanoat korxonasi chiqargan qimmatbaho (daromad keltiruvchi) qog'oz. Aktsiya o'z egalariga, ya'ni aktsiyadorlarga xissadorlik birlashmai ixtiyoridagi umumiy mulkdan o'ziga tegishli ulushiga huquqi borligi to'g'risida guvohlik beradi. Amaldagi me'yoriy hujjatlarga asosan aktsiya blankalarining majburiy rekvizitlari quyidagilarni o'z ichiga oladi.

1. Sanoat korxonasining nomi va joylashgan manzili.
2. Qimmatli qog'ozning nomi «Aktsiya».
3. Navbat nomeri (raqami).
4. CHiqarilgan vaqti.
5. Aktsiya turi (oddiy va imtiyozli).
6. Nominal qiymati va toifasi.
7. Egasining nomi.
8. Aktsiya chiqarilgan aktsioner birlashmaining Ustav fondining miqdori.
9. Muomalaga chiqarilgan aktsiyalar soni.
10. Imtiyozli aktsiyalar uchun to'lanadigan dividend miqdori va to'lash muddati.
11. Sanoat korxonasi ijroiya organi rahbarining imzosi (boshqaruv, direktsiya).
12. Qimmatli qog'ozlar chiqarilgan korxonaning muhri. Aktsiyalar davlat tilida to'liq yoziladi.

Birlashma a'zolarining hohishiga ko'ra boshqa tillarda ham yozilishi mumkin. Aktsiya hujjatsiz shaklda chiqariladi. Aktsiyalar egasining nomi yozilgan, imtiyozli va oddiy bo'lishi mumkin. Aktsiyada ko'rsatilgan va birlashma aktsiyadorlarini ro'yxatga olish daftariga kiritilgan jismoniy yoki yuridik shaxsgina egasi yozilgan aktsiyaning sohibi bo'lishi aktsiyador deb e'tirof etiladi.

Oddiy (odatdagi) aktsiyalar ovoz beruvchi bo'lib, ularning egalariga dividendlar olish, birlashmaning umumiy yig'ilishlarida va birlashmani boshqarishda ishtirok etish huquqini beradi.

Imtiyozli aktsiya egalari dividendlarni, shuningdek aktsiyadorlik birlashmai tugatilganda aktsiyalarga qo'yilgan mablag'larni birinchi navbatda olish huquqiga

egadir. Imtiyozli aktsiyalar ularning egalariga, korxona foyda ko'rish-ko'rmasligidan qa'tiy nazar, muayyan dividendlar olish huquqini beradi.

Yopiq turdagi aktsiyadorlik birlashmaining aktsiyalari faqat egasi yoziladigan aktsiyalar bo'lishi mumkin, ularni boshqa shaxsga o'tkazish tartibi ustavda belgilanib qo'yiladi. Yopiq turdagi aktsiyadorlik birlashmalari aktsiyadorlariga aktsiyalar o'rniga ularning nominal qiymatiga teng summada sertifikatlar berishi mumkin.

Chiqariladigan aktsiyalarning xillari, ularni tarqatish va joylashtirish, ular bo'yicha dividendlarni to'lash tartibini har bir aktsiyadorlik birlashmai o'zining ustaviga asosan amalga oshiradi. Ilovada keltirilgan Termiz shaxri faoliyat ko'rsatuvchi Surxon paxta sanoat hududiy aktsionerlik birlashmasining emissiyasi risolasidan ko'rinadiki korxonaning asosiy faoliyati quyidagilardan iborat:

- Xalq iste'mol mollarini ishlab chiqarish;
- Maxsus uskunalarni konstruktorlik va texnologik ishlarni bajarish;
- Avtomobil transportlariga yonilg'i qo'yish, moy almashtirish hamda avtomobillarni yuvish shaxobchalarini tashkil etish va chakana savdosini amalga oshirish;
- Neft va neft mahsulotlarini ulgurji sotish;
- Gazda yuridik avtomobil transportlariga xizmat ko'rsatadigan "Avtomobillarga gaz qo'yish shaxobchalari"ni tashkil etish va chakana savdosini amalga oshirish;
- Chet el, MDH davlatlari va Respublikada ishlab chiqarilgan dori-darmonlar ulgurji va chakana savdosini tashkil etish, dori-darmon vositalari ishlab chiqarishni yo'lga qo'yish va sotish;
- Tibbiyot texnika buyumlarini ulgurji va chakana savdosini tashkil etish;
- Ulgurji va chakana savdo faoliyati bilan shug'ullanish;
- Savdo-xarid, tijorat va vositachilik ishlarni bajarish;
- Aholiga maishiy xizmat ko'rsatish;
- Ishlab chiqarishni tashkil etish;
- Qurilish mahsulotlarini ishlab chiqarish, olib kelish va sotish;

- Umumiy ovqatlanish shahobchalarini tashkil qilish, muzqaymoq va salkin ichimliklarni ishlab chiqarish va sotish, non va non mahsulotlarini, konditer mahsulotlarini ishlab chiqarish va sotish;
- Umumiy qurilish, qurilish ta'mirlash, santexnika, elektr-montaj ishlarini amalga oshirish;
- Avtotransport yordamida aholi va tashkilotlarga yuk, yo'lovchi tashish xizmatlarini ko'rsatish, avtomobillarga texnik xizmat ko'rsatish, ehtiyot qismlarini olib kelish va sotish;
- Kompyuterda dasturlar tuzish, turli xizmatlar ko'rsatish, nusxa ko'chirish va ko'paytirish, orgtexnikalarni olib kelish va sotish, sozlash ta'mirlash hamda o'rnatish xizmatlarini ko'rsatish;
- Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirish, qayta ishlash, saqlash va sotish;
- Chorvachilik faoliyati bilan shug'ullanish, ularning mahsulotini yetishtirish, qayta ishlash va sotish;
- Eksport-import operatsiyalarini amalga oshirish;

2010-2012 yillar davomida Surxon paxta sanoat hududiy aksionerlik birlashmasining turli moliyalashtirish manbaalari xisobiga korxonaning asosiy vositalarining balans qiymati 1,74 martaga ko'paygan. 3.2 jadval.

3.2- javdal

Surxon paxtasanoat HAB 2012-2014 yillarda davrida asosiy vositalarining balans qiymatlarni o'zgarishi dinamikasi,⁴ so'mda

Asosiy vosita schet rakamlari	01.01.2012 yil xolatiga balans qiymati	01.01.2013 yil xolatiga balans qiymati	01.01.2014 yil xolatiga balans qiymati
0111 schyot bo'yicha	15272204	15272204	15272204
0120 schyot bo'yicha	182569232	182569232	182569232

⁴**Manba:** Surxon paxtasanoat HAB ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

0130 schyot bo'yicha	123690470	123690470	379930057
0140 schyot bo'yicha	39997958	39997958	39997958
0150 schyot bo'yicha	3137032	3137032	3137032
0160 schyot bo'yicha	10205732	2545158	31995969
Jami	374872627	367212053	652902452

Korxonada ishlovchilar soni 99 kishini tashkil etgan xolda shundan ishlab chiqarish-korxonaning asosiy ishlab chiqarish faoliyatida band bo'lgan xodimlar soni (ishlab chiqarish ishchilari, sotuvchilar) 70 nafarni, ma'muriy personal (buxgalteriya, reja bo'limi, boshqa xizmatlar) soni 27 nafarni hamda ijtimoiy soxa – bolalar bog'chalari, dam olish uylari, poliklinika, boshqaruv va xizmat ko'rsatishda band bo'lgan xodimlar 1 kigini tashkil etadi. 3.3 jadval

3.3 jadval

Surxon paxta sanoat hududiy aktsionerlik birlashmasi 2012-2014 moliya yillari yakuni bo'yicha olingan foydani ishlatishning asosiy yo'nalishlari to'g'risida ma'lumotlar⁵

ming so'm:

Xujjatlar turi	2012 yil	2013 yil	2014 yil
Ijtimoiy ob'ektlarni ushlab turish uchun	1050,0	500,0	500,0
Xodimlar yoki ularning manfaati uchun to'langan mukofotlar va boshqa pullar	20304,0	77929,0	77929,0
Dividendlar	-	-	-
Foizlar uchun to'lov	-	-	-
YUqorida qayd qilingan xujjatlarga kirmagan boshqa yo'nalishlarda ishlatilgan foyda summasi	-	-	-
Jami:	21354,0	78429,0	78429,0

⁵**Manba:** Surxon paxtasanoat HAB ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

Surxon paxta sanoat hududiy aktsionerlik birlashmasi tomonidan korxoanani moliyalashtirish maqsadida avvalgi chiqarilgan qimmatli qog'ozlar to'g'risida va xar bir chiqariluv bo'yicha ma'lumotlar quyidagicha:

Birinchi emissiya

- a) Qimmatli qog'ozlarni chiqarish to'g'risida qaror⁶:
- b) chiqariluvning ruyxatga olingan sanasi va identsifikatsiya raqami⁷:
- v) joylashtirishni boshlash sanasi: *17.01.2005 yildan.*
- g) joylashtirishni tugatish sanasi: *17.01.2006 yilgacha.*
- d) bir dona aktsiyaning nominal qiymati, so'm 1000 so'm.
- e) nominal qiymati bo'yicha chiqaruv hajmi, so'm 100 000 000 so'm.
- j) chiqarilgan aktsiyalarning umumiy soni, dona 100 000 dona
- i) chiqariluv shakli: *100 foiz 100 000 dona 100 000 000 so'mlik aktsiyalar naqdsiz shaklda muomalaga chiqarilgan.*

Ikkinchi emissiya

- a) Qimmatli aktsiya qog'ozlarini chiqarish to'g'risida qaror⁸:
- b) chiqariluvning ruyxatga olingan sanasi va raqami⁹:
- v) joylashtirishni boshlash sanasi: *20.01.2009 yil.*
- g) joylashtirishni tugatish sanasi: *20.01.2010 yil.*
- d) bir dona aktsiyaning nominal qiymati, sum 1000 so'm.
- e) nominal qiymati bo'yicha chiqariluv hajmi, sum 100 000 000 sum.
- j) chiqarilgan aktsiyalarning umumiy soni, dona 100 000 dona
- z) chiqarilayotgan aktsiyalarning turlari va turlari bo'yicha soni:
 - egasi yozilgan oddiy naqdsiz aktsiyalar: 100 000 dona;
 - egasi yozilgan imtiyozli aktsiyalar: Mavjud emas;

⁶**Manba:** Davlat mulkini boshqarish va tadbirkorlikni kullab-quvvatlash ko'mitasining 2004 yil 7 dekabrda 314 k-PO – sonli buyrug'i.

⁷**Manba:** Qimmatli qog'ozlar bozori faoliyatini muvofiqlashtirish, nazorat qilish markazi tomonidan 17 yanvar 2005 yilda F0269, RU101F0269T1 raqami bilan ruyxatga olingan.

⁸**Manba:** Birlashma aktsiyadorlarining 2008 yil 6 dekabrda 314 k-PO – sonli buyrug'i.

⁹**Manba:** Qimmatli qog'ozlar bozori faoliyatini muvofiqlashtirish, nazorat qilish Markazi Surxondaryo viloyat boshqarmasi tomonidan 20 yanvar 2009 yilda /0269-2, RU102/0269T9 raqam bilan ruyxatga olingan.

i) chiqariluv shakli: 100 foiz 100 000 dona 100 000 000 sumlik nakdsiz shaklda muomalaga chiqarilgan.

Uchinchi emissiya

a) Qimmatli aktsiya qog'ozlarini chiqarish to'g'risida qaror¹⁰:

b) chiqariluvning ro'yxatga olingan sanasi va raqami¹¹:

v) joylashtirishni boshlash sanasi: 20.09.2011 yil.

g) joylashtirishni tugatish sanasi: 20.11.2011 yil.

d) bir dona aktsiyaning nominal qiymati, sum 1000 so'm.

e) nominal qiymati bo'yicha chiqariluv hajmi, sum 200 000 000 sum.

j) chiqarilgan aktsiyalarning umumiy soni, dona 200 000 dona

z) chiqarilayotgan aktsiyalarning turlari va turlari bo'yicha soni:

- egasi yozilgan oddiy naqdsiz aktsiyalar: 200 000 dona;

- egasi yozilgan imtiyozli aktsiyalar: Mavjud emas;

i) chiqariluv shakli: 100 foiz 200 000 dona 200 000 000 sumlik nakdsiz shaklda muomalaga chiqarilgan.

To'rtinchi emissiya

a) aktsiya chiqariluvining turi va shakli: *oddiy, egasi yozilgan, naqdsiz shaklda.*

b) chiqariladigan aktsiyalar soni: *500 000 dona.*

v) chiqariladigan bir aktsiyaning nominal qiymati: *1000 so'm.*

g) chiqariluvning umumiy qiymati (nominal qiymatida): *500.000.000 so'm.*

d) kushimcha chiqariladigan aktsiyalarni xisobga olgan xolda ustav fondining umumiy taksimoti: sum xisobida

e) xar bir chiqariladigan aktsiya tomonidan beriladigan xukuklar:

- *aktsiyadorlar reestriga kiritilish;*

- *aktsiyadorlar reestridan uzlari xakida qimmatli kogoz xisoblanmaydigan kuchirmalar olish;*

¹⁰**Manba:** Birlashma aktsiyadorlarining 2011 yil 28 martdagi navbatdan tashqari umumiy yig'ilish qarori.

¹¹**Manba:** Qimmatli qog'ozlar bozori faoliyatini muvofiqlashtirish, nazorat qilish Markazi Surxondaryo viloyat boshqarmasi tomonidan 20 avgust 2011 yilda /0269-3, RU103/0269T7 raqam bilan ruyxatga olingan.

- birlashma foydasining bir qismini dividendlar sifatida olish;
- birlashma tugatilgan tarzda uzlariga tegishli ulushga muvofik mol-mulkning bir qismini olish;
- birlashmani boshqarishda ishtirok etish;
- birlashma nizomiga muvofik emitentning moliya-xo'jalik faoliyati natijalari to'g'risida tulik va to'g'ri axborot olish;
- olgan dividendlarni erkin tasarruf etish;
- vakolatli davlat boshqaruv organlarida va sudda uz xukuklarini ximoya qilish;
- emitentning ukuvsiz, garazli xatti-xarakatlari tufayli kurgan zararlarini tulashni talab qilish;
- qimmatli kogozlar sotib olish vaktida zarar kurish va /yoki/ foydaning bir qismini yukotish extimoli bilan boglik tavakkalchilikni sugurtalash;
- birlashma oddiy aktsiyalarining egalari bulmish aktsiyadorlar umumiy yigilishda mazkur yigilish vakolatiga kirgan masalalar bo'yicha ovoz berish xukuki bilan katnashish;
- amaldagi qonunlarga ko'ra boshqa xukuklarga egalar.

j) aktsiyalarning joylashtirish usuli – Muomalaga chiqarilayotgan aktsiyalar Davlat ro'yxatidan o'tkazilgandan so'ng 90 kun mobaynida aktsiyadorlar ustav fondidagi ulushlarini muvofiqlashtirib olishlari uchun yopiq tarzda sotiladi.

Mazkur muddatda sotilmagan aktsiyalar «Kuzatuv kengashi» karori bilan sotish tuxtib muzlatiladi.

Sotilmay qolgan nakdsiz oddiy aktsiyalarni bekor qilish yoki bekor kilmaslik aktsiyadorlarni umumiy yigilishida kurib chikaladi.

z) aktsiyalar joylashtirishning tartibi va muddatlari – Qimmatli kogozlar bozori faoliyatini muvofiklashtirish va nazorat qilish Surxondaryo viloyat boshqarmasida ruyxatdan utkazilgandan sung 12 oy mobaynida;

i) aktsiyalar joylashtirishning taxminiy baxosi

– Muomalaga chiqarilayotgan aktsiyalar Davlat ro'yxatidan o'tkazilgandan so'ng, 90 kun mobaynida aktsiyadorlar ustav fondidagi ulushlarini

muvofiglashtirib olishlari uchun xar bir nakdsiz oddiy aktsiyalarni nominal qiymati 1000 sumdan birlashma aktsiyadorlariga yopiq tarzda sotiladi.

Mazkur muddatda sotilmay qolgan aktsiyalar «Kuzatuv kengashi» karori bilan sotish tuxtatiladi.

Sotilmay qolgan nakdsiz oddiy aktsiyalarni bekor qilish yoki bekor kilmaslik chorasi aktsiyadorlarni umumiy yigilishida kurib chikiladi.

k) aktsiyalar to'lovlari tartibi va shartlari, shu jumladan xisob-kitoblar shakli, aktsiya to'lovlari uchun utkaziladigan mablaglarning bank xisob rakamlari

– Birlashma aktsiyalari erkin savdo orqali sotiladi. Aktsiyalar uchun to'lov faqat milliy valyuta asosida amalga oshiriladi.

3.2. Surxon paxtasanoat hududiy aktsionerlik birlashmasi faoliyatini moliyalashtirish orqali ishlab chiqarishni hamda korxonaning rivojlantirish istiqbollari

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Islom Karimovning yangi «Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, O'zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo'llari va choralari» asarida belgilangan iqtisodiy islohotlarni o'ziga xos model asosida amalga oshirishga yo'naltirilgan besh tamoyil mamlakatning moliyaviy-iqtisodiy inqirozni bartaraf etishida muhim ahamiyat kasb etadi va hayotiy kuchga ega. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Islom Karimov tomonidan ushbu asarda inqirozga karshi bir qator dadil tadbirlarni, xususan, sanoatni modernizatsiya qilish, texnologik yangilash va innovatsion texnologiyalar masalalari, shuningdek, 2012 yilda jahon moliyaviy inqirozini bartaraf etish va navbatdagi rivojlanish boskichiga o'tish bo'yicha 6 ta ustivor vazifalarni belgilab berilgan.

O'zbekiston Prezidenti Islom Karimov tomonidan tanlangan, birinchi galda, bozor munosabatlariga bosqichma-bosqich o'tish, kuchli ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyotini amalga oshirish uchun dastlabki sharoitlarini shakllantirish, barcha sohalarni islox qilish va rivojlantirish yo'li o'zining hayotiyligini namoyon

etgani xech kimda shubxa uygotmaydi. Mamlakat rahbarining boshqalar yurgan yo'ldan bormay, o'z yo'lini tanlashi muhim ahamiyat kasb etadi.

Dunyoda sodir bo'layotgan hozirgi axvol, shu jumladan, kechayotgan global moliyaviy-iqtisodiy inqiroz O'zbekiston rahbarining bu borada olib borayotgan ichki siyosati to'g'ri ekanligini ko'rsatmoqda.

O'zbekistonda inqirozga karshi choralar dasturining ishlab chiqilishi mamlakat rahbariyati iqtisodiy va moliyaviy siyosatining mantiqiy davomi bo'lib, kelgusida amalga oshirilishi zarur bo'lgan vazifalarni ifodalaydi. Dasturni, mohiyatiga ko'ra jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi girdobiga tushib qolgan boshqa mamlakatlar iqtisodiyotiga nisbatan ham qo'llash mumkin.

Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozining salbiy oqibatlarini bartaraf etish bo'yicha 2009-2012 yillarga mo'ljallangan Inqirozga qarshi choralar dasturi mamlakatimizni 2012 yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning eng ustuvor yo'nalishi etib belgilangan. Bunda Prezidentimiz Islom Karimovning "Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, O'zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo'llari va choralari" kitobi muhim dasturilamal bo'lmoqda¹².

Prezidentimizning mazkur asarida jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozining kelib chiqish sabablari, oqibatlari va uning O'zbekiston iqtisodiyotiga ta'sirini kamaytirish yo'llarini chuqur va atroflicha tahlil qilingan. Inqirozning mamlakatimiz iqtisodiyotiga ta'sirini yumshatishga qaratilgan Inqirozga qarshi choralar dasturini ishlab chiqishga yo'naltirilgan amaliy tavsiyalar berilgan.

Ma'lumki, yirik rivojlangan mamlakatlarda uzoq yillardan buyon muttasil davlat byudjeti taqchilligi kuzatilgani va ularning salbiy tashqi cavdo balanciga ega ekanligi, davlat tashqi qarzining miqdori yalpi ichki mahsulotga nisbatan yuqori bo'layotgani, rivojlangan mamlakatlarda qayta moliyalash ctavkacining pact darajada o'lchab turilicha oqibatida jahon kapital bozorida arzon kreditlarning vujudga kelishi, ipoteka kreditlari berish talablarining asossiz ravishda bo'shashtirib yuborilganligi, moliyaviy institutlarning o'z mablag'lari va qarz majburiyatlari

¹²**Manba:**I.A. Karimov. "Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, O'zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo'llari va choralari" T. 2008 yil.

o'rtasidagi nisbatning keskin buzilishi, jahon iqtisodiyotida real va moliyaviy sektor o'rtasidagi nisbatni keskin o'zgarishi jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi kelib chiqishiga cabab bo'ldi.

Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozining miqyosi, ko'lami va oqibatlari avvalambor, muayyan mamlakatning moliya-valyuta tizimining qay darajada rivojlanganligi, milliy kredit inctitutlarining kapitallashuvi va likvidliligi (to'lov imkoniga ega ekanligi) hamda ularning chet el va korporativ bank tuzilmalariga qanchalik qaram ekanligiga, mamlakatning oltin-valyuta zaxiracining hajmi, xorijiy kreditlarni qaytarish qobiliyati, mamlakat iqtisodiyotining barqarorligi, diversifikatsiya va raqobatbardoshlik darajasi kabi omillarga bog'liqdir.

Bunday omillar turli mamlakatlarda turlicha ta'sir ko'rsatishi va inqirozga qarshi chora-tadbirlar tizimini ishlab chiqishda etiborga olinishi zarur. Ayni paytda inqirozdan imkon qadar tez chiqish, uning oqibatlarini yengillashtirish jahon hamjamiyati tomonidan qabul qilinayotgan chora-tadbirlarning qanchalik samaradorligiga, ularning o'zaro uyg'unligiga bog'liqdir.

Shuni mamnuniyat bilan ta'kidlash joizki, 2011 yilning dekabr oyida mamlakatimizga tashrif buyurgan Xalqaro valyuta jamg'armasining missiyasi tomonidan ko'plab davlatlarda ro'y berayotgan moliyaviy-iqtisodiy inqiroz va rivojlangan davlatlar iqtisodiy salohiyati pasayishi kuzatilayotgan bir paytda, 2011 yilda O'zbekicton iqtisodiyoti barqarorligi saqlab qolinganligi, yalpi ichki mahsulotning real o'sishi 9 foizni tashkil etganligi, mamlakatda tashqi savdo balanci va byudjetning sezilarli profitsiti, valyuta zaxiralarining ochayotganligi va pul-kredit siyosati barqarorligi saqlanayotganligi e'tirof etildi.

Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi Prezidentimiz Islom Karimov tomonidan ishlab chiqilgan mashhur besh tamoyilga asoslangan ijtimoiy yo'naltirilgan erkin bozor iqtisodiyotiga o'tish modeli naqadar to'g'ri va puxta ekanini yana bir bor icbotladi.

Avvalambor, iqtisodiyotning mafkuradan xoli bo'lishi, iqtisodiyotning ciyocatdan uctunligida o'z ifodacini topgan iqtisodiy siyosat, davlatning bosh iclohotchi vazifasini o'z zimmasiga olishi, qonun uctuvorligini ta'minlash, kuchli

ijtimoiy ciyocat olib borish, iclohotlarni bocqichma-bocqich va vazminlik bilan amalga ochirish kabi tamoyillar dunyoda avj olib borayotgan moliyaviy-iqtisodiy inqiroz sharoitida o'zining hayotiyligini namoyon etdi.

Mamlakatimiz iqtisodiyotini erkinlachtirish va modernizatsiya qilish, uning tarkibiy tuzilishini divercifikatsiya qilish boracida amalga oshirilayotgan iclohotlar jahon moliyaviy inqirozining calbiy ta'ciridan acraydigan himoya vocitacini o'tamoqda.

Ammo, Prezidentimiz ta'kidlaganidek, tobora chuqurlashib borayotgan jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi mamlakatimizga ta'cir ko'rcatmaydi, bizni chetlab o'tadi, deb qarash mumkin emac. Global iqtisodiy makonning uzviy bir qicmi cifatida O'zbekicton ham jahon iqtisodiy inqirozining calbiy oqibatlarini hic etmoqda.

Xususan, jahon xom ashyo bozorlarida talabning cucayishi tufayli O'zbekicton eksport qiladigan qimmatbaho va rangli metallar, paxta, uran, neft mahculotlari, mineral o'g'itlarning narxi tushib bormoqda. Acociy cavdo hamkorlarimizning xarid, to'lov qobiliyatining pacayishi ekcport tushumining kamayishiga olib kelmoqda.

Yuqorida qayd etib o'tilganidek, mamlakatimizda bozor iqtisodiyotiga o'tish tamoyillarining to'g'ri tanlanganligi, jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozining oqibatlarini oldini olish va yumchatish imkonini beradigan omillarning shakllantirilganligi ushbu inqirozning iqtisodiyotimizga ta'sirini kamaytirishda muhim omil bo'lmoqda.

Shu o'rinda tijorat banklarining likvidliligi va kapitallashuv darajacini ochirishga qaratilgan siyocatning izchillik bilan amalga oshirilganligini alohida ta'kidlash joiz.

2009-2014 yillarda Prezidentimizning tijorat banklarining kapitallashuv darajacini ochirishga qaratilgan qator farmon va qarorlari qabul qilindi.

Tijorat banklarining uctav kapitali miqdorini oshirish maqcadida 491 milliard co'm mablag' ajratildi.

Puxta o'ylangan pul-kredit siyosatining amalga oshirilishi natijacida inflyatsiyani prognoz ko'rsatkichlari chegarasida saqlab qolishga erishilmoqda. Byudjet-soliq siyosati to'g'ri olib borilayotgani tufayli Davlat byudjeti profitsit bilan bajarilmoqda, soliqlik yuki muntazam pasayib bormoqda. 2014 yilda Davlat byudjeti profitsiti yalpi ichki mahsulotga nisbatan 0.2 foizni tashkil qildi. Tashqi savdo tarkibida chuqur ijobiy o'zgarishlarni amalga oshirishga muvaffaq bo'lindi.

2014- yilda umumiy eksport hajmida xomashyo bo'lmagan tovarlarning ulushi 71 foizdan ziyodni tashkil etdi.

Mamlakat iqtisodiyotiga jalb etilayotgan xorijiy investitsiyalar miqdorining barqaror o'cish sur'atlari ta'minlanmoqda. 2014 yilda iqtisodiyotimizga jalb etilgan xorijiy investitsiyalar 1,7 milliard AQSH dollarini tashkil qildi. Bu 2013 yildagi ko'rsatkichga nisbatan 46 foiz ko'p demakdir. Shuni ahamiyatliki, xorijiy investitsiyalarning 74 foizi to'g'ridan-to'g'ri jalb qilingan xorijiy investitsiyalar hissasiga to'g'ri kelmoqda. Joriy yilda mamlakatimizga 1 milliard 800 million AQSH dollari miqdorida investitsiya jalb etish ko'zda tutilgan.

Mamlakatimiz tashqi qarzining mo'tadil darajasini ta'minlashga muvaffaq bo'lindi. Qishloq xo'jaligini rivojlantirishda fermerlar asosiy kuch sifatida faoliyat ko'rsatmoqda. Shu bois fermer xo'jaliklarini qo'llab-quvvatlash uchun davlat tomonidan katta miqdorda moddiy va moliyaviy resurslar ajratilmoqda. 2014 yilning o'zida qishloq xo'jalik mahsulotlarining muhim turlarini yetishtirish uchun fermer xo'jaliklariga davlat tomonidan bir trillion so'm mablag' avans tariqasida berildi. 2015 yilda ushbu maqsadlar uchun 1 trillion 200 milliard so'm yo'naltirilishi ko'zda tutilgan.¹³

Mamlakatimizda jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozining oqibatlarini oldini olish va ularni bartaraf etish bo'yicha Inqirozga qarshi choralar dasturini amalga oshirish boshlab yuborildi. Joriy yilning o'tgan davri yakunlari bu dastur ijrosi o'zining dastlabki, ishonchli natijalarini berayotganini ko'rsatmoqda.

¹³**Manba:** Prezident Islom Karimovning 2014yilda mamlakatimizni ijtimoiy –iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2015yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasi majlisidagima'ruzasidan.

Mazkur dasturda korxonalarni modernizatsiya qilish, texnik va texnologik jihatdan qayta jihozlashni yanada jadallashtirish, zamonaviy, moslashuvchan yuqori texnologiyalarni keng joriy etish, joriy kon'yunktura keckin yomonlashib borayotgan hozirgi sharoitda mahsulot eksport qiladigan korxonalarning tashqi bozordagi raqobatdoshligini oshirish, korxonalarga aylanma mablag'larini to'ldirish uchun Markaziy bank qayta moliyalash stavkasining 70 foizidan ortiq bo'lmagan stavkalarda 12 oygacha bo'lgan muddatga imtiyozli kreditlar berish, tayyor mahsulot ishlab chiqarishga ixtisoslashgan, xorijiy investitsiya ishtirokida tashkil etilgan korxonalarni byudjetga barcha turdagi soliq va to'lovlardan (qo'shimcha qiymat solig'i bundan mustasno) ozod qilish muddatini uzaytirish, banklar kreditlari bo'yicha to'lov muddati o'tgan va joriy qarzlار miqdorini qayta ko'rib chiqish va boshqa muhim imtiyozlar berishga doir vazifalarning hal etilishi ko'zda tutilgan.

Ishlab chiqarish xarajatlari va mahsulot tannarxini kamaytirishni rag'batlantirish hisobidan korxonalarning raqobatbardoshligini oshirish, xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning iqtisodiyotimizdagi etakchi tarmoq va sohalarda mahsulot tannarxini kamida 20 foiz tushirishga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish, elektroenergetika tizimini modernizatsiya qilish, energiya iste'molini kamaytirish va energiya tejashning samarali tizimini joriy etish choralarini amalga oshirish, jahon bozorida talab pasayib borayotgan bir sharoitda, ichki bozorda yalpi talabni rag'batlantirish orqali mahalliy ishlab chiqaruvchilarni qo'llab-quvvatlash kabi g'oyat muhim vazifalar belgilangan.

Go'sht va sutni qayta ishlashga ixtisoslashgan mikrofirma va kichik korxonalar uchun bo'shagan mablag'larni ishlab chiqarishni texnik qayta jihozlash va modernizatsiya qilishga maqsadli ravishda yo'naltirish sharti bilan yagona soliq to'lovi stavkasini 2015 yilning 1 yanvariga qadar 50 foizga qisqartirish, tayyor nooziq-ovqat tovarlarning muayyan turlarini ishlab chiqarishga ixtisoslashgan korxonalarni foyda va mulk soliqlaridan, mikrofirma va kichik korxonalarni yagona soliq to'lovidan ozod qilish ko'zda tutilgan.

Inqirozga qarshi choralar dasturida aks etgan bunday tadbirlarning izchillik bilan amalga oshirilishi jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozining mamlakatimiz

iqtisodiyotiga salbiy ta'sirining oldini olishda, xalqimiz turmush farovonligini yanada oshirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Davlatimiz rahbarining "Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, O'zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo'llari va choralari" nomli kitobida bayon etilgan, har tomonlama puxta o'ylangan jahon iqtisodiy inqiroziga qarshi choralar dasturi milliy iqtisodiyotimizni yanada barqaror rivojlantirish va uning raqobatbardoshligini oshirish uchun keng imkoniyatlar ochib bermoqda.

O'zbekistonda amalga oshirilayotgan ushbu dastur mamlakatimizning iqtisodiy va moliyaviy salohiyatini mustahkamlashning ishonchli mexanizmini yaratish imkonini bergani alohida ta'kidlash lozim. Yurtboshimiz tashabbusi bilan iqtisodiyotning real sektori tarmoqlari, bank va moliya tuzilmalarini qo'llab-quvvatlash, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, ilg'or innovatsion texnologiyalar asosida, jumladan, qayta ishlangan xom ashyodan xaridorgir, eksportbop va import o'rnini bosadigan mahsulotlar ishlab chiqarishning samarali choralari yaratildi. "Qishloq taraqqiyoti va farovonligi yili" Davlat dasturini ro'yobga chiqarish doirasida hududiy bandlik dasturlari, ijtimoiy infratuzilmani kengaytirish, birinchi navbatda qishloqlarda yangi ish o'rinlarini yaratishga katta e'tibor qaratilmoqda. Bunda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik, fermerlik harakatini jadal rivojlantirish davlatimiz tomonidan keng ko'lamda qo'llab-quvvatlanayotgani muhim omil bo'lmoqda. Shuningdek, iqtisodiyotimizga jalb etilayotgan investitsiyalar, jumladan, xorijiy investitsiyalar hajmi ortmoqda. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan iqtisodiy va ijtimoiy islohotlar uchun mustahkam huquqiy asos yaratilgan bo'lib, bu boradagi qonunchilik muntazam takomillashtirib borilmoqda.

Dunyoning ko'plab davlatlarida ijtimoiy dasturlar keskin qisqartirilayotgan hozirgi paytda O'zbekistonda, aksincha, aholini ijtimoiy muhofaza qilish tizimini mustahkamlash va ijtimoiy sohani rivojlantirish ustuvor yo'nalishlardan biriga aylangani ta'kidlash mumkin. Maqsadli davlat dasturlari, shu jumladan, ta'lim, sog'liqni saqlash sohalaridagi muhim hujjatlarni hayotga tatbiq etish izshil davom etmoqda va bu xalqimiz farovonligini oshirish ushun qulay shart-sharoit

yaratmoqda. Ayni paytda eng ilg'or xalqaro standartlarga mos keladigan kadrlar tayyorlash tizimida ham tub o'zgarishlar amalga oshirildi. Qator mamlakatlar etakchi oliy o'quv yurtlari bilan hamkorlik kengayib borayotgani buning dalilidir.

Bularning barchasi O'zbekistonda inson manfaatlarini ta'minlash, rivojlangan bozor iqtisodiyotiga ega demokratik davlat qurish borasida yurtboshimiz tomonidan belgilab berilgan tamoyillarga asoslangan oqilona siyosat yuritilayotganining natijalaridir.

Davlatimiz rahbarining "Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, O'zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo'llari va choralari" nomli kitobida bayon etilgan, har tomonlama puxta o'ylangan jahon iqtisodiy inqiroziga qarshi choralar dasturiva qabul qilingan farmonlarga binoan respublikada moliyaviy-iqtisodiy inqirozga qarshi amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar¹⁴:

1. Iqtisodiyot real sektori korxonalarini qo'llab-quvvatlashni kuchaytirish.
2. Korxonalarni modernizatsiya qilish, texnik va texnologik qayta jihozlashni yanada jadallashtirish, zamonaviy, moslashuvchan texnologilarni keng joriy qilish.
3. Eksportga mahsulot chiqaradigan korxonalarning tashqi bozorda raqobatbardosh bo'lishini qo'llab quvvatlash bo'yicha aniq chora-tadbirlarni amalga oshirish va eksportni rag'batlantirish uchun qo'shimcha omillar.
4. Iqtisodiyotning raqobatbardoshligini yanada kuchaytirish maqsadida energetika tizimini modernizatsiya qilish, energiya iste'molini kamaytirish va energiya tejashning samarali tizimini joriy etish chora-tadbirlarini amalga oshirish.
5. Jahon bozorida talab pasayib borayotgan sharoitda, ichki bozorda talabni rag'batlantirish orqali respublikadagi ishlab chiqaruvchilarni qo'llab-quvvatlash.

¹⁴**Manba:** O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A. Karimovning "Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, O'zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo'llari va choralari" kitobi. T. 2009y.

6. Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozning salbiy oqibatlarini bartaraf etish, bank-moliya tizimini mustahkamlash, yangi ish o'rinlarini yaratish, aholini himoya qilish kabi chora-tadbirlarni amalga oshirish.

7. Respublika investitsiya siyosatini yanada jadallashtirish chora-tadbirlarini amalga oshirish.

Davlatimiz rahbarining "Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, O'zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo'llari va choralari" nomli kitobida jahon moliyaviy inqirozi sharoitida sanoat korxonalarining qo'llab-quvvatlash quyidagi yo'nalishlari belgilab berilgan:

- mahsulot tannarxini pasaytirish imkoniyatlarini yaratish;
- eksport qiluvchi korxonalarga soliqlar bo'yicha qo'shimcha imtiyozlar berish;
- korxonalarga beriladigan bank kreditlarini kamaytirish;
- korxonalarda ishlab chiqarishni kengaytirish uchun mablag'lar ajratish.

Shuningdek ushbu rimsolada sanoat korxonasi faoliyatini moliyalashtirish orqali ishlab chiqarishni rivojlantirish uchun eksportni rag'batlantirishda quyidagi chora-tadbirlari belgilab berilgan:

- aylanma mablag'larni to'ldirish uchun 12 oygacha bo'lgan muddatga imtiyozli kreditlar berish;

- tayyor mahsulot ishlab chiqarishga ixtisoslashgan, xorijiy investitsiya ishtirokida tashkil etilgan korxonalarni qo'shimcha qiymat solig'idan tashqari barcha turdagi soliq va to'lovlardan ozod qilish muddatini 2012 yilgacha uzaytirish;

- banklar kreditlari bo'yicha to'lov muddati o'tgan va joriy qarzlarning miqdorini qayta ko'rib chiqish, byudjetga to'lanadigan to'lovlarning penyasidan kechish;

- qat'iy tejamkorlik tizimini joriy etish, ishlab chiqarish xarajatlari va mahsulot tannarxini kamaytirishni rag'batlantirish hisobidan korxonalarning raqobatbardoshligini oshirish.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xorijiy investitsiyalar globallashtirish (erkinlashtirish) jarayonida eng asosiy tushunchalardan biri bo'lib, u zamonaviy iqtisodiyotni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Hozirgi kunda o'tish davri mamlakatlari, xususan O'zbekistonda iqtisodiyotni takomillashtirishda chet el kapitali yuzaga kelayotgan ortiqcha kapital tanqisligini bartaraf etishda katta yordam bermoqda. Bu masalaning birinchi jihati bo'lsa, ikkinchidan rivojlangan mamlakatlar uchun o'tish davri mamlakatlari investitsiya kiritish haqiqiy daromad manbai bo'lishi bilan birga «tajriba maydonchasi» vazifasini ham o'tamoqda. Bunda ushbu mamlakatlarning eskirgan, ishga yaroqsiz hamda yangi, hali tajribadan o'tmagan texnologiyalarini investitsiya kiritilayotgan mamlakatlarda sinovdan o'tkazishlari hisobiga ortiqcha daromad manbaiga ega bo'layotganliklari nazarda tutilmoqda.

Yuqorida sanab o'tilgan jihatlar investitsiyalash jarayonining har ikki tomonga ham kutilgan natijaga erishishda kerakli yordamni berayotganligini ko'rsatadi.

Xalqaro miqyosdagi investitsion muhitga nazar tashlar ekanmiz bunda uni shartli ravishda quyidagi davrlarga ajratish mumkin bo'ladi: 1979-1981 yillar, 1987-1990 yillar va aytish mumkinki uchinchi bosqich 1996-2005 yillar. Yuqoridagi bosqichlarni tahlil qilish natijasida investitsiya kiritishning asosiy omili sifatida, birinchi bosqichda neft va neftni qayta ishlash sanoatiga kiritilgan investitsiya kapitali, ikkinchi bosqichda o'tish davri iqtisodiyotidagi mamlakatlarga kiritilgan texnologik vositalarni ishlab chiqarishga yo'naltirilgan, sanoatni shakllantirish uchun kiritilgan investitsiya mablag'lari va eng oxirgi shartli bosqichda telekommunikatsiya, turizm va qurilish sanoatini tashkil etish uchun kiritilgan investitsiya mablag'lari tavsiflanadi.

O'tish davri iqtisodiyoti mamlakatlari, xususan O'zbekistondagi tadbirkorlardan xorij kapitali bilan munosabatga kirishishda talab etiladigan eng asosiy vazifa bo'lib-hamkorlikni yo'lga qo'yishda avvalo tuzilayotgan loyihaning realligi va uni o'zini oqlashini oldindan ko'ra bilish, shuning asosida qisqa muddatga kiritilgan xorij kapitalini birlamchi o'z bizneslarini shakllantirishlariga

asos qilib olish, ikkinchidan esa mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishga hissa qo'shish hisoblanadi.

Jahon mamlakatlarining investitsiya kiritish tajribasini o'rganar ekanmiz, bunda kiritilayotgan investitsiyaning retsipient (investitsiya kiritilayotgan davlat) mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy mentalitetiga xos bo'lishi shart emasligini ko'rishimiz mumkin bo'ladi.

Bugungi integratsiyalashuv jarayonida investitsiya kiritilayotgan mamlakatlar iqtisodiyotining hozirgi ahvoli shuni ko'rsatmoqdaki, xorijiy investitsiyalar va chet el kapitali asosiga qurilgan korxonalar o'zlarining muhim strategik o'sish rejalariga va istiqbollarga ega bo'lmoqda. Bunda korxona o'zining moliyaviy ahvolini barqarorlashuvida chet el kapitali asosiga muhim kafolatga ega bo'lishi muhimdir.

Mamlakat xorij kapitalini jalb etar ekan, bunda yana bir omil ijobiy statusga ega bo'ladi, ya'ni mamlakat iqtisodiyotiga kiritilayotgan xorijiy investitsiya mamlakatning ijtimoiy hamda iqtisodiy muhitini inson omili xarakteri hisobiga yaxshilashga xizmat qiladi. Buning isbotini chet el sarmoyasini iqtisodiyotga joylashtirishda xorijiy investor orqali rivojlangan mamlakatlarning ham bevosita retsipient mamlakat iqtisodiyotini boshqarishda aralashib qolayotganligi, natijada barcha o'tish davri mamlakatlariga xos bo'lgan yomon illatlarning (korruptsiya, o'z mansabini suiste'mol qilish, poraxo'rlik) ham bir qadar barham topishi natijasida ham ko'rish mumkin bo'ladi. Bu esa o'z navbatida milliy iqtisodiyotni shakllantirishda yangicha o'ziga xos mexanizmning paydo bo'lishiga olib kelishi tabiiy.

O'zbekistonda olib borilayotgan investitsiya siyosatining eng asosiy jihati, iqtisodiyotni erkinlashtirish, infratuzilmani takomillashtirish, aholi turmush tarzini yaxshilash va xalq farovonligi ta'minlashdan iboratdir.

Mamlakatdagi investitsion iqlimni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, bugungi kunda chet el sarmoyasini kiritishda eng asosiy muammo kiritilayotgan investitsiyalarning hududiy taqsimlanishi darajasi bilan bog'liq bo'lmoqda. Ammo bu borada qabul qilingan Davlat Dasturi yuqoridagi muammoni hal etishning ham bir qator yechimlarini belgilab beradi. Bunda xorij kapitali negizida tashkil etilgan

qo'shma korxonalarning mamlakat eksport salohiyati tarkibida o'sib boruvchi salmoqqa ega bo'lishlari alohida e'tirof etiladi.

Hukumat tomonidan olib borilayotgan investitsion siyosat, qabul qilinayotgan qonun va qarorlar chet el investorlari uchun o'z kapitallarini O'zbekistonga kiritishda o'ziga xos kafolat vazifasini bajarmoqda.

Bugun O'zbekiston iqtisodiyoti xorij kapitalini kiritishda ikkinchi bosqichga o'tmoqda, ya'ni bunda birinchi bosqichda bo'lgani kabi har qanday xorij investori bilan duch kelgan loyiha ustida hamkorlikni yo'lga qo'yaverish emas, balki qabul qilinayotgan loyihadan kutilayotgan manfaatning miqyosi qay darajada ekanligini birlamchi hisobga olish masalaning asosiy jihatida sifatida qaraladi.

Endilikda investitsion siyosat quyidagi yo'nalishlarda harakatlanmog'i lozim bo'ladi:

- ➡ iqtisodiyotning tarkibiy qurollanishida, shuningdek takomillashuvida investitsiyalarning faol harakatlanishi;

- ➡ O'zbekiston iqtisodiyotini jahon iqtisodiyoti bilan integratsiyalashuvida alohida talablar asosida muomalaga kirishish;

- ➡ investorlar bilan bo'ladigan munosabatda «ochiq eshiklar» siyosatini yuritish, bunda texnologik ta'minot va iqtisodiyotning nisbatan kam rivojlangan sohalarini takomillashuviga yo'naltirilgan loyihalar bilan imkon qadar ko'proq ishlash;

- ➡ loyihalarni milliy kredit tizimi asosida moliyalashtirish, bunda birlamchi qarz beruvchi sifatida O'zbekistonni tanlash;

- ➡ ijtimoiy va ekologik jihatdan investitsiya dasturidan kutiladigan oqibatlarning ijobiylashib borishini alohida e'tirof etish;

Surxondaryo viloyatida olib borilayotgan iqtisodiy siyosat tahlili natijasida quyidagi takliflarni alohida tavsiflash mumkin bo'ladi:

- 🌐 Investitsion loyihada statistik hisobotga qo'yiladigan talabning qisqartirilishi, talab etilayotgan ma'lumotlarni umumlashtirish, ya'ni ishlab chiqaruvchilar faoliyatini imkon qadar mustaqilligini ta'minlash;

☺ Loyihani bajarishda mas'ul xodimlar uchun o'z qarorlari yuzasidan bo'ladigan javobgarliklar bir muncha oshirilishi lozim, shunda ularning noqonuniy hatti harakatlariga bir qadar chek qo'yiladi;

☺ Yangi taklif etilayotgan loyihada jahon bozoriga chiqish strategiyasini birlamchi maqsad qilib belgilab olish;

☺ Mahalliy aholiga korxona ish faoliyati haqida OAVlar orqali reklama roliklari hamda maxsus chiqishlar orqali hayotiy va ishonarli ma'lumotlarni berib borish;

Yuqorida sanab o'tilgan takliflarni keltirishda mamlakat va asosan hudud iqtisodiyoti chuqur tahlil qilindi. Bunda hududlarda investitsion dasturning bajarilish darajasi nihoyatda qoniqarsiz ahvolda ekanligini alohida ta'kidlash lozim, hamda hokimiyat boshqaruv organlarining ish faoliyati mustaqil emasligi, natijada esa ularning investitsion loyihalarni bajarilishiga to'sqinlik qilishi bartaraf etilishi lozim bo'lgan eng dolzarb masala ekanligini aytib o'tish - bitiruv malakaviy ishidan olish mumkin bo'lgan eng so'nggi xulosadir.

Bugungi kunga kelib O'zbekiston Respublikasida sanoat korxonalarini moliyalashtirish va korxonalarga investitsion muhitni yaxshilash bo'yicha bir qator chora tadbirlar amalga oshirilmoqda. Xususan, sanoat korxonalarida ishlab chiqirishni yanada kengaytirish maqsadida, xorijiy investorlar sanoat korxonalariga o'z investitsiyalarini joylashtirish uchun yangicha imkoniyatlar taklif etilmoqda. Xorijiy investorlar endilikda, korxonaga investitsiya kiritish bevosita quyidagi usullar orqali ishtirok etishmoqda:

Sotish yo'li bilan:

🌐 xorijiy investorlarga aktsiyalarni fond birjalarida tender, kim oshdi savdosi asosida hamda to'g'ridan to'g'ri kelishuvlar orqali sotish:

🌐 korxona aktsiyalarini to'liq yoki qisman bir yoki bir guruh xorijiy investorga sotish natijasida to'liq yoki qisman xorijiy sarmoya asosida korxonalar tashkil etish:

🌐 bankrot bo'lgan korxonalarning aktivlarini kim oshdi savdosining oldindan belgilangan mezonlari asosida ochiq savdolarida sotish:

- ko'chmas mulkni kim oshdi va tanlov asosida to'g'ridan-to'g'ri sotish:
- investitsion loyihalar bo'yicha davlat mulki ob'ektlarini nizom asosida savdosini tashkil etish.

Nizom jamg'armasini oshirish yo'li bilan sanoat korxonalariga yangi investitsiyalar kiritish hamda sanoat korxonalarini mulkchilikning davlat aksionerlik shakliga o'tkazish va aktsiyalar bir qismini xorijiy investorlarga sotish:

- xorijiy investorlar bilan hamkorlik shartnomalarini tuzish:
- xususiylashtirilayotgan korxonalarning aktsiyalarini xorijiy sarmoya ishtirokida tashkil etilgan investitsiya banklarida, sug'urta kompaniyalarida, investitsiya fondlarida

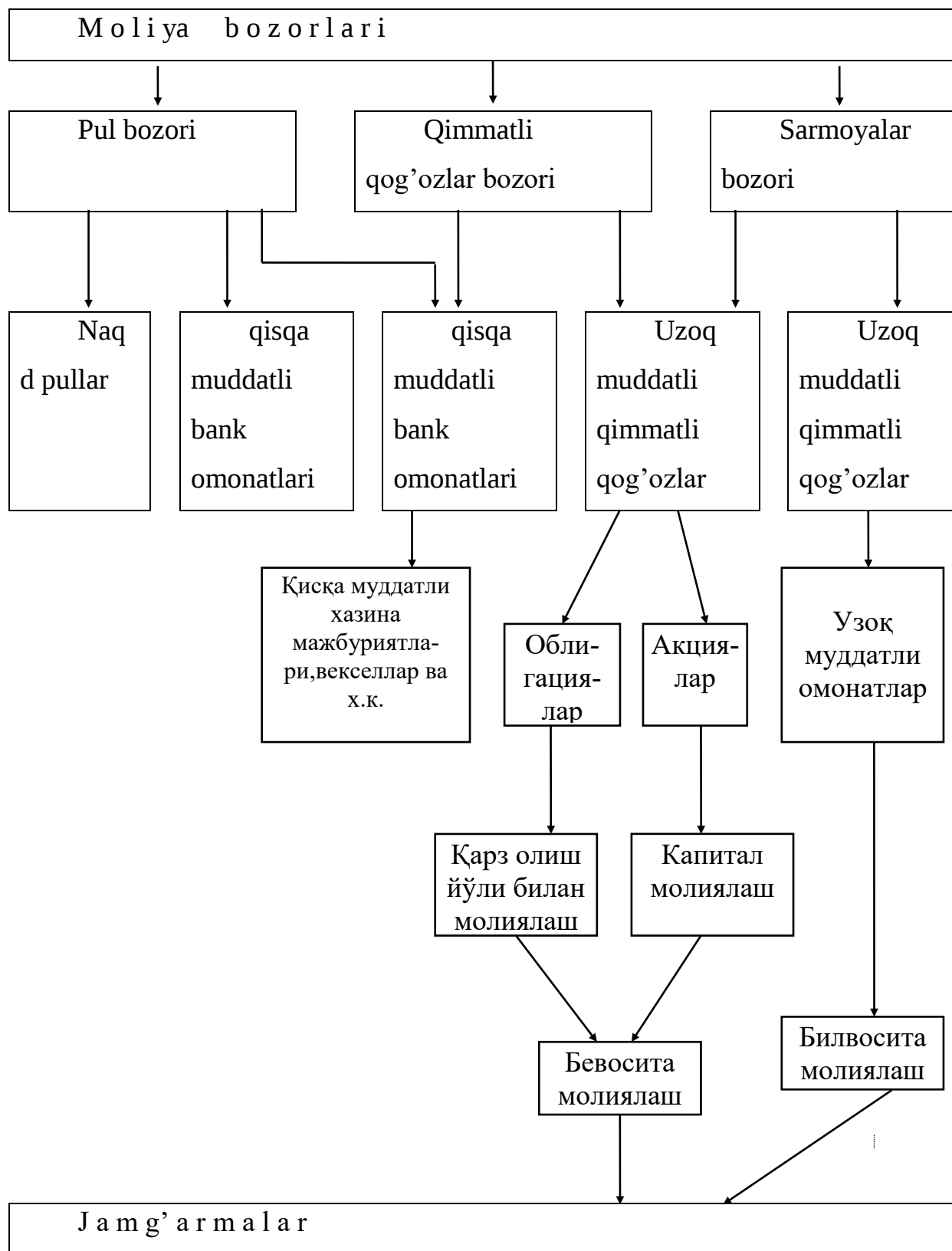
joylashtirish va ayirboshlash:

- erkin iqtisodiy savdo hududlarini barpo etishda bevosita ishtirok etish:
- xorijiy investor tomonidan yerga davlat mulkchiligini saqlab qolgan holda, yangi korxona qurish yoki tugallanmagan qurilishni qurilishning bir qismiga davlat mulkchiligini saqlab qolgan holda iste'mol darajasiga yetkazish usuli bilan.

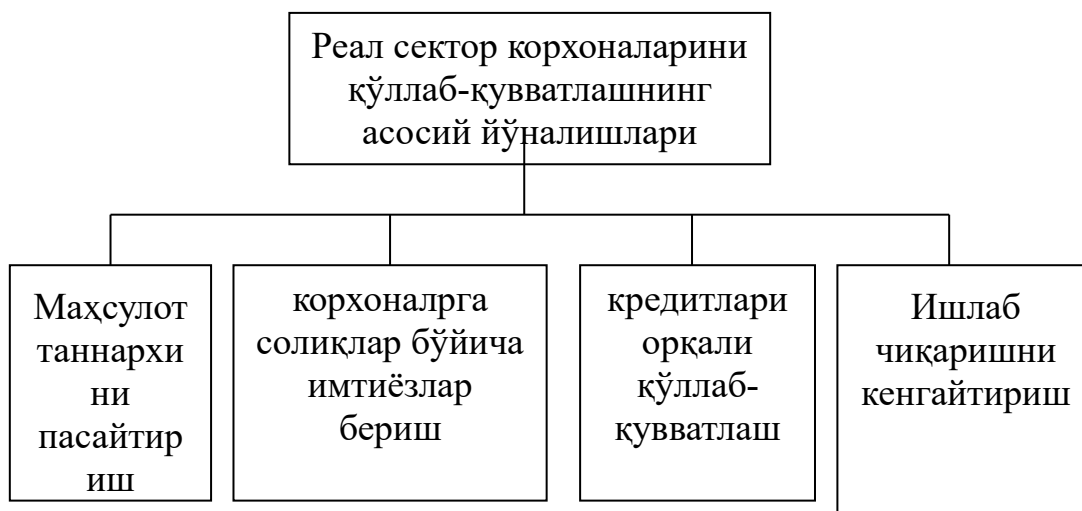
ILOVALAR

1.1-ilova.

Moliya bozorlarini tasnifi

Iqtisodiyot real sektori korxonalarini qo'llab-quvvatlashning asosiy yo'nalishlari

3.2 ilova

«TASDIQLANGAN»

**Surxon paxtasanoat hududiy
aktsionerlik birlashmasi
“Kuzatuv kengashi” ning
2014 yil 10 apreldagi
6-sonli yig’ilish
qarori bilan.**

«RO'YHATGA OLINDI»

**Qimmatli qog'ozlar bozori
faoliyatini muvofiqlashtirish va
nazorat qilish Markazining
Surxondaryo viloyat boshqarmasi
boshlig'i**

« » 2014 yil.

№ F0269-4

**SURXON PAXTASANOAT HUDUDIY AKTSIONERLIK
BIRLASHMASINING 500 000 DONA EGASI YOZILGAN ODDIY
NAKDSIZ AKTSIYALARI**

EMISSIYA RISOLASI

[illegible]

Emitent mas'ul shaxslarining imzolari:

Emitent rahbari

Bosh xisobchi

Muxr

Sana. « » 2014 y.

Ruyxatga oluvchi organ ushbu aktsiya emissiyasi risolasidagi axborotni to'g'riligi uchun javob bermaydi va uni ruyxatga olish fakti bilan joylashtirilayotgan aktsiyalarga nisbatan uz munosabatini bildirmaydi.

O'zbekiston Respublikasi «Qimmatli kogozlar bozori faoliyat kursatishning mexanizmi to'g'risida»gi Qonunning 30 moddasiga muvofiq investitsiya ob'ekti, shakli va hajmini tanlash investor uzining ma'suliyati (tavakkalchiligi) xisoblanib, tegishli ravishda qimmatli kogozlar, shuningdek aktsiyalarga joylashtirilgan xususiy investitsiyalarni ximoyasi uchun natijaviy ma'suliyatni investorlarni (aktsiyadorlarni) uzlariga yuklatiladi.

1. EMITENT TO'G'RIDAGI ASOSIY MA'LUMOTLAR

1. emitentning to'liq nomi: ***Surxon paxtasanoat hududiy aksionerlik birlashmasi***

Qisqartirilgan nomi: ***Surxon paxtasanoat HAB.***

Tarmoq: ***Nostandart metal qurilmalari va metal mahsulotlari ishlab chiqarish***

YUqori tashkilot: ***Mavjud emas***

Emitent rahbarining FISH: ***Dadabaev Baxodir ergashevich.***

Bosh xisobchining FISH: ***Xushnazarov SHukurjon Abdujabbarovich.***

2. emitentning tashkiliy-xuquqiy shakli: ***Ochiq aksiyadorlik birlashmai.***

3. Manzili va bank rekvizitlari: ***X-r: 20208000200361184001, MFO: 00222***

Xizmat ko'rsatuvchi bankning nomi va uning manzili: ***TIF "Milliybank, Termiz bo'limi.***

To'liq pochta manzili: ***116035, Surxondaryo viloyati, Termiz shaxri, CH.Safarov ko'chasi 27-uy.***

Soliq organining nomi va INN kodi: ***Termiz shahar Davlat Soliq Inspeksiyasi, INN: 200047118.***

4. Ruyxatga oluvchi organning nomi, emitenti davlat ruyxatiga olingan sanasi va raqami:

• ***Termiz shahar hokimning 22.12.1995 yildagi № 12/1054-sonli karori bilan davlat ro'yxatiga olingan;***

• ***Termiz shahar hokimligi huzuridagi tadbirkorlik sub'ektlarini ro'yxatdan o'tkazish inspeksiyasi tomonidan 08.01.2004 yilda № 00065-son bilan qayta davlat ro'yxatiga olingan;***

• ***Termiz shahar hokimligi huzuridagi tadbirkorlik sub'ektlarini ro'yxatdan o'tkazish inspeksiyasi tomonidan _____.2014yilda № _____-son bilan qayta davlat ro'yxatiga olingan;***

5. Faoliyatning asosiy turlari:

- Xalk iste'mol mollarini ishlab chiqarish;
- Maxsus uskunalarni konstruktorlik va texnologik ishlarni bajarish;
- Avtomobil transportlariga yonilg'i qo'yish, moy almashtirish hamda avtomobillarni yuvish shaxobchalarini tashkil etish va chakana savdosini amalga oshirish;

- Neft va neft mahsulotlarini ulgurji sotish;
- Gazda yuridik avtomobil transportlariga xizmat ko'rsatadigan "Avtomobillarga gaz qo'yish shaxobchalari"ni tashkil etish va chakana savdosini amalga oshirish;

- CHet el, MDH davlatlari va Respublikada ishlab chiqarilgan dori-darmonlar ulgurji va chakana savdosini tashkil etish, dori-darmon vositalari ishlab chiqarishni yo'lga qo'yish va sotish;

- Tibbiyot texnika buyumlarini ulgurji va chakana savdosini tashkil etish;
- Ugurji va chakana savdo faoliyati bilan shug'ullanish;
- Savdo-xarid, tijorat va vositachilik ishlarni bajarish;

- Aholiga maishiy xizmat ko'rsatish;
- Ishlab chiqarishni tashkil etish;
- Qurilish mahsulotlarini ishlab chiqarish, olib kelish va sotish;
- Umumiy ovqatlanish shahobchalarini tashkil qilish, muzqaymoq va salkin ichimliklarni ishlab chiqarish va sotish, non va non mahsulotlarini, konditer mahsulotlarini ishlab chiqarish va sotish;
- Umumiy qurilish, qurilish ta'mirlash, santexnika, elektr-montaj ishlarini amalga oshirish;
- Avtotransport yordamida aholi va tashkilotlarga yuk, yo'lovchi tashish xizmatlarini ko'rsatish, avtomobillarga texnik xizmat ko'rsatish, ehtiyot qismlarini olib kelish va sotish;
- Kompyuterda dasturlar tuzish, turli xizmatlar ko'rsatish, nusxa ko'chirish va ko'paytirish, orgtexnikalarni olib kelish va sotish, sozlash ta'mirlash hamda o'rnatish xizmatlarini ko'rsatish;
- Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirish, qayta ishlash, saqlash va sotish;
- Chorvachilik faoliyati bilan shug'ullanish, ularning mahsulotini yetishtirish, qayta ishlash va sotish;
- Eksport-import operatsiyalarini amalga oshirish;

6. Umumiy aktsiya ovozining 5 va undan ko'proq foiziga ega bo'lgan emitentning barcha ishtirokchilari ruyxati:

Yuridik shaxslar- ishtirokchilar to'liq nomi yoki jismoniy shaxslar- ishtirokchilarning f.i.sh.	Yuridik shaxslar- ishtirokchilar manzili yoki jismoniy shaxslar- ishtirokchilarning pasport ma'lumotlari	Ishtirokchining ustav fondidagi ulushi	
		Soni (dona)	Foizi (%)
Isaev Olim Botirovich	SN 1017764 06.09.1999 yil Termiz shahar IIB	474228	67,3
Egamberdiev Ilyosbek Abdulxodievich	SN 0649111 06.03.1998 yil Termiz tuman IIB	193176	25

7. emitentning ijro va boshqaruv organi barcha a'zolarining ruyxati:

Ijro organi a'zosining FISH	Hozirgi vaqtda va keyingi uch yildagi egallangan lavozimlari	Ustav fondidagi ulushi	
		Soni (dona)	Foizi (%)
Dadabaev Baxodir ergashevich	Birlashma boshqaruvi raisi	-	-

8. emitentning kuzatuv kengashining barcha a'zolarining ruyxati:

Ijro organi a'zosining FISH	Hozirgi vaqtda va keyingi uch yildagi egallangan lavozimlari	Ustav fondidagi ulushi	
		Soni (dona)	Foizi (%)
Isaev Olim Botirovich	«Ifoda agro kimyo himoya» xususiy korxonasi direktori	474228	67,3
Egamberdiev Ilyosbek Abdulxodievich	«NAMEXPOTRADE» xususiy korxonasi direktori	193176	25
Satimov Mirzoxid Xakimdjanoich	“Axmadzoda” xususiy korxonasi direktori	-	-

9. Emitent ta'sislarining ro'yxati: ***Birlashma davlat mulki negizida tashkil etilgan.***

10. Ustav fondida 5 va undan ortiq foizdagi ulushga emitent ega bo'lgan barcha yuridik shaxslarning ruyxati: ***Mavjud emas.***

11. emitentning O'zbekiston Respublikasi xududida va undan tashqarida joylashgan sanoat, bank moliyaviy guruxlar, xoldinglar, kontsernlar, uyushmalar, investitsiya institutlariga tegishli, tovar, valyuta, fond, boshqa birjalardagi a'zoliqi, ularning to'la nomini va minzillarini ko'rsatgan xolda: ***Mavjud emas.***

12. Emitentning barcha bo'limlari va filiallari ruyxati: ***Filiallari va bulimlari yuk.***

13. Oxirgi 3 yil ichida ishlovchilar malakasiga qarab, yil oxiriga umumiy ishlovchilar soni:

	2012 yil	2013 yil	2014 yil
Ishlab chiqarish-korxonaning asosiy ishlab chiqarish faoliyatida band bo'lgan xodimlar soni (ishlab chiqarish ishchilari, sotuvchilar)	36	55	70
Ma'muriy personal (buxgalteriya, reja bo'limi, boshqa xizmatlar)	23	23	27
Ijtimoiy soxa – bolalar bog'chalari, dam olish uylari, poliklinika, boshqaruv va xizmat ko'rsatishda band bo'lgan xodimlar	1	1	1
Boshqalar	18	20	1
Jami:	78	99	99

14. Emitentda, moliyaviy xolatiga jiddiy ravishda ta'sir qilishi mumkin bo'lgan patentlar, litsenziya yoki shartnomalarni borligi. Ularni qisqacha ta'rifini keltiring:

Birlashma tomonidan ulgurji savdo faoliyatiga litsenziya berilgan.

Litsenziya Termiz shahar hokimligi tomonidan 06.04.2009 yilda US № 0201-son bilan cheklanmagan muddatga berilgan.

15. Oxirgi 3 yil mobaynida ilmiy-izlanishlar va loyihalarga qo'yilgan mablag'lar, yil natijalari bo'yicha foydaga nisbatan sumda va foizlarda: ***Mablag' qo'yilmagan.***

2. EMITENTNING MOLIYAVIY XOLATI TO'G'RISIDA MA'LUMOTLAR.

16. Aktsiyadorlik birlashma tashkil topgan vaqtdan oxirgi 3 moliyaviy yil ichida, buxgalteriya balanslari nusxalari. ***Ilova etiladi.***

17. Moliyaviy natijalar va ularni ishlatilishi oxirgi tugallangan uch moliyaviy yil uchun, yoki emitentni davlat ruyxatidan o'tkazilgan vaqtida xar bir tugallangan davr uchun xisobotlarning nusxalari. ***Ilova etiladi.***

18. Emitentning mustaqil auditori to'g'risida axborot (uning mavjudligida):

Familiya, ismi, sharifi: ***Yusupov X.***

Litsenziya raqami: ***№ 00700***

O'zbekiston Respublikasi Moliya Vazirligining 2011 yil 2 dekabrda № 00700-sonli litsenziyasi.

Auditorlik firmasi nomi va uning manzili:

“Samimiy hulosasi” ma'suliyati cheklangan birlashma, Toshkent sh., Navoiy ko'chasi 65-uy.

19. emitent mulkining qisqacha ta'rifi, ming so'mda:

	Asosiy fondlar guruxlarining nomlari	Boshlang'ich qiymat (asosiy vositalarni oxirgi qayta baxolash asosida tuzilgan bux.balansi ma'lumoti bo'yicha)	Eskirish summasi	Qoldiq qiymati
	Asosiy faoliyat turi bo'yicha i-ch asosiy vositalari:	773906	383481	390425
	Binolar	181498	158441	23057
	Inshoatlar	8595	8595	-
	O'tkazish moslamalari	-	-	-
	Mashinalar va jixozlar	493072	155167	337905
	Ulardan:			
	- Kuch mashinalari va jixozlar	-	-	-
	- Ishchi mashinalar va jixozlar	487488	151866	335622
	- Xisoblash texnikasi	5584	3301	2283
	- Boshqa mashinalar va jixozlar	-	-	-
	Transport vositalari	32240	4259	27981
	Uskunalar, i-ch inventarlari va asosiy vositalarning boshqa turlari	58501	57019	1482
	Ishchi mollar	-	-	-
	Mahsulot beruvchi mollar	-	-	-

20. Balansdagi yer uchastkasining hajmi (ga): ***6,83 Ga.***

21. Emitent balansidagi ijtimoiy, madaniy-maishiy ob'ektlarning qisqacha ruyxati, masalan: bolalar bog'chalari, dam olish uylari, shifoxonalar va boshqalar (ming so'mda):

Ijtimoiy-madaniy-maishiy obe'ktning nomi	Joylashgan joyi	Balans qiymati (ming sumda)
Dam olish maskani	-	-

22. Ustav bo'yicha zahira fondining hajmida: **15 foiz;**

Qimmatli qog'ozlar chiqarish to'g'risidagi qarorni qabul qilish sanasiga zahira fondining xaqiqiy hajmi: **1808414,4 ming so'm.**

Zahira fondi mablag'larini oxirgi 3 yilda yoki emitent tashkil topgan davrdan boshlab ishlatilishi bo'yicha xisobot. **Zahira fondidan foydalanilmagan.**

23. Oxirgi 3 moliya yili yakuni bo'yicha olingan foydani ishlatishning asosiy yo'nalishlari to'g'risida ma'lumotlar, ming so'm:

Xujjatlar turi	2012 yil	2013 yil	2014 yil
Ijtimoiy ob'ektlarni ushlab turish uchun	1050,0	500,0	500,0
Xodimlar yoki ularning manfaati uchun to'langan mukofotlar va boshqa pullar	20304,0	77929,0	77929,0
Dividendlar	-	-	-
Foizlar uchun to'lov	-	-	-
YUqorida qayd qilingan xujjatlarga kirmagan boshqa yo'nalishlarda ishlatilgan foyda summasi	-	-	-
Jami:	21354,0	78429,0	78429,0

24. Soliq to'lovlaridan o'tkazib yuborilgan qarz miqdori, ming so'm: **Mavjud emas.**

25. Bank va boshqa kreditlardan qarzar to'g'risida ma'lumotlar ming so'm: **Mavjud emas.**

26. Boshqa kreditorlar bo'yicha oxirgi xisobot sanasiga umumiy qarzar summasi (xomashyo yetkazib beruvchi va kreditor bo'lmagan tashkilotlardan, misol elektr va issiqlik energiyasi va boshqalar uchun bo'lgan qarzlarni qo'shgan xolda): **966568,0 ming so'm.**

27. Debitor qarzar to'g'risida ma'lumotlar: **435617,5 ming so'm.**

Debitorning nomi	Manzili	Qarz summasi	To'lash muddatlari	Undirib olishni iloji yo'q bo'lgan qarzar summasi
"IFODA PETROL SERVIS"X/K	Termiz sh., Navoiy kuchasi	253065,0	31.12.2011 y.	Mavjud emas
"INFOTECH-	Termiz sh.,	1050,0	31.12.201	Mavjud

PLUS” X/K	Navoiy kuchasi		1 y.	emas
“Agrosanoatkurilish” OAJ	Termiz shaxar	27442,0	31.12.2011 y.	Mavjud emas
“Surxongazta’minot” UK	Termiz shaxar	423,3	31.12.2011 y.	Mavjud emas
“Kurilish butlash ta’minlash” SH/K	Termiz shaxar	10269,6	31.12.2011 y.	Mavjud emas
“Mukammal trans servis” MCHJ	Termiz shaxar	66420,8	31.12.2011 y.	Mavjud emas
“Termiz kurilish” MCHJ	Termiz shaxar	5684,0	31.12.2011 y.	Mavjud emas
“Oydin nur trans” MCHJ	Termiz shaxar	11909,7	31.12.2011 y.	Mavjud emas
“Denov Oziq-ovqat sanoati” OAJ	Denov tumani	852,0	31.12.2011 y.	Mavjud emas
“Elektr tarmoklari” OAJ	Termiz shaxar	3064,0	31.12.2011 y.	Mavjud emas
5-sonli KMB	Termiz shaxar	9382,0	31.12.2011 y.	Mavjud emas
Termiz IKM shu’ba korxonasi	Termiz shaxar	1302,0	31.12.2011 y.	Mavjud emas
Termiz shaxar kommunal foydalanish boshqarmasi	Termiz shaxar, Oromgox kuchasi	15117,9	31.12.2011 y.	Mavjud emas
OATB Agro banki Angor filiali	Termiz t., Angor t.	1000,0	31.12.2011 y.	Mavjud emas
Xisobdor shaxslar xizmat safari		10227,0	31.12.2011 y.	Mavjud emas
XMKK SHerobod tumani	SHerobod tumani	3993,0	31.12.2011 y.	Mavjud emas
Termiz shaxar DSI	Termiz sh.	10843,0	31.12.2011 y.	Mavjud emas
Boshqa debitorlik qarzlari	Surxondaryo viloyati	3572,2	31.12.2011 y.	Mavjud emas
Jami:		435617,5		

28. Kapital qo’yilmalar uchun yo’naltirilgan mablag’lar to’g’risida ma’lumotlar:

a) Oxirgi 3 yil ichida kapital qo’yilmalarning hajmi (ming so’m):

Yil	Summasi	Yil	Summasi	Yil	Summasi
2012	-	2013	26 000,0	2014	140893,0

b) Tugatilmagan qurilish hajmi: **mavjud emas.**

v) O’rnatilmagan jixozlar hajmi: **mavjud emas.**

29. O'tgan 3 yil ichida emitentga vakolatli organlar orqali qo'yilgan ma'muriy va iqtisodiy jazo (jarimalar) to'g'risida ma'lumot: **Ma'muriy va iqtisodiy jazo qo'llanilmagan.**

30. Emitentni sud jarayonlarida da'vogar yoki javobgar sifatida qatnashayotganligi to'g'risida axborot: **emitent hozirda sudda da'vogar yoki javobgar emas.**

31. Korxona mahsulotining asosiy iste'molchilari ruyxati quyidagi shakl bo'yicha:

Iste'molchining nomi	Iste'molchi manzili	Emitent sotgan umumiy mahsulot hajmidan ushbu iste'molchi sotib olgan %	Ushbu iste'molchi bilan uzoq muddatli shartnomalar mavjudligi va muddati
O'zbekiston Respublikasi Kishloq xo'jaligi va o'simliklarni himoya qilish ilmiy tadqiqot instituti	Toshkent shaxri	100	Uzoq muddatli

32. Emitentning ustav fondi to'g'risida ma'lumot:

a) ustav fondining miqdori: **154 541 200 so'm.**

b) buxgalteriya balansi bo'yicha ustav fondining miqdori: **140 893 000 so'm.**

v) ustav fondining to'langan miqdori: **140 893 000 so'm.**

g) qimmatli qog'ozlar nominaliga nisbatan foiz xisobida o'tgan yillar yakuniga ko'ra to'langan dividendlar to'g'risida:

	2012 yil	2013 yil	2014 yil
Oddiy aksiyalar bo'yicha (foiz)	-	-	100
Bir dona aksiyaning daromadliligi (so'm)	-	-	1206,59

d) qimmatli qog'ozlarni so'ndirish yoki boshqa qimmatli qog'ozlarga almashtirish sanasi, chiqarilgan qimmatli qog'ozlarni yiriklashtirish yoki maydalashtirish: **Mavjud emas.**

33. Avvalgi chiqarilgan qimmatli qog'ozlar to'g'risida, xar bir chiqariluv bo'yicha ma'lumotlar:

Birinchi emissiya

a) Qimmatli qog'ozlarni chiqarish to'g'risida qaror: **Davlat mulkini boshqarish va tadbirkorlikni kullab-quvvatlash ko'mitasining 2004 yil 7 dekabrda 314 k-PO – sonli buyrug'i.**

b) chiqariluvning ruyxatga olingan sanasi va identifikatsiya raqami:

Qimmatli qog'ozlar bozori faoliyatini muvofiqlashtirish, nazorat qilish markazi tomonidan 17 yanvar 1996 yilda F0269, RU101F0269T1 raqami bilan ruyxatga olingan.

v) joylashtirishni boshlash sanasi: **17.01.2005 yildan.**

g) joylashtirishni tugatish sanasi: **17.01.2006 yilgacha.**

d) bir dona aktsiyaning nominal qiymati, sum **1000 so'm.**

e) nominal qiymati bo'yicha chiqariluv hajmi, sum **100 000 000 sum.**

j) chiqarilgan aktsiyalarning umumiy soni, dona **100 000 dona**

z) chiqarilayotgan aktsiyalarning turlari va turlari bo'yicha soni:

i) chiqariluv shakli: **100 foiz 100 000 dona 100 000 000 so'mlik aktsiyalar naqdsiz shaklda muomalaga chiqarilgan.**

Ikkinchi emissiya

a) Qimmatli aktsiya qog'ozlarini chiqarish to'g'risida qaror: ***Birlashma aktsiyadorlarining 2003 yil 6 dekabrdaqi navbatdan tashqari umumiy yig'ilish qarori.***

b) chiqariluvning ruyxatga olingan sanasi va raqami:

Qimmatli qog'ozlar bozori faoliyatini muvofiqlashtirish, nazorat qilish Markazi Surxondaryo viloyat boshqarmasi tomonidan 20 yanvar 2004 yilda F0269-2, RU102F0269T9 raqam bilan ruyxatga olingan.

v) joylashtirishni boshlash sanasi: **20.01.2004 yil.**

g) joylashtirishni tugatish sanasi: **20.01.2005 yil.**

d) bir dona aktsiyaning nominal qiymati, sum **1000 so'm.**

e) nominal qiymati bo'yicha chiqariluv hajmi, sum **100 000 000 sum.**

j) chiqarilgan aktsiyalarning umumiy soni, dona **100 000 dona**

z) chiqarilayotgan aktsiyalarning turlari va turlari bo'yicha soni:

- egasi yozilgan oddiy naqdsiz aktsiyalar: **100 000 dona;**

- egasi yozilgan imtiyozli aktsiyalar: **Mavjud emas;**

i) chiqariluv shakli: **100 foiz 100000 dona 100 000 000 sumlik nakdsiz shaklda muomalaga chiqarilgan.**

Uchinchi emissiya

a) Qimmatli aktsiya qog'ozlarini chiqarish to'g'risida qaror: ***Birlashma aktsiyadorlarining 2011 yil 28 martdaqi navbatdan tashqari umumiy yig'ilish qarori.***

b) chiqariluvning ruyxatga olingan sanasi va raqami:

Qimmatli qog'ozlar bozori faoliyatini muvofiqlashtirish, nazorat qilish Markazi Surxondaryo viloyat boshqarmasi tomonidan 20 avgust 2011 yilda F0269-3, RU103F0269T7 raqam bilan ruyxatga olingan.

v) joylashtirishni boshlash sanasi: **20.09.2011 yil.**

g) joylashtirishni tugatish sanasi: **20.11.2011 yil.**

d) bir dona aktsiyaning nominal qiymati, sum **1000 so'm.**

e) nominal qiymati bo'yicha chiqariluv hajmi, sum **500 000 000 sum.**

j) chiqarilgan aktsiyalarning umumiy soni, dona **500 000 dona**

z) chiqarilayotgan aktsiyalarning turlari va turlari bo'yicha soni:

- egasi yozilgan oddiy naqdsiz aktsiyalar: **500 000 dona;**

- egasi yozilgan imtiyozli aktsiyalar: **Mavjud emas;**
i) chiqariluv shakli: **100 foiz 500 000 dona 500 000 000 sumlik nakdsiz shaklda muomalaga chiqarilgan.**

35. Obligatsiyalarning avvalgi chiqariluvlari to'g'risidagi ma'lumotlar, alohida emitentning xar bir ruyxatga olingan obligatsiyalar chiqariluvlari to'g'risida, barcha obligatsiyalar chiqarib olingan chiqariluvlardan tashqari: **Birlashma tomonidan obligatsiya muomalaga chiqarilmagan.**

3. AKTSIYALARNING BO'LAJAK CHIQARILUVINI MUOMALAGA KIRITISH SHARTLARI.

36. Aktsiyalarning bo'lajak chiqariluvini muomalaga kiritish shartlari:
a) aktsiya chiqariluvining turi va shakli: **oddiy, egasi yozilgan, naqdsiz shaklda.**
b) chiqariladigan aktsiyalar soni: **500 000 dona.**
v) chiqariladigan bir aktsiyaning nominal qiymati: **1000 so'm.**
g) chiqariluvning umumiy qiymati (nominal qiymatida): **500.000.000 so'm.**
d) kushimcha chiqariladigan aktsiyalarni xisobga olgan xolda ustav fondining umumiy taksimoti: sum xisobida
e) xar bir chiqariladigan aktsiya tomonidan beriladigan xukuklar:
- **aktsiyadorlar reestriga kiritilish;**
- **aktsiyadorlar reestridan uzlari xakida qimmatli kogoz xisoblanmaydigan kuchirmalar olish;**
- **birlashma foydasining bir qismini dividendlar sifatida olish;**
- **birlashma tugatilgan tarzda uzlariga tegishli ulushga muvofik mullukning bir qismini olish;**
- **birlashmani boshqarishda ishtirok etish;**
- **birlashma nizomiga muvofik emitentning moliya-xo'jalik faoliyati natijalari to'g'risida tulik va to'g'ri axborot olish;**
- **olgan dividendlarni erkin tasarruf etish;**
- **vakolatli davlat boshqaruv organlarida va sudda uz xukuklarini ximoya qilish;**
- **emitentning ukuvsiz, garazli xatti-xarakatlari tufayli kurgan zararlarini tulashni talab qilish;**
- **qimmatli kogozlar sotib olish vaktida zarar kurish va /yoki/ foydaning bir qismini yukotish extimoli bilan boglik tavakkalchilikni sugurtalash;**
- **birlashma oddiy aktsiyalarining egalari bulmish aktsiyadorlar umumiy yigilishda mazkur yigilish vakolatiga kirgan masalalar bo'yicha ovoz berish xukuki bilan katnashish;**
- **amaldagi qonunlarga ko'ra boshqa xukuklarga egalalar.**
j) aktsiyalarning joylashtirish usuli – **Muomalaga chiqarilayotgan aktsiyalar Davlat ro'yxatidan o'tkazilgandan so'ng 90 kun mobaynida aktsiyadorlar ustav fondidagi ulushlarini muvofiqlashtirib olishlari uchun yopiq tarzda sotiladi.**

Mazkur muddatda sotilmagan aksiyalar «Kuzatuv kengashi» karori bilan sotish tuxtib muzlatiladi.

Sotilmay qolgan nakdsiz oddiy aksiyalarni bekor qilish yoki bekor kilmaslik aksiyadorlarni umumiy yigilishida kurib chikaladi.

z) aksiyalar joylashtirishning tartibi va muddatlari – Qimmatli kogozlar bozori faoliyatini muvofiklashtirish va nazorat qilish Surxondaryo viloyat boshqarmasida ruyxatdan utkazilgandan sung 12 oy mobaynida;

i) aksiyalar joylashtirishning taxminiy baxosi – Muomalaga chiqarilayotgan aksiyalar Davlat ro'yxatidan o'tkazilgandan so'ng, 90 kun mobaynida aksiyadorlar ustav fondidagi ulushlarini muvofiqlashtirib olishlari uchun xar bir nakdsiz oddiy aksiyalarni nominal qiymati 100 sumdan birlashma aksiyadorlariga yopiq tarzda sotiladi.

Mazkur muddatda sotilmay qolgan aksiyalar «Kuzatuv kengashi» karori bilan sotish tuxtatiladi.

Sotilmay qolgan nakdsiz oddiy aksiyalarni bekor qilish yoki bekor kilmaslik chorasi aksiyadorlarni umumiy yigilishida kurib chikiladi.

k) aksiyalar to'lovlari tartibi va shartlari, shu jumladan xisob-kitoblar shakli, aktsiya to'lovlari uchun utkaziladigan mablag'larning bank xisob rakamlari – Birlashma aksiyalari erkin savdo orqali sotiladi. Aktsiyalar uchun to'lov faqat milliy valyuta asosida amalga oshiriladi. Birlashma xisob raqami X/R 20208000200361184001, MFO: 00222, TIF Milliy banki Termiz bulimi.

l) aksiyalar chiqariluviga to'g'risida karor qabul qilgan emitentning organi va karor qabul qilingan sana – Birlashma aksiyadorlarining 2014 yil 28 martdagi umumiy yigilishi karori; 2014 yil 10 apreldagi «Kuzatuv kengashi» karori;

m) emitent Ustavida belgilangan aksiyalar chiqariluviga bo'lgan turli cheklashlar, joylashtirilayotgan aksiyalarni sotib olishi mumkin bo'lganlarga nisbatan cheklashlar –

Muomalaga chiqarilayotgan aksiyalar Davlat ro'yxatidan o'tkazilgandan so'ng, 90 kun mobaynida aksiyadorlar ustav fondidagi ulushlarini muvofiqlashtirib olishlari uchun xar bir nakdsiz oddiy aksiyalarni nominal qiymati 1000 sumdan birlashma aksiyadorlariga yopiq tarzda sotiladi.

Mazkur muddatda sotilmay qolgan aksiyalar «Kuzatuv kengashi» karori bilan sotish tuxtatiladi.

Sotilmay qolgan nakdsiz oddiy aksiyalarni bekor qilish yoki bekor kilmaslik chorasi aksiyadorlarni umumiy yigilishida kurib chikiladi.

n) investor sotib olgan aksiyalar bo'yicha oladigan daromadni solikka tortish– investor sotib olgan aksiyalar bo'yicha olinadigan daromadni amaldagi «Soliq kodeksi»ga asosan amaldagi qonun koida asosida soliqqa tortiladi.

37. Agar aksiyalar to'lovi pulsiz mablag'lar bilan amalga oshirilgan bo'lsa, aktsiya uchun to'lanishi mumkin bo'lgan mulkning ruyxati ko'rsatiladi. Aktsiyalar uchun to'lov faqat milliy valyutada amalga oshiriladi.

38. Aktsiyaga egalik xukuklarini xisobga olish va saklash tartibi, shu jumladan: emitentning aktsiyalar egalarini reestrini yuritishni amalga oshiruvchi reestr ushlovchining tulik firma nomi, tashkiliy-xukukiy shaklini kushgan xolda, manzili, pochta adresi, telefoni, agarda nakdsiz aktsiyalar chiqarilgan takdirda shuningdek ularga xukuk xisobini olib boruvchi depozitariyning ham, hamda tegishli faoliyatni amalga oshirish uchun ruxsat beruvchi litsenziya to'g'risida ma'lumotlar (rakami, berish sanasi, litsenziya bergan organ, amal qilish muddati). **Birlashma aktsiyadorlari reestri Respublika Markaziy depozitariyasi tomonidan yuritiladi.**

39. Aktsiyalarga egalik xuquqlarini o'tishi va xisobi tartibiga tegishli asosiy ma'lumotlar keltiriladi: ***aktsiyalarga egalik xuquqi oldi-sotdi, meros, vorislik va qonunda belgilangan boshqa usullarda o'tkaziladi hamda uning hisobi Depozitariy "Termiz VAQT" MCHJ da olib boriladi.***

40. Aktsiyalarni joylashtirishda ishtirok etadigan tashkilotlar to'g'risida ma'lumot (Anderrayterlar): ***mavjud emas.***

41. Aktsiyalar chiqariluvini anketasi asli va nusxalari bilan tanishish tartibi va joyi to'g'risida ma'lumot: ***Surxon paxtasanoat hududiy aksionerlik birlashmasi, birlashma manzili Termiz shahar Oromgox kuchasi-27. Tel. 8(369) 222-06-02, 222-06-04, 222-06-07***

faks 8(369) 222-06-10

Aktsiyalar chiqariluvini ruyxatga olingan emissiya risolasining to'liq matni joylashtirilgan axborot-ma'lumotnoma tizimlari va davriy matbuot nashrlarining manzillari va rekvizitlari:

«BIRJA» Respublika iqtisodiy gazetasi orqali Toshkent sh., Matbuotchilar ko'chasi., Tel 8 (371) 239-22-06, faks: 8 (371) 239-83-79;

42. Aktsiyalar sotishning asosiy joylari:

Muomalaga chiqarilayotgan aktsiyalar Davlat ro'yxatidan o'tkazilgandan so'ng, 90 kun mobaynida aktsiyadorlar ustav fondidagi ulushlarini muvofiqlashtirib olishlari uchun xar bir nakdsiz oddiy aktsiyalarni nominal qiymati 1000 sumdan birlashma aktsiyadorlariga yopiq tarzda sotiladi va Depozitariy "Termiz vaqt" MCHJda ro'yxatdan o'tkaziladi.

Sotilmay qolgan nakdsiz oddiy aktsiyalarni bekor qilish yoki bekor kilmaslik aktsiyadorlarni umumiy yigilishida kurib chikadi.

Depozitariy "Termiz VAKT" MCHJ, litsenziya raqami №801 Qimmatli qog'ozlar bozori faoliyatini muvofiqlashtirish va nazorat qilish Markazi tomonidan 24.02.2005 yilda berilgan. Manzili: Termiz shaxri, Navoiy kuchasi, 9 uy

43. Aktsiyalarni joylashtirishdan olingan mablag'lardan foydalanish yo'nalishlari:

Muomalaga chiqarilgan 500.000 dona aktsiyalarni sotishdan tushgan mablag birlashma Ustav fondini to'ldirishga yo'naltiriladi, shuningdek ishlab chiqarishni yangi texnika dastgoxlari bilan moderinazatsiyalashtirishga sarflanadi.

44. Tavakkalchilikning guruxlar bo'yicha to'liq tahlil:

Tavakkalchilik faktorlari	Tula mazmuni
Iqtisodiy (emitentning faoliyatini pul kadrsizlanishi bilan boglikligi, korxonaning aylanma mablaglariga bank foizlari ta'siri va boshqalar).	Yo'q
Raqobatbardoshlik (tarmokda xudi shunday past baxoda mahsulot ishlab chiqaruvchi korxonalarni mavjudligi va boshqalar).	Mavjud.
Ijtimoiy (ushbu xududda kerakli bo'lgan mutaxasislarning yetishmasligi, xodimlar sonini kiskartirilishini ta'sir etishi, ijtimoiy-madaniy ob'ektlarning ushlab turilishi korxona byudjetiga ta'sir qilishi va boshqalar).	Yuq
Texnikaviy (jixozlarning bir qismini eskirishi va boshqalar)	Yo'q
Ekologik (ekologik me'yorlarning buzilishi bilan korxonani yopilishi mumkinligi va boshqalar).	Yo'q

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

2. I.A.Karimov. Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, O'zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo'llari va choralari. T., O'zbekiston, 2009.
3. I.A.Karimov. O'zbekiston iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish yo'lida. T., O'zbekiston, 1995.
4. I.A.Karimov. O'zbekiston - bozor munosabatlariga o'tishning o'ziga xos yo'li. T., O'zbekiston, 1995.
5. I.A.Karimov. O'zbekistonning siyosiy-ijtimoiy va iqtisodiy istiqbolining tamoyillari. T., O'zbekiston, 1995.
6. O'zbekiston Respublikasida Mulkchilik to'g'risidagi qonun. 1990 yil 31 oktyabr.
7. 2015-yilda iqtisodiyotimizda tub tarkibiy o'zgarishlarni amalga oshirish, modernizatsiya va diversifikatsiya jarayonlarini izchil davom ettirish hisobidan xususiy mulk va xususiy tadbirkorlikka keng yo'l ochib berish – ustuvor vazifamizdir. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Islom Karimovning mamlakatimizni 2014-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2015-yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining majlisidagi ma'ruzasi. // Xalq so'zi, 2015 yil 18 yanvar.
8. O'zbekiston Respublikasining «Investitsiya faoliyati to'g'risida» gi qonuni. «Soliq to'lovchining jurnali», №11, 2005.
9. O'zbekiston Respublikasining «CHet ellik investorlari xukuklarining kafolatlari va ularni ximoya qilish choralari to'g'risida»gi qonuni «Soliq to'lovchining jurnali» №9, 2008.
10. «Bank tizimini islox qilishga doir kushimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining qarori, 2000 yil 24 mart. O'zbekiston respublikasi xukumatining karorlari tuplami. – 2000 №3.-B.31-33.
11. «Qimmatli qog'ozlar bozorida investorlarning huquqlarini ximoya qilish to'g'risida»gi O'zbekiston respublikasining 2001 yil 30 qonuni. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining axborotnomasi. – 2001 yil 9-10- son. – B.111-118.
12. O'zbekiston Respublikasida Mulkchilik to'g'risidagi qonunga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish haqida O'zbekiston Respublikasining 1993 yil 7 may qonuni - O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining axborotnomasi, 1993 yil, 5-son.
13. O'zbekiston Respublikasidagi korxonalar to'g'risidagi qonun. 1991 yil 15 fevral - O'zbekiston Respublikasi qonun va farmonlari. T. «O'zbekiston» - 1992.
14. O'zbekiston Respublikasining Kooperatsiya to'g'risidagi 1991 yil 14 iyun qonuni - O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining Axborotnomasi, 1991 yil 8-son.
15. O'zbekiston Respublikasining tashqi iqtisodiy faoliyat to'g'risidagi 1991 yil 14 iyun qonuni. - O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining Axborotnomasi. 1991 yil 8-son.

16. Davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirish to'g'risida O'zbekiston Respublikasining 1991 yil 19 noyabr qonuni. O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining Axborotnomasi, 1992 yil, 1-son.

17. Monopolistik faoliyatni cheklash to'g'risida O'zbekiston Respublikasining 1992 yil 2 iyul qonuni. - O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining Axborotnomasi. 1992 yil, 10-son.

18. Xo'jalik birlashmalari va shirkatlari to'g'risida O'zbekiston Respublikasining 1992 yil 9 dekabr qonuni. - O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining Axborotnomasi. 1993 yil, 1-son.

19. Mahsulot belgilari va xizmat ko'rsatish to'g'risida O'zbekiston Respublikasining 1993 yil 7 may qonuni. - O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining Axborotnomasi. 1993 yil, 6-son.

20. qimmatli qog'ozlar va fond birjasi to'g'risida O'zbekiston Respublikasining 1993 yil 2 sentyabr qonuni. - O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining Axborotnomasi. 1993 yil, 9-son.

21. Tovar ishlab chiqaruvchilar va tadbirkorlar palatalari to'g'risida O'zbekiston Respublikasining 1997 yil 24 aprel qonuni. - O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi. 1997 yil. 4-5 son.

22. Oziq-ovqat mahsulotlarining sifati va xavfsizligi to'g'risida O'zbekiston Respublikasining 1997 yil 30 avgust qonuni. - O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi. 1997 yil, 9-son.

23. O'zbekiston Respublikasining 1998 yil 30 apreldagi Fermer xo'jaliklari to'g'risidagi qonuni.

24. O'zbekiston Respublikasining 1998 yil 30 apreldagi Dehqon xo'jaligi to'g'risidagi qonuni.

25. Qishloq xo'jaligi kooperativi (shirkat xo'jaligi) to'g'risida O'zbekiston Respublikasining 1998 yil 30 aprel qonuni.

26. O'zbekiston Respublikasining Qishloq xo'jalik korxonalarini sanatsiya qilish to'g'risidagi 1997 yil 25 dekabr qonuni. - Xalq so'zi 1997 yil 15 yanvar.

27. Standartlashtirish to'g'risida O'zbekiston Respublikasi 1993 yil 28 dekabr qonuni. - O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining Axborotnomasi, 1994 yil 2-son.

28. Mahsulotlar va xizmatlarni sertifikatlashtirish to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasining 1993 yil 28 dekabr qonuni. - O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining Axborotnomasi, 1994 yil. 2-son.

29. Bankrotlik to'g'risida O'zbekiston Respublikasining 1994 yil 5 may qonuni. - O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining Axborotnomasi, 1994 yil, 5-son.

30. Iste'molchilarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida O'zbekiston Respublikasining 1996 yil 26 aprel qonuni. - O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi. 1996 yil. 5-6 son.

31. Tovar bozorlarida monopolistik faoliyatini cheklash va raqobat to'g'risida O'zbekiston Respublikasining 1996 yil 27 dekabr qonuni. - O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi. 1997 yil, 2-son.

32. O'zbekiston Respublikasi qishloq xo'jalik kooperativ (shirkat xo'jaligi) to'g'risida qonun. - 1998 yil 30 aprel. - O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 1998 yil 5-6 son.

33. O'zbekiston Respublikasining qonuni. "Nodavlat tijorat tashkilotlari to'g'risida" 1999 yil 14 aprel. Xalq so'zi - 1999 yil 8 may.

34. O'zbekiston Respublikasining "Tadbirkorlik va tadbirkorlar faoliyatining kafolatlari to'g'risida" 1999 yil 14 aprel qonuni. - Xalq so'zi 1999 yil 29 aprel.

35. Xo'jalik yurituvchi sub'ektlar faoliyatini davlat tomonidan nazorat qilish to'g'risida O'zbekiston Respublikasining 1998 yil 24 dekabr Qonuni - O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 1999 yil, 1-son.

36. Investitsiya faoliyati to'g'risida O'zbekiston Respublikasining 1998 yil 24 dekabr qonuni - O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 1999 yil, 1-son.

37. Reklama to'g'risida O'zbekiston Respublikasining 1998 yil 28 dekabr qonuni - O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 1999 yil, 1-son.

38. Tadbirkorlik va tadbirkorlar faoliyatining kafolatlari to'g'risida O'zbekiston Respublikasining 1998 yil 14 aprel qonuni - O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 1999 yil, 1-son.

39. Lizing to'g'risida O'zbekiston Respublikasining 1998 yil 14 aprel qonuni - O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 1999 yil, 5-son.

40. Nodavlat notijorat tashkilotlari to'g'risida O'zbekiston Respublikasining 1998 yil 14 aprel qonuni - O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 1999 yil, 5-son.

41. Faoliyatni ayrim turlarini litsenziyalash to'g'risida. O'zbekiston Respublikasining 2000 yil 25 may qonuni. T., O'zbekiston Respublikasi moliyaviy qonunlari №8. 2000.

42. Tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to'g'risida. O'zbekiston Respublikasining qonuni. 2000 yil 25 may. T., O'zbekiston Respublikasi moliyaviy qonunlari. №8.2000.

43. Axborot erkinligi printsiplari va kafolatlari to'g'risida O'zbekiston Respublikasining 2002 yil 12 dekabr qonuni. Xalq so'zi gazetasi 2003 y.

44. «Tadbirkorlik faoliyati erkinligining kafolatlari to'g'ri-sida»gi qonun. 2000 yil 25 may.

45. «Faoliyatning ayrim turlarini litsenziyalash to'g'risida»gi qonun. 2000 yil 25 may.

46. «Tashqi iqtisodiy faolit to'g'risida»gi qonun. 2000 yil 26-may.

47. «Korxonalar to'g'risida»gi qonun. 1991-2009 yillar.

48. «Xususi korxonalar to'g'risida»gi qonun. 2003 yil.

49. «Bankrotlik to'g'risida»gi qonun. 2005 yil 16-dekabr.

50. «Soliq kodeksi» 1997-2009 yillar

51. Vazirlar maxkamasining 2001 yil 22 iyundagi «Naqd pul muomalasini mustaxkamlash va tijorat banklarining masuliyatini oshirishga doir qo'shimcha chora tadbirlar to'g'risida»gi qarori.

52. Vazirlar maxkamasining 2001 yil 10 sentyabrdagi 366 sonli «Kichik korxonalar, dexqon fermer xo'jaliklarini mablag' bilan tag'minlash moddiy texnik ta'minlash ularga bojxona imtiyozlarini berish bank xizmatlarini ko'rsatish bo'yicha qo'shimcha chora tadbirlar to'g'risida»gi qarori.

53. Prezident I.A.Karimovning 2000 yil 5 iyundagi «Eksport mahsuloti ishlab chiqarishni rag'batlantirishdagi qo'shimcha chora tadbirlar to'g'risida»gi farmoni.

54. Vazirlar maxkamasining 1999 yil 5-fevraldagi «Mahsulot (ish va xizmat)lar tannarxiga kiritiladigan mahsulot (ish va xizmat)larni ishlab chiqarish va sotish xarajatlari tarkibi hamda moliya natijalarni shakllantirish tartibi to'g'risida»gi nizomni tasdiqlash to'g'risidagi 54-sonli qarori. (2013 yil 25 dekabrdagi 567 sonli qaror asosidagi o'zgartirishlar bilan).

55. Abdukarimov I.T., Pardaev M.q., Isroilov B.I. Korxonaning iqtisodiy salohiyati tahlili. Toshkent. "Iqtisodiyot va huquq dunyosi", 2013.

56. Abulqosimov X. Korxonaning xalqaro marketing faoliyati. Toshkent, "Akademiya" nashriyoti, 2002.

57. Akio Morita. Sdelano v Yaponii. M.: "Znanie". 2001.

58. Biznes plan firmo'. Burov V.P. i dr. M.: "EKMOS", 2000.

59. Bozor munosabatlari sharoitida milliy iqtisodiyotning rivojlanishi. T., "O'qituvchi". 2006.

60. Bozor iqtisodiyoti sharoitida biznes-rejaning mohiyati. Ma'ruza matni, Abdukarimov B.A. Samarqand, 2014.

61. Вечный дук предпринимательства. Кадзumi Татенси. Киев. "Ukrzakardonvizaservis". 2002.

62. Vorst Y., Reventlou P. ekonomika firmy. Uchebnik. (perevod s datского). M.: "Vysshaya shkola", 2004.

63. Gozibekov D.E. Investitsiyalarni moliyalashtirish masalalari. T. "Moliya", 2003

64. Golovkova N.S., Zabolatnaya N.V., Herbakova I.G. Finansova-ekonomicheskoe sostoyanie predpriyatiya: Uchebnoe posobie. BUPK. Belgorod, 2003.

65. Goziev D.G. Investitsiyalarni moliyalashtirish masalalari. T.: «Moliya» – 2003 y.

66. Gulomov S.S. Investitsiyalarning loyixaviy tahlili. T.: 2008 yil.

67. Davidyanu D.B. Pokazateli i otsenka effektivnosti i ekonomiki v usloviyax ro'nochno'x otnosheniy (Makro i Mikrourovni). Stavropol. "Kavkazskiy kray", 2008.

68. Zaxarov A.N. i dr. Upravleniie kachestvom produktsii. Uchebnoe Posobie, BUPK. Belgorod. 2003

69. Igoshin N.V. «Investitsiy»- M.: «Finansy»,. 2009

70. Ionov V.I. «Investitsionnoe proektirovanie» –M.: «Izdelstvo PRIOR», 2008

71. Ishmuhamedov A.E., Axmedov D.K. «Loyixa tahlili» –T.: TDIU, 2008

72. Istoriya menedjmenta. M.: "INFRA-M". 2007.

73. Kak rabotayut yaponskie predpriyatiya. M. "Ekonomika", 2009.

74. Kiselev A.P. Teoriya i praktika sovremennogo biznesa. Kiev "LIBRA", 1995.
75. Korxonaning bozor modeli. Ma'ruza matni. qutbetdinov A.T., Abdukarimov B.A., Samarqand 2000.
76. Pardaev M.Q., Abdukarimov B.A. Mehnat iqtisodi va sotsiologiyasi. O'quv qo'llanma. Samarqand 2002.
77. Pardaev M.q., Isroilov B.I. Iqtisodiy tahlil. O'quv qo'llanma, I-II qism. - Toshkent: "Iqtisodiyot va huquq dunyosi". Nashriyot uyi, 2001
78. Parpiev U., Salomov I. Bozor iqtisodiyoti asoslari va ishlab chiqarishni tashkil etish. T. "SHarq". 2006.
79. Rayzberg B.A. Основы экономики. Учебное пособие. М.: "INFRA-M". 2000.
80. Rubin YU.B. Biznes i ekonomika. М.: "Znanie". 2001
81. Sovremennaya ekonomika, Учебное пособие. Коллектив авторов. Ростов-на-Дону, "Феникс". 2006.
82. SuleymanovSh.S. Iqtisodiyotnazariyasi. O'quv qo'lanma. O'sh. 2008.
83. Ekonomiksbo'yichaterminlarningizoxlilug'ati. AbdukarimovB.A., QutbetdinovA.T. vaboshqalar. Toshkent. 2006.
84. Ekonomika trgovogo predpriyatiya. Uchebnik. Kollektiv avtrov, pod red. Grebneva A.I., М.: "Ekonomika", 2007.
85. Ekonomika predpriyatiya. Uchebnik. Pod. red. Pred. V.YA.Gorfinkelya, prof. V.A. SHvandara. М., "YUNITI". 2010g.
86. Ekonomika predpriyati. Uchebnik. Kollektiv avtrov. Minsk. ekonompress, pod.red. V.A.Xripacha, 2010.
87. Ekonomika predpriyatiya. F.K. Bea, e.Dixtla, M.SHveyttsera. Uchebnik. М.; Izdatelskiy dom "INFRA-M", 2010.
88. Ekonomika predpriyatiya. Uchebnik. YU.D.Dadaboev i dr. Ferganskiy nauchno'y tsentr. Tashkent. 2008.
89. Ekonomika predpriyatiya. Tekst lektsiy. Maxmudov e.X., YUldasheva SH.M., Kalandarova S.G. TDIU, Tashkent. 2013.
90. Ekonomicheskaya bezopasnost predpriyatiya i zashita kommercheskoy тайны. Учебное пособие. Istamov D.I., Granatkin Yu.A., Muhammedov M.M., Xodjaev E.N. Samarkand. 2010.
91. Ekonomicheskaya teoriya. Uchebnik. Kollektiv avtrov. T., "SHarq", 2009.
92. EgamberdievE., Xo'jaqulovX. Kichikbiznesvatadbirkorlik. T., Ma'naviyat, 2013.